MÜNCHEN 13 1975

SOCIETATEA ACADEMICĂ ROMÂNĂ

Revista Scriitorilor Români

13

MÜNCHEN 1975

Copyright 1975 by
Societatea Academică Română
(Rumänische Akademische Gesellschaft)
Fritz-Meyer-Weg 47/I 8000 München 81

Für den Inhalt verantwortlich: Dr. Constantin Sporea

Druck: Danubia Druckerei GmbH, 8000 München 50, Ferchenbachstr. 88

CUVÂNT INAINTE

Numărul de față din „Revista Scriitorilor Români" marchează un moment important în istoricul acestei publicații; căci cuprinsul lui este realizat pentru ultima dată cu aportul redacțional prețios al lui Mircea Popescu. Ne-a părăsit pentru totdeauna priceputul coordonator al Revistei, acele care a contribuit hotărîtor ca publicația să-și câștige un prestigiu deosebit în întreaga lume.

Autor a numeroase studii și articole, dotat cu un dinamism excepțional și dezvoltând o activitate prodigioasă multilaterală, Mircea Popescu s'a străduit permanent a crea, a scrie, a lupta fără preget pentru afirmarea spiritualității românești, căutând în același timp să semnaleze neîncetat meritele altor compatrioți, care se distingeau prin realizări asemănătoare. Și această năzuință, îmbinată armonios cu o modestie aleasă, au constituit calitățile esențiale ale caracterului său, evidențiate odată mai mult în munca sa neprecupețită pentru buna reușită a fiecărui volum din „Revista Scriitorilor Români". Atitudinea adoptată de el în diferite împrejurări hotărîtoare pentru existența publicației cu a cărei viață se identificase, confirmă imperativul liniei sale de conduită fundat pe calitățile amintite.

Este știut astfel că apariția primului număr al „Revistei Scriitorilor Români" a constituit pentru cititori o plăcută surpriză, ei găsind înmănunchiate aici nume de prestigiu din exilul românesc. Mulți erau însă nelămuriți asupra modului cum s'au putut reuni în paginile ei contribuții ale atâtor iscusiți mânuitori ai condeiului și mai ales cum s'a putut realiza munca dificilă de coordonare și sistematizare a textelor publicate. Căci volumul nu cuprindea vreo explicație în această privință. Abia în caietul următor, se putea citi la sfârșit o lămurire tipărită cu litere mici în care se nota: „Paginația ambelor numere, orânduirea și îngrijirea materialului se datoresc lui Mircea Popescu".

După ce, an de an, a urmărit cu perseverență dezideratul fixat de a îmbunătăți continuu condițiile de prezentare ale revistei, atunci când – datorită muncii intense desfășurate pe multiple planuri culturale – sănătatea lui înce-

puse să resimtă urmările eforturilor neîntrerupte, Mircea Popescu, lăsând deoparte orice ambiție personală și situând pe primul plan interesele majore ale problemelor românești, și-a exprimat în primăvara anului 1974 dorința, de a renunța la atribuțiile redacționale, rămânând să colaboreze mai departe doar ca autor obișnuit. Abia după insistențe repetate și după asigurări ferme că aportul adus de dânsul ar putea fi greu înlocuit, el a consimțit să continue redactarea revistei, păstrând această activitate în centrul preocupărilor sale, până la sfârșitul vieții. Iar cu trei săptămâni înainte de moartea lui neașteptată, Mircea Popescu își formula într'o comunicare transmisă din Roma, modul cum înțelegea să dea un nou impuls revistei. El mărturisea că medicii i-au interzis deplasări obositoare, dar că este hotărît să plece la München, fie chiar cu avionul, pentru a da formă definitivă materialului aflat la tipărit. Totodată, el cerea să i se rezerve două pagini la început, deoarece dorește să publice un apel către colaboratori, cu rugămintea de a se arăta mai multă înțelegere față de greutățile scoaterii revistei și de a se intensifica sprijinul tuturor, în spiritul liniei tradiționale fixate la înființarea ei. Preocupat în același timp de grija evitării întârzierilor la scoaterea volumului, el a trimis imediat însemnările sale critice pregătite pentru rubrica „Negru pe Alb", astfel ca ele să sosească la München înainte de venirea lui. Și așa, cum a presupus el, textele expediate au ajuns la timp la tipografie. Paginile cuprinzând cuvântul introductiv nu le-a mai putut completa, căci el ne-a părăsit pentru vecie, înainte de a-și fi așternut pe hârtie ultimile gânduri. Dar dorința lui rămâne totuși îndeplinită: cuvântul introductiv al acestui caiet îi aparține lui Mircea Popescu, așa cum a dorit-o el.

CONSTANTIN SPOREA

* * *

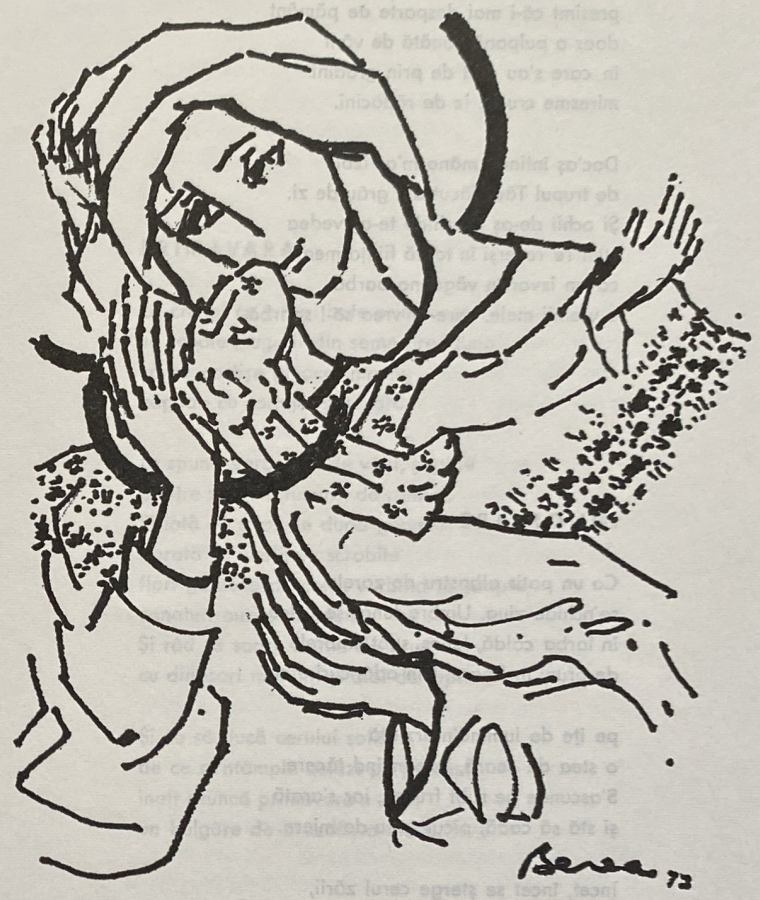

VECINĂTATE

În noaptea asta, Doamne, aș putea
păși pe ape, dacă m'ai chema.
Te știu pe-aici, pe-aproape, cum lăstunii
răsleți de țărm, în ghiarele furtunii,

presimt că-i mai desparte de pământ
doar o pulpană vânătă de vânt
în care s'au pitit de prin grădini
miresme crude, iz de rădăcini.

Dac'aș întinde mâna m'aș izbi
de trupul Tău, făcut din grâu de zi.
Și ochii de-aș deschide te-aș vedea
cum Te reverși în toată ființa mea.
ca un izvor în văgăuna oarbă
a vremii mele, care-ar vrea să-l soarbă.

INNOPTARE

Ca un potir albastru de zorele
se'nchide ziua. Umbre lungi se culcă
în iarba caldă, leneș, subt umbrele
de pruni în floare. Din adâncuri urcă

pe iețe de lumină'ntârziată
o stea de seară, împânzind tăcere.
S'ascunde pe subt frunze, iar s'arată
și stă să cadă, picur greu de miere.

Încet, încet se șterge cerul zării,
hotaru-și pierde forma, înecată
de fluxul viu, imens, al depărtării
și în nimic se'ntoarce înc'odată.

Din lumea soarelui a mai rămas,
peste abisuri de tăceri hoinară,
doar aripa speriată a unui glas,
mireasmă reavănă de primăvară.

PRIMĂVARA

La crengi cu țurțuri bate primăvara
să scoale mugurii din somn prea lung,
că pe costișe ghioceii'mpung
zăpada cu cornița, și secara.

Le spune vorbe iuți de vânt, șoptite
printre zăbrele fumurii de ramuri.
Și iată că sfios de după geamuri
s'arată cu scufițele scrobite
flori galbene de corn, vorbind în șoapte,
canaturi aurite de alun.
Și râd la soare florile de prun
cu dințișori mărunți și albi de lapte.

Și ca să ducă cerului solie
de ce se'ntâmplă astăzi pe pământ,
înalt aruncă primăvara'n vânt
un bulgăre de brazdă: o ciocârlie.

VĂTUIUL

Miroase aerul a brad încins
și-a pâine caldă de țărână bună.
Între tulpini paianjeni-au întins
urzeli de rouă, bătături de lună.

Înalt, într'un pătrar adânc de cer,
un uliu auriu, parcă cusut.
Prin plasa de frunziș a unui cer
pândește-un bulgăr mișcător de lut.

Nu-i cârtiță de catifea, și nu-i
nici șoarece de câmp. Un popândău
cu ochi de peruzele, un vătui
pitit printre lăstari și prin dudău.

Se joacă c'o mlădiță, o răsucește
între lăbuțe, parcă ar vrea să-și facă
un flueraș. O gustă. Mustăcește.
E pus pe giumbușlucuri și pe joacă.

Și-alături, la o șchioapă, un suflet: eu.
Se varsă'n mine mila ca o rază.
M'a rânduit pe semne Dumnezeu
odată'n viața mea heruv de pază.

ZMEU TEHUI

Ieri, creșteai în mine, vară de aglici
și de lanuri grele, vară de pământ.
Ți-ascultam în sânge țipetele mici,
ciocârlii jucate'n scrânciobe de vânt.

Mă'mbătam cu suflul ierburilor coapte,
cu mireasma tare-a țarinii fierbinți.
Mă hrănea lumina serilor de lapte,
suc de poamă crudă, străpezită'n dinți.

Bogăția lumii stăpâneam, și harul
rugăciunii punte între cer și lut.
Mi-a rămas din toate scrumul și amarul
lumii irosite, a raiului pierdut.

Pleavă de neliniști, fără grâu de vise,
zile fără noimă, veri fără de rod —
Ceruri, ziduri albe, jur de jur închise,
rugăciune stearpă, bocet de prohod.

Lut al meu, fântână seacă, fără ape,
nu-ți mai gâlgăi plânsul, bucuria'n vers.
Lespede de beznă cerul pe pleoape.
Lumea, pentru mine, s'a oprit din mers.

M'am pierdut de firul rădăcinii mele,
și-am pornit-o razna, ca un smeu tehui,
nici prin vântul lumii, nici prin lunci de stele.
Drumul meu prin zile-i drumul nimănui.

YVONNE ROSSIGNON

MIRCEA ELIADE

JURNAL IN SCANDINAVIA

Stockholm, 19 August, 1970.

Scriu nota aceasta la o cafenea de lângă Universitate. Acum o jumătate de ceas mă oprește pe sală un tânăr scund, brun, cu ochelari, purtând sub braț o geantă încărcată până la refuz. Alături de el, o tânără – una din acele figuri pe care le uiți îndată ce întorci capul. Este Franklin Pease, directorul Muzeului Național de Istorie din Lima și profesor de „Historia Andina" la Universitatea pontificală – iar fata îl ajută să se înțeleagă cu cei care nu vorbesc spaniola. Imi amintește că mi-a scris acum vreo două luni, împreună cu Președintele Congresului Internațional de Americanistică, invitându-mă să particip la Congres. Și pentrucă n'am putut veni la Lima, a venit el la Stockholm, să mă întâlnească.

Vorbim toți trei – repede, în limba care ne vine mai la îndemână, și Dr. Pease scoate din geantă carte după carte, broșuri după broșuri, extrase din reviste provinciale peruane, ale lui dar și ale altora: bunăoară, **La Sal de los Cerros,** carte pe care mi-o trimite, „con admiración", Stefano Varese. Sunt copleșit. Cu brațul plin de publicații, îl ascult. Înțeleg, mai mult ghicesc, că **a trebuit** să mă întâlnească după ce i-am scris că lucrez la partea II din studiul „South American High Gods". Și-a închipuit, pe bună dreptate, că multe din textele pe care mi le dăruiește nu sunt accesibile la Chicago, și poate nicăieri altundeva în afară de bibliotecile din Peru. Imi mărturisește că **Traité, Le Mythe de l'Eternel Retour** și alte cărți ale mele l-au ajutat să înțeleagă concepția cosmico-religioasă andină. Vrea să stăm mai pe îndelete de vorbă despre simbolismul orașului Cuzco, adevărat „Centru al Lumii" (era numit dealtfel „buricul Pământului"). Spațiu sacru prin excelență: acolo au avut loc revelațiile primordiale, acolo au fost învățați oamenii să cultive pământul și să se hrănească „omenește" (iar nu ca până atunci, asemenea „fiarelor sălbatece"). Zidirea orașului Cuzco echivalează cu o creație a lumii. Dealtfel, orice nouă construcție urbană se înalță în conformitate cu planul exemplar aplicat pentru întâia oară de miticul Manco Cápac la Cuzco.

Multe din lucrurile acestea le știam. Și e probabil că Franklin Pease le-a ghicit importanța tocmai pentrucă, citind **Traité** și **Le Mythe de l'Eternel Retour,** descoperise funcția simbolismului cosmogonic și importanța noțiunii de „Centru al Lumii". Dar tânărul americanist vrea să stăm de vorbă despre **Nueva Cronica y Buen Gobierno** a lui Felipe Guamán Poma de Ayala, din care a publicat o selecție, un volumaș de vreo sută de pagini, pe care mi-l dăruiește, și pe care mă imploră să-l citesc. Căci, adaogă Pease, conform concepției cosmologice andine, universul a fost creiat și distrus de patru ori, după fiecare distrugere urmând un interval echivalent haosului primordial. Dar cronicarii spanioli lasă câteodată impresia că ar fi vorba de cinci faze, pentrucă disting ultima, a patra, creație a Universului de epoca imediat următoare, inaugurată de Incași. Așa face, bunăoară, Guamán Poma, care încearcă dealtfel o interpretare biblică a cosmo-mitologiei andine (vorbește, între altele, de „inocența originară"). Pease stăruie: oare ar fi posibil să citesc **Nueva Cronica** chiar zilele aceste și să stăm pe urmă de vorbă?

Uppsala, 20 August.

Bisericuța veche, cea dintâi clădită în toată regiunea. Am vizitat-o în Noiembrie 1957, cu Stig Wikander. Mormintele din curtea bisericii erau și atunci tot atât de îngrijite, cu flori destule, deși ne aflam la sfârșitul toamnei.

Și iarăși părerea de rău că în acele două săptămâni petrecute în Uppsala, n'am însemnat nimic în Jurnal. Dar câte nu-mi amintesc încă! Acele stoluri dense de corbi care, mai ales după apusul soarelui, se roteau în jurul turnului. Stig îmi găsise cameră într'o pensiune chiar în fața turnului. Imi plăcea mai ales pentrucă puteam urmări zborul neistovit al corbilor, și le auzeam croncănitul.

* * *

Prânzim într'una din acele faimoase „Case studențești", înduite de toți studenții europeni. Dar în ce alt oraș universitar din lume, – așa cum ne amintea, cu mândrie, ghidul nostru în autocar – mai alcătuiesc studenții **majoritatea** populației?

Apoi, vizita Catedralei. O las pe Christinel cu Alice și Chuck Long, și mă plimb singur, încercând să-mi adun gândurile. Widengren m'a rugat să spun câteva cuvinte la recepția dela Universitate, răspunzând cuvântului de bun venit al Rectorului. Voi vorbi în numele meu personal, ca unul care a ținut cursuri la Uppsala. Plimbându-mă prin parc, oprindu-mă la răstimpuri în fața pietrelor cu inscripții runice, încercând să-mi controlez fluxul amintirilor, apoi odihnindu-mă pe una din băncile de lângă Catedrală, în plin soare, fermecat de acest neverosimil cer albastru, fără niciun nor – îmi dădeam încăodată seama că nu sunt făcut pentru asemenea „orații". Nu am nici cel mai modest talent îndată ce nu mai e vorba de a comunica idei, fapte, metode.

* * *

Intorcându-mă dela cafenea întâlnesc pe Franklin Pease. Fata care-l însoțește ne fotografiază pe amândoi: pe trotuar, nu departe de Catedrală, el cu geanta plină de cărți în mână, eu cu pardesiul pe braț zâmbind încurcat – pentrucă, așa cum îi spuneam, n'apucasem încă să citesc **Nueva Cronica.** Și mă scuzam deasemenea că nu vom putea sta de vorbă acum, pentrucă trebuia să-l întâlnesc pe Widengren.

Imi reiau plimbarea prin parc. Hotărăsc să dau „orației" mele un ton de glumă. Aș fi început așa: **Et in Arcadia ego!**, amintind lecțiile pe care le-am ținut în 1957; aș fi vorbit apoi de Uppsala ca de un „haut lieu" al studiilor de Istoria Religiilor, adăogând că de un asemenea „haut lieu" se leagă întotdeauna un cult și o mitologie. Așa dar, aș fi vorbit despre „cultul strămoșilor mitici" ai Istoriei Religiilor – dela Max Müller la Nathan Soederblom – și mai ales despre „mitologiile" lor. Aș fi reamintit câteva din „miturile uppsaliene" de care aflasem în tinerețea mea, bunăoară acesta: în vagonul în care călătorea Nyberg prin 1920 în Asia Mică, se aflau tot felul de streini și se vorbeau nu știu câte limbi, și marele orientalist – care nu se prezentase și pe care nu-l cunoștea nimeni – le vorbea pe toate, dela persană și arabă, la urdu, chipriotă și turcă. Până ce unul din cei prezenți îi spuse: „Si vous n'êtes pas le diable, vous êtes certainement le professeur Nyberg!"

Aș fi menționat deasemenea ce-mi spunea odată Wikander: Widengren, mare specialist în limbile semitice și tot atât de mare iranizant, se apucase să învețe sanskrita. Intr'a zi i se plânge lui Wikander: „Invăț de două săptămâni și totuși sunt texte pe care nu le înțeleg!"

Și câte alte „mituri" în legătură cu viața academică din Uppsala! Bunăoară, corbii care se rotesc în jurul turnului: sunt sufletele celor care nu și-au trecut doctoratul până la 50 de ani, și acum sunt urmăriți și admonestați, de profesorii lor. Dar ezitam să menționez ce-mi povestise cineva, mai de mult, nu mai știu la ce Congres: că Uppsala e singurul loc din lume unde tradiția sacrificiului uman s'a menținut intactă, din timpurile pre-creștine (Sfântul Erik fusese martirizat aici în 1160) până în zilele noastre, când sacrificiul uman se efectuiază numai în cercurile academice. Aș fi încheiat exprimându-mi dorința și speranța, că asemenea mitologii nu vor fi niciodată demitologizate...

* * *

...Și totuși, n'am apucat să spun decât foarte puțin din tot ce-mi propusesem să vorbesc. La 5.00 ne-am adunat toți în prima sală a rectoratului, și Rectorul a spus câteva cuvinte, stăruind asupra spiritului de toleranță și universalism care domină astăzi disciplina noastră. Apoi Widengren mă cheamă. Trebuie să mă urc pe un scaun, ca să pot fi văzut și auzit de toți. Vorbesc în franțuzește, căci toate cuvântările ținute până acum au fost în germană și engleză. Dar mi-era tot timpul teamă că am să cad, și mă rezemam cu mâna dreaptă de perete...

Stockholm, 21 August.

După ce ne-am întors dela Uppsala, am fost aseară la Hultkrantz. Locuiesc destul de departe, afară din Stockholm. Cu toată oboseala n'am regretat că acceptasem invitația. Suedezii nu prea obișnuiesc să invite pe streini la ei acasă. Curând sosesc și soții Parinder și Andreys Johanson. Ceremonialul bine cunoscut al „seratei" suedeze: la început, cafea și prăjituri, apoi alcooluri tari.

Intre altele, discuție animată despre Strindberg. Nu știu de ce, mă trezesc făcând un rechizitoriu criticilor literari suedezi: nici până astăzi nu există o ediție completă și critică a operei; apar mereu cărți, dar mai toate în legătură cu viața lui Strindberg, cu familia și prietenii lui; foarte puține studii despre valoarea artistică a creațiilor strindbergiene. Am impresia, le mărturisesc, că nici până astăzi criticii literari suedezi nu

l-au iertat pe Strindberg. Nu l-au iertat că a fost așa cum a fost, și a îndrăznit atâta, în atâtea domenii. Și, evident, îi plictisește sau îi turbură multilateralitatea lui, și toate acele incursiuni extravagante în ocultism, alchimie, misticism. In fond, cine se poate lăuda că a citit, și a înțeles, toată producția neliterară a lui Strindberg?

* * *

Citesc, pe apucate, **Nueva Cronica y Buen Gobierno.** Pease avea dreptate: cu toată ariditatea și dificultatea textului, acest Guamán Poma de Ayala, născut pe la 1585, descendent din aristocrația inca (maică-sa era fiica lui Túpac Inca Yupanqui), devenit înalt funcționar eclesiastic (auxiliar al lui Cristobal de Albornoz, „extirpator de idolatri") ne-a lăsat poate cel mai interesant document al religiei andine. Câte n'ar fi de spus despre efortul lui de a înțelege lumea ca un bun creștin și a scrie perfect spaniolește, rămânând totuși un Inca autentic și, când i-a venit rândul să-și spună cuvântul în legătură cu drama colonizării, reușind să ne transmită „versiunea celor învinși"? Chiar prezentarea mitologiei și cosmologiei andine în perspectiva teologiei catolice, trădează speranța lui Guamán Poma într'o viitoare sinteză spirituală ibero-americană.

Dar discuția unor asemenea probleme nu-și are locul în caietul de față. Vreau doar să notez câteva din caracteristicile celei mai recente orientări ale etnologilor sud-americani. Mai întâi, importanța crescândă pe care o acordă teologiei și mitologiilor autohtone. Regăsesc în comentariile lui Pease în marginea lui Guamán Poma sau Francisco de Avila, și în publicațiile lui Stefano Varese despre populațiile Campa din **selva** peruviană, ca și în contribuțiile atâtor americaniști argentinieni, colombieni, guatemalezi, regăsesc pretutindeni aceiași **pasiune obiectivă** pentru tradițiile spirituale aborigene. Nu numai că atât creațiile triburilor „primitive" cât și ale civilizațiilor andine și meso-americane sunt cercetate cu o pasiune și o precizie științifică neegalată până acum. Dar, ceea ce mi se pare într'adevăr semnificativ, se încearcă integrarea acestor valori în istoria – și mai ales, în **actualitatea** – culturală a continentului sud-american.

Poeții, scriitorii, artiștii plastici, choregrafii au început acest proces de asimilare, revalorizare și sinteză mai de mult. Dar, evident efortul lor creiator se limita la reactualizarea tradițiilor artistice pre-columbiene. De data aceasta, fenomenul este mult mai vast și mai complex. Se încearcă

recuperarea întregei culturi aborigene; și nu printr'o exaltare a „primitivității", a elementelor extravagante sau patetic spectaculare – ci în primul rând printr'o hermeneutică atentă a teologiei, mitologiei și eticei pre-columbiene.

O asemenea orientare nu poate decât să mă bucure. Confirmă încă odată ce am susținut de vreo 30 de ani, în toate lucrările mele de Istoria Religiilor și filozofia culturii: că universurile spirituale pe care ni le revelează lumile arhaice, și orientale nu sunt piese moarte de muzeu, că cercetarea și înțelegerea lor pot provoca **mutații** și **metamorfoze** culturale.

Stockholm, 22 August.

Cu Christinel, plimbare de două ceasuri cu vaporul. Zadarnic aș încerca să descriu aici acele insule, și lacuri, canale și parcuri, și clădirile, vilele și palatele, despre care, din fericire, ghidul nostru nu ne spune decât cea ce știe că am putea asculta . . .

* * *

Aflu dela Joe Kitagawa că s'a îndurat Dumnezeu și Profesorul Robinson a murit. Avea 40 de ani și era unul din cei mai înzestrați orientaliști americani; învățase bine sanskrita, chineza și japoneza; se specializase în budhismul medieval. Nu fusese norocos în căsătorie, și de câțiva ani avea o prietenă, o indiană, dar soția amâna necontenit divorțul. In cele din urmă, de curând, acceptase. Robinson închiriază un nou apartament, își aduce mobila, biblioteca și logodnica. Seara, coboară în pivniță și aprinde un chibrit ca să găsească comutatorul electric. O explozie – căci cineva, poate proprietarul sau chiriașul dinaintea lui, nu închisese bine robinetul gazului. Robinson e salvat, dar atât de sălbatec desfigurat (orb, cu brațul drept amputat, etc.) încât se știa că nu-și va putea relua niciodată meseria de profesor. Logodnica a trebuit să informeze soția, de care Robinson se separase mulți ani în urmă. La Chicago, înainte de plecare, auzisem tot felul de zvonuri, despre scene tragi-comice, aproape neverosimile. Iar bietul orb și mutilat încerca, se pare, să precizeze, la spital, că adevărata lui soție era logodnica . . .

Din fericire, s'a îndurat Dumnezeu . . .

Oslo, 23 August.

Ajungem la 8 dimineața. Ziua se anunță superbă. Breakfest împărătesc la Hotel Bristol – apoi aștepăm, zadarnic, autocarul în care trebuia să vizităm orașul.

Mă plimb, singur, în jurul hotelului. Squarul cu statuia maternității. Pe o stradă vecină, femeia bătrână pironită în fața unei vitrine; mă apropii, să privesc ce privea ea: erau ceasornice deșteptătoare. Probabil că aștepta să le audă sunând; când am revenit, după vreo cinci minute, bătrâna era tot acolo...

Prânzim într'o grădină, după ce vizităm portul și admirăm Primăria (Radhuset), inaugurată în 1950, nouă sute de ani dela fundarea orașului Oslo.

...Aș fi vrut să-l întreb pe Zwi dacă exaltarea erotismului sub toate aspectele lui, și ofensiva publicitară a pornografiei, nu echivalează cu o reactualizare „modernă" – adică accesibilă omului occidental din zilele noastre – a complexului mitico-ritual **vagina dentata.** In fond, pan-sexualitatea fără limite nici inhibiții care triumfă astăzi în societățile occidentale, comportă inevitabila ambiguitate a „probelor inițiatice": pe deoparte, există riscul de a fi „ucis" (la început, evident, pe plan spiritual) prin omniprezența și agresivitatea sexualității; pe de altă parte, curajul și inteligența de a înfrunta, birui și transforma această revărsare incandescentă de forțe telurice într'o experiență de maximă vitalitate, echivalează cu o „inițiere eroică". In timp ce sute de mii de „profani" (adică naivi, imaturi), lăsându-se „orbiți" și „consumați" de voluptate, de însăși forța al cărei mister trebuia să-i „lumineze", își săvârșesc moartea spirituală, pregătindu-și-o totodată pe cea fizică, alți câțiva, cei puțini, izbutesc să dobândească acel mod de a exista pe care tradițiile îl numesc „eroic". Intocmai după cum, pentru a folosi expresia autorilor tantrici, „yoginul își cucerește libertatea făptuind exact acele acte datorită cărora anumiți oameni ard în Infern milioane de ani". Dar cu deosebirea că experiența orgiastică, accesibilă în tradiția tantrică numai printr'o lungă inițiere, și comportând nenumărate riscuri – este astăzi la îndemâna oricui. Deaceia mi se pare că mitul **vagina dentata** reflectează mai corect situația de astăzi decât mistica erotică indiană.

Dar câte altele n'ar mai fi de adăogat... Bunăoară, aceasta: în istoria spiritului se întâmplă uneori că repetarea unor situații exemplare pe un

nivel din ce în ce mai grosolan să ascundă, sau să prevestească, o paradoxală creativitate („paradoxală", pentrucă e neașteptată și, mai ales, irecognoscibilă, cu neputință de a fi ghicită de contemporani...).

* * *

In sfârșit, la începutul după-amiezii sosește autocarul. Traversăm orașul și pătrundem în peninsula Bydoy. Intr'un parc vast cât o pădure, lângă Ferma Regală, se află **Folk Museum:** vreo 150 de locuințe vechi de lemn, din toate provinciile Norvegiei. Ne oprim în fața unei splendide case din 1737, cu ornamente exterioare și iarba crescută blajin pe coperiș. Mai departe, o bisericuță de lemn, fără ferestre, așa cum se construiau dealtfel toate locuințele din Norvegia între secolele XI–XIII. Prima casă de fermier pe care o întâlnim având ferestre cu geam e din 1670.

Dar de ce-aș însemna asemenea amănunte pe care le pot găsi oricând în ghid? Fascinația cu care privesc aceste nobile, vetuste creații ale civilizației lemnului, e provocată de altfel de semne. In primul rând de imaginea pe care o regăsesc la toate unghiurile locuințelor, acolo unde se întâlnesc și se întretaie bârnele: e desenul din care avea să ia ființă **Coloana Infinită,** imagina pe care Brâncuși a văzut-o desigur în Oltenia copilăriei sale, la casele de lemn, și nu numai acolo (căci seria de blocuri romboidale se regăsește, bunăoară în structura „stâlpului casei"). O imagină pe care, la un moment dat, amintirea a abandonat-o imaginației, eliberând-o astfel de matricea ei concretă, îngăduindu-i să dobândească funcția primordială de Stâlp al Centrului, de **axis mundi.** O imagină banală din repertoriul civilizației lemnului, așa cum sunt nenumărate altele, zăcând inertă, ca într'un somn folkloric, atâtea mii de ani până ce a fost „trezită", înobilată, transfigurată de imaginația geniului...

* * *

Ieșim din parcul cu cele 150 de case străvechi și, trecând drumul, ne îndreptăm spre **Viking Museum.** In câteva limpezi, spațioase săli sunt expuse corăbii din secolul IX și care cu patru roate, cu admirabile ornamente (în deosebi acel cap de bărbat atât de expresiv, de parcă ar fi fost torturat...). De câte ori încerc să „situez", pentru propria mea înțelegere, fenomenul Viking, mă simt frustrat; este undeva, îmi spun, un mister

pe care istoricii n'au izbutit încă să-l descifreze; sau, poate și mai grav, „misterul" îl constituie însuși destinul Vikingilor: au irumpt deodată în Istorie, pe la 800, au cucerit, au prădat, au fundat dinastii, au colonizat Islanda și Groenlanda, au descoperit America de Nord – și numai după două sute și ceva de ani epoca vikingă s'a încheiat. Pe corăbii asemenea acestora din fața mea au străbătut toate mările Nordului, au atacat Anglia, Irlanda, Franța, au biruit regii și principii care li se împotriviseră și le-au luat locul, creind regatul Irlandei, al Norvegiei, al Danemarcii; au stăpânit o vreme Anglia, au inființat ducatul Normandiei, au coborît în Spania, pătrunzând în Mediterana, ajungând până în Sicilia – și acolo s'au întâlnit cu alți Vikingi, care porniseră, prin Baltica, spre Răsărit, subjugând pe Slavi, întemeind regatul Gardarike, cu faimoasele cetăți Novgorod și Kiev, și apoi, pe marile fluvii ale Rusiei, au navigat spre Sud, unii din ei atingând Marea Caspică și intrând în legătură cu califatul de Bagdad, alții, cei mai mulți, îndreptându-se spre Constantinopol, unde s'au pus în slujba împăratului bizantin, și s'au avântat apoi mai departe, până în Sicilia. Dar în jurul anilor 1000 mulți dintre șefi s'au creștinat, s'au întors în țările lor de baștină, au impus noua credință populației rămase pe loc, au ocupat tronuri sau s'au dedicat comerțului – și pe la 1030 „momentul viking" a luat sfârșit.

Evident, spiritul, instituțiile, creațiile Vikingilor au contribuit în mod decisiv la configurarea culturii germanice medievale, și „epoca vikingă" face parte din istoria fiecărei națiuni nordice. Dar acea exuberanță eroică, orgiastică, a anilor 800–1000, risipa aceia de sânge, energie și geniu creiator, n'au mai fost niciodată atinse. După 1030, „factorul viking" ca atare a dispărut din Istorie. Fără să vrei îți amintești de aventura mongolă, cu deosebirea că Gengizkhanizii au izbutit să creieze și să mențină „imperiul stepei", în timp ce aventura vikingă s'a istovit în zeci și sute de întreprinderi singulare, discontinue sau excentrice. Îți amintești, de asemenea, de expedițiile Polinezienilor care, în câteva secole, au străbătut și civilizat toate insulele, mari și mici, ale Pacificului.

Dar înainte de toate simți, în aventura vikingă, omniprezența și atotputernicia destinului. Dacă n'ar fi decât faptul că, în 1002, faimosul Leiv Erikson a descoperit și a colonizat acel teritoriu pe care el l-a numit Vinland-cea-Bună, și care, foarte probabil, era Newfoundland, căci acolo săpăturile recente au scos la lumină așezări vikinge. O parte din coloni au coborît apoi spre sud și au ajuns până în Rhode Island. Legăturile între Vinland și Groenlanda s'au menținut până prin mijlocul secolului XIV. Ce s'a întâmplat după aceia nu știm, dar la sfârșitul secolului XV populația norvegiană de pe coasta americană, descendenții Vikingilor, a dispărut fără urmă.

Inutil să ne întrebăm, sau să ne imaginăm, „ce-ar fi fost dacă..." Bunăoară ce-ar fi fost dacă Leiv Erikson ar fi atins coasta nu între Labrador și Virginia, ci câteva sute de kilometri mai la sud și astfel ar fi descoperit bogatele teritorii care, șase, șapte secole mai târziu aveau să farmece imaginația atâtor mii de coloniști veniți din Anglia. Ce-ar fi putut însemna pentru istoria lumii descoperirea și colonizarea Americei de Nord **înainte** de invenția armelor de foc, deci într'un răstimp când populațiile amerindiene nu ar fi putut fi atât de ușor alungate și exterminate, și ar fi fost încă posibilă o confruntare și o simbioză între cele două civilizații?

In tinerețe, ne plăcea să vorbim despre tragedia culturilor mici, provinciale, unde adesea geniul creiator se istovește zadarnic, redescoperind și reinventând idei și instrumente de mult cunoscute în alte părți; ca și cum (ca să amintesc exemplul pe care-l cita Camil Petrescu) cineva ar fi descoperit bicicleta 20–30 de ani după ce începuse să fie fabricată în occident. Dar parcă și mai tragic este destinul acelor indivizi sau națiuni al căror geniu s'a istovit în creiații și descoperiri făcute **înainte de vreme.** Cât de inutile apar eforturile, sacrificiile, eroismul, inteligența lui Leiv Erikson, numai pentrucă a descoperit America trei, patru secole prea devreme – și trei, patru sute de kilometri prea la Nord!...

* * *

Vizitez doar în treacăt Muzeul **Kon-Tiki.** Admirabilă re-prezentare a aventurii lui Thor Heyerdahl și a tovarășilor săi: ambarcația (făcută din lemn de balsa) cu toate uneltele și merindele pe care le avea în timpul navigării; pe pereți, extrem de sugestive fotografii, iar la subsol, într'un fals aquarium, impresionanta faună submarină, chiar sub pluta **Kon-Tiki.**

Și cu toate acestea, muzeul nu mă cucerește. Poate mă supără publicitatea făcută, întâi de Thor Heyerdahl, apoi de autoritățile norvegiene, acestei expediții. Eroismul navigatorilor nu poate fi pus la îndoială. Dar teoria lui Heyerdahl – că Polinezia a fost colonizată de populații preistorice din America de Sud – este numai o ipoteză, pe care traversarea celor

8000 de km. în ambarcația **Kon-Tiki** nu e deajuns s'o valideze. Or, Muzeul – clădit anume pentru a conserva și prezenta ambarcația – echivalează cu o apoteoză a lui Heyerdahl și, implicit, dă să se înțeleagă că este și o confirmare a ipotezei lui. Vizitatorii sunt invitați să cumpere nu numai **Kon-Tiki**, cartea în care e atât de pitoresc povestită expediția, ci și savanta monografie a lui Heyerdahl, **American Indians in the Pacific. The theory behind the Kon-Tiki Expedition** (1952). Dar îmi amintesc de atâtea obiecții pe care le-au adus, între alții, Robert Heine – Geldern și Josef Haekel. Cum ar putea afla nespecialiștii, adică aproape totalitatea vizitatorilor, că nu e vorba decât de o ipoteză? Dar când se amestecă „autoritățile" într'o controversă academică, nu mai încape îndoială că e vorba de altceva: de „ideologie".

* * *

Ne reîntoarcem în oraș la sfârșitul după-amiezii. Vedem în mare grabă picturile Catedralei, căci începea slujba de ora șase.

Apoi la Munch Museum, inaugurat de curând (în 1963). Pur și simplu extraordinar; o clădire întreagă ridicată pentru a păstra cele 1000 de tablouri și 18.000 de acuarele, gravuri, desene și sculpturi ale lui Edvard Munch. Artistul a murit în 1944, dar era fără îndoială destul de cunoscut cu cinzeci de ani înainte; făcuse acel portret în peniță al lui Mallarmé în 1898. Nu sunt expuse decât vreo 200 de pânze, dar după primele săli îți dai seama că Munch a fost obsedat de moarte, boală, iubire. Pictura lui pare a fi în bună parte o autobiografie spirituală. Și-a pierdut sora la 5 ani și mama câțiva ani în urmă – și nu le-a mai uitat de atunci; n'a mai uitat suferința bolii, apropierea morții și, mai ales, moartea fizică, trupul rămas neînsuflețit. Strania atracție a lui Munch pentru morfologia și dramaturgia morții; cele două versiuni ale morții lui Marat (**Marat 'Dod**). Și încă o obsesie: autoportretele. Câte sunt? zece, douăzeci, mai multe?

Ar trebui să revin aici mai ales pentru a pătrunde în acele imense pânze cosmogonice, mitologice, escatologice, ocupând câte un perete întreg, pe care le privesc acum cu uimirea și admirația neofitului. Din când în când, surprize; bunăoară portretul lui Stanislav Przybyszewski, din 1897, unul din puținii oameni despre care aș vrea să știu cât mai mult. Prietenul lui Strindberg, în epoca lui berlineză, când se întâlneau în faimoasa tavernă **Zum schwarzen Ferkel** și continuau să bea până dimineața (zice-se,

ca să poată vedea soarele prin sticlele colorate, care alcătuiau ferestrele). Stanislav era obsedat de sex și de moarte – dar mai ales ar fi vrut să scrie, să „creieze". A scris, după câte îmi aduc aminte, câteva broșuri...

* * *

Șofeurul nostru a urmat câțiva ani cursurile de literatură engleză la Universitate și a călătorit destul, din Spania până în Siria. Ține neapărat să ne arate tot ce trebuia să fie văzut azi dimineață dacă, printr'o inadvertență a portarului hotelului, n'am fi pierdut autocarul. Traversăm așa dar încăodată orașul și începem să urcăm șoseaua în serpentină care duce, printre pădurile de brazi, până sus de tot, pe muntele cu cele mai bune piste de ski, acolo unde au loc concursurile internaționale. Privim panta pe care coboară skiorii, trambulina de unde se zvârle în vid, plutind pe deasupra spectatorilor, zeci și zeci de metri, și aterizând cât pot mai departe – și ni se arată semnul ultimului record: 97 de metri.

Evident, fiecare își amintește o întâmplare, o aventură, auzită sau citită, și ne-o povestește, mai mult ne-o rezumă, căci nu prea e timp. Mi-ar fi plăcut să povestesc și eu întâmplarea auzită dela Ministrul Iurașcu, la Lisabona, în 1941, cu cei doi îndrăgostiți, reîntâlnindu-se după 20 de ani, la o cabană de ski, undeva în munte, nu prea departe de Oslo. Dar e prea frumoasă ca s'o rezum. Renunț.

* * *

La apusul soarelui intrăm în Frogner Park, ca să vedem grupurile de statui ale sculptorului Gustav Vigeland. Nu cred că mai există altundeva pe lume ceva asemănător. Parcul, imens, urcă în terase, cu arbori înalți pe lături și partere de flori în mijloc – și încă dela intrarea principală din Kirkeveien te întâmpină geniul lui Vigeland, căci în fierul din care au fost lucrate Porțile se dezvăluie o adevărată lume a reptilelor. Dar cu cât înaintezi în Parc, cu atât te vrăjește imaginația și curajul acestui sculptor. Treci pe Podul cu 58 de grupuri în bronz, figurând diferitele faze ale vieții omului, flancate de patru grupuri reptiliene în granit; traversezi terenul unde se joacă copii, și nouă bronzuri arată procesul creșterii, dela foetus la primii ani ai copilăriei (și ce alt sculptor a mai îndrăznit să atingă limitele grotescului, a pretențiosului și pompozității – fără să le cadă, totuși, victimă?...); apoi Fântâna, cu

60 de reliefuri și 20 de grupuri înconjurând imensul bazin din centru, reprezentând întreg ciclul vieții, dela copilărie la bătrânețe și moarte. In jurul Fântânei, un labirint în mozaic de pietre albe și negre, iar mai departe, monolithul de 17 metri înălține, un stâlp de granit făcut din 121 de trupuri și figuri umane încolăcite unele în altele, asemenea șerpilor sau larvelor, zbătându-se să se înalțe cât mai sus, trudindu-se să se cațere deasupra celorlalți și să se înalțe să ajungă la lumină... Impresie extraordinară. Pe care o accentuiază cele 36 grupuri de granit care înconjoară monolithul, figurând toate muncile, emoțiile, conflictele, situațiile omului. Imposibil de comentat. Ar trebui să-mi procur un album cât mai complet al acestor grupuri și figuri de o surprinzătoare varietate de expresie. Nu am timp să mă opresc în fața tuturor femeilor, mamelor, bătrânilor, agonicilor – dar iată aici, sus, cei doi bătrâni cu barbă, atât de asemenea unui N. Iorga exemplar...

Soarele apune aproape de 8.00, dar florile îi păstrează încă lumina. Ne despărțim cu melancolie de Roata Vieții, ultima și una din cele mai pasionante compoziții, – și ieșim prin poarta din stânga, pe sub arborii stufoși unde ne întâmpină răcoarea.

Oslo, 24 August

Plecăm de dimineață, și îndată ce ieșim din Oslo cerul se înseninează. Pârâul care curge pe stânga, paralel cu șoseaua, îmi amintește brusc de un peisaj dela poalele Carpaților – dar unde? din ce parte?, și văzut în ce an? Caut, aștept, abandonându-mă acelei încântări blânde, somnolente, pe care o regăsesc de câte ori, îmi place să spun, cobor în labirintul timpului trecut – și poate, până la urmă, aș fi identificat fragmentul de viață trăit undeva la poalele Carpaților, dacă ghidul nu ne-ar fi anunțat că lacul Tryfjorden, care ni se va dezvălui îndată, este unul din cele mai mari lacuri din Norvegia, și e bogat în pește.

Il privim cu toții. Apoi îl văd pe Zwi că închide ochii și încearcă să doarmă, după obiceiul lui, câteva minute.

Aseară, îl ascultasem cu emoție vorbindu-ne, atât de calm, de situatia Israelului; care este așa cum știm toți că este. Totul ar putea să dispară, dela o zi la alta; și atunci, oamenii trăiesc, își văd de treabă, muncesc, își cresc copiii, creză și speră – căci ce-ar putea face altceva? Asta e Istoria; cel puțin, așa este ea **astăzi**...

Mă întrebam aseară, așa cum m'am întrebat de atâtea ori: dacă „Istoria" a fost descoperită de geniul religios iudaic, odată cu profetismul și mesianismul, atunci n'ar trebui să vedem în existența, necontenit amenințată, a Israelului, un nou model exemplar? In fond, Israelul anticipează, astăzi, soarta pe care, mâine, poimâine, o vor avea toate statele și toate popoarele lumii, și exemplul pe care ni-l dau Israelienii ne va ajuta să suportăm, mâine, poimâine, nu numai „teroarea istoriei", ci și teroarea iminentei catastrofe apocaliptice...

Orășelul Hönefoss. Urcăm pe malul lacului Spaillen, și primii 20–25 km de șosea mediocră ne amintesc fiecăruia alte țări, ținuturi, iar unora dintre noi, alte timpuri.

Păduri de brazi – și fabricile de hârtie, singurul venit al acestei regiuni sărace. Șoseaua urcă tot mai sus, în serpentină. Se zăresc uneori turnuri pe creste. Peisaj elvețian. După încă o jumătate de ceas, încep să se vadă case și ferme în coasta dealului.

La 1.00 ajungem la Fagerness Hotel, curat, nou, ticsit de turiști; dejun, și apoi plimbare prin grădina, neașteptat de înfloritâ, în marginea lacului, sub soare. Un hidroavion somnoros așteaptă să-și ia zborul.

* * *

Plecăm din Fagerness la 2.30 și urcăm pe marginea lacului. In depărtare, începe să se zărească zăpada pe munți. După trei sferturi de ceas, ne oprim în dreptul unei splendide, uriașe cascade. Pe buza prăpastiei, campanele albastre și pansele sălbatece. **La pensée sauvage!**, spune Zwi, și îmi aduc aminte de întâlnirea cu Lévi-Strauss, acum doi ani, la Chicago. Mirarea lui că nici chiar Ed. Leach, care pretindea că știe bine franțuzește, nu înțelesese ambiguitatea termenului „la pensée sauvage", și în recenzia atât de favorabilă pe care o scrisese se întreba ce caută acele pansele sălbatece pe copertă...

Către sfârșitul după amiezii ajungem la Nystova (Nistus Hot), unde vom cina și vom petrece noaptea. Oarecum dezamăgiți. Hotelul este așezat între lac și șoseaua tăiată în coasta dealului. Ne plimbăm pe câmpul sărac, îmbâcsit de urzici. La câteva sute de metri de hotel se zărește o construcție ruinată, năpădită de bălării. Apropiindu-mă, înțeleg că aici trăiseră, într'o melancolică deși generoasă captivitate (căci aveau loc destul și trunchiuri înalte pe care să se cațere) acei urși gigantici, majestoși, care străjuiesc acum, împăiați, barul și sala de mese.

* * *

In **Paris Match** din 15 August, într'un articol în legătură cu problemele turismului în Franța, aceste rânduri despre Lourdes: „Les miracles, les pèlerinages et la Vierge, en assurant une saison de six mois, rentabilisent l'hôtellerie plus sûrement que n'importe quel expert financier".

25 August

Un cer de Africa, clar, sticlos, fără un singur nor. Un ceas după plecarea din Nistus Hot ne oprim în dreptul celebrei biserici cu stâlpi (**stavkirke**) din Borgund, clădită în 1150 în cinstea Sfântului Andrei și păstrată aproape intactă până astăzi (numai ornamentele, draperiile brodate și statuia în lemn a Sfântului au pierit). Ce curioasă construcție! Privită de afară, parcă ar fi patru, cinci acoperișuri așezate unul peste altul. Dar totul se sprijină pe parii (**staver**) care separă partea centrală a naosului de părțile laterale. Pe drept cuvânt e considerată capodopera construcției în lemn, creație a civilizației nordice în clipa când aceasta asimila valorile internaționale introduse în Norvegia de creștinism. Elementele vikinge sunt încă în mare cinste; bunăoară, dragonii care se ridică în unghiurile celor două acoperișuri superioare, inscripțiile runice și urmele desenelor improvizate pe pereții exteriori (nu toate de natură religioasă).

Mă depărtez câteva zeci de metri, și privesc din nou această bisericuță de lemn profilându-și conturul fabulos pe colina stâncoasă din spate. Imi spun: așa va trebui să mi-o amintesc, **așa cum o văd acum . . .**

* * *

Schimbăm autocarul la Laerdalsöyra, și o jumătate de ceas mai târziu șoseaua pătrunde, și se oprește, în orășelul Refsnes, chiar în fața fiordului, unde ne îmbarcăm. Vaporul înaintează lin între munți, și parcă niciodată n'am văzut ape mai limpezi și mai albastre. In 50–60 de ani, numai pe aici, în fiordurile, lacurile și golfurile Norvegiei, vei mai putea **asculta liniștea.** Foarte probabil, pe coastele acestea stâncoase, abrupte, se vor ridica hoteluri și cabane, și oamenii vor veni aici ca să uite, câteva zile, câteva săptămâni, infernul sonor în care suntem deja condamnați să trăim. Așa cum, în Japonia, există acele splendide grădini, cu arbori și stânci și lacuri în miniatură, unde nu se aude niciun zgomot și nimeni nu vorbește, și unde te poți izola câteva ceasuri, ca să contempli, să-ți vii în fire, să te regăsești.

Pe nesimțite, fiordul se lărgește. După un ceas, vaporul nostru, care își va continua cursa până la Bergen, se oprește; un altul, mai mic, care ne va duce la Flam, i se alătură cuminte și o parte din noi transbordăm. Ne găsim iarăși împreună, Zwi, Joe și cu mine, și dacă cerul n'ar fi fost atât de adânc și clar, l-aș fi întrebat pe Zwi de ce nu se întâlnește în literatura judaică nicio aluzie la credința în vampiri? Să nu fi existat această credință, atât de populară și de răspândită, sau absența ei în textele scrise s'ar explica prin cenzura teologilor, exegeților, moraliștilor?

* * *

L-aș fi putut întreba mai târziu, când ne apropiam de Flam, dacă pe neașteptate, după ce rămăsesem singur câtva timp, într'un colț, nu mi-aș fi adus aminte de o sumă de detalii în legătură cu prietenia între Munch, Strindberg și Przybyszewski („Popovski" din **Inferno**). In clipa următoare regretam deja că ne-am oprit atât de puțin la Oslo. Cât aș fi dat să pot petrece încă 2–3 ceasuri în Muzeul Munch; să revăd câteva tablouri, mai ales **Jalousie** (pe care o analizase Strindberg într'un articol cu prilejul Expoziției dela Paris) dar și **Le Cri,** despre care s'a spus că anticipează expresionismul.

Dar cine poate surprinde misterioasele procese ale anamnezei? De ce ieri, copleșit, fascinat de bogăția, varietatea, și, în fond, enigma producției lui Munch, nu mă gândisem la Strindberg decât dând cu ochii de portretul lui Przybyrewski, când **știam** de atâtea portrete ale lui Strindberg făcute de Munch și când iarăși **știusem** că în timpul bohemei berlineze toți trei fuseseră pe rând amanții acelei extravagante, lubrice norvegiene care va sfârși prin a deveni soția lui Przybyszewski? **Acum** îmi aduc foarte bine aminte – și de orgiastica amoralitate din acei ani (așa cum Europa nu va mai cunoaște decât în Germania de după primul război mondial și, acum în urmă, de vreo câțiva ani, în Scandinavia) și de importanța pe care o acorda Strindberg propriilor lui tablouri (nu mărturisise odată lui Munch că **el,** Strindberg, era cel mai mare pictor scandinav?), și de ruptura dramatică, violentă, atingând mai târziu aspecte odioase și uneori comi-tragice între Strindberg și Przybyszewski („Popovski"). Când Strindberg s'a reîntâlnit cu Munch, la Paris, câțiva ani mai târziu, genialul pictor era deja alcoolizat; pentrucă, încerca el să se justifice, era înconjurat și urmărit de femei, și o mai bună apărare, decât alcoolul nu găsea.

Toate eceste excese de tot felul, orgii, obsesii și izbucniri aproape demențiale constituiesc „experiențele" care stau la baza acelei cărți teribile (și teribiliste) care e **Inferno.** Se știa de mult că, deși autobiografic, **Inferno** este în primul rând opera unui scriitor, adică o interpretare a evenimentelor și o recreare a personajelor reale. Dar mai este și altceva: mărturia unei „înțieri", cuprinzând bine-știutele motive: suferință, agonie, „moarte" și „reînviere". Numai după ce a izbutit să scrie **Inferno,** Strindberg s'a simțit, cum se spune, „în afara pericolului" de a-și pierde mințile (în acei ani, credea el, nebunia era doar unul din mijloacele pe care le utilizau „Puterile" pentru a-și distruge adversarul).

Și mai e ceva: scriind **Inferno** Strindberg își regăsește creativitatea literară, blocată în ultimii cinci, șase ani nu numai datorită aventurilor, ci și din cauza cercetărilor lui „științifice", în primul rând convingerii că a reușit să fabrice „aurul chimic" (dealtfel, la un moment dat nu se mai îndoia că persecuțiile și atacurile criminale din partea „Puterilor" fuseseră provocate de reușita experienței lui chimice: aurul artificial ar fi distrus lumea prin crahul financiar pe care l-ar fi produs).

* * *

Cu cât se lărgește fiordul, cu atât se văd mai bine munții înalți, stâncoși, fără urme de ruini pe vârfuri. Ce splendidă, melancolică dovadă că, în Evul Mediu, pământurile acestea sărace, pietroase, singuratece nu erau tânjite de nimeni . . .

. . . Dar nu într'un asemenea vast fiord, la mai mult de o sută de kilometri de coastă, aș putea regăsi peisajele din **Séraphita.** Poate de aceea nu m'am gândit deloc la acest roman al lui Balzac, și nu mi-am amintit de el decât pentrucă Strindberg povestește în **Inferno** cum cartea îi căzuse „întâmplător" în mână, și cum redescoperise astfel pe Swedenborg, într'un moment când avea mai mare nevoie de el.

Nu am reușit niciodată să citesc un text de Swedenborg până la capăt, și acum poate înțeleg de ce: nu mă atrăgea felul „naturalist" în care marele mistic și teozof suedez descria ființele și lumile supranaturale. Dar asta era tocmai ce-l fascina pe Strindberg, care se voia un „Zola al ocultismului" și care disprețuia sau neglija tot ce nu era concret sau „încarnat". In **Inferno** afirmă de nenumărate ori că „spiritele au devenit pozitiviste ca și timpurile în care trăim", că nu mai comunică prin viziuni și extaze, ci intervin direct în viața noastră materială. Pretindea că a văzut monștri, dragoni și chior pe

Diavol, dar nu fusese niciodată cuprins de spaimă, pentrucă toate acestea erau „naturale". Spaima, teroarea, nebunia care-l amenințase de mai multe ori erau provocate de colosala **forță fizică și politică** (i. e., socială polițienească, etc.) cu care se simțea urmărit de „Puteri".

Ceea ce frapează în cercetările și meditațiile alchimice, ocultiste și „spiritualiste" ale lui Strindberg este concepția lor materialistă. Pentru Strindberg alchimia era **adevărata** chimie; pentrucă, întocmai ca și cu celelalte științe oculte, **adevărul** putea fi **demonstrat,** în laborator sau în întâmplări de toate zilele (bunăoară, un ritual magic poate îmbolnăvi sau omorî un om). „Coincidențele", evenimentele insolite, premonițiile, etc., toate acestea sunt **reale,** așa cum, pentru Swedenborg (dar și pentru Strindberg) erau **reale,** adică concrete, ființele regnurilor supranaturale. In **Inferno** povestește cum „Popovski" (care voise să-l ucidă la Berlin pentrucă soția lui se culcase întâi cu el) își manifestă prezența la Paris cântând la pian, doar la câțiva metri de camera lui, dar nevăzut, ascuns fiind de un gard de frunze. Teroarea izvorăște întotdeauna dintr'o acțiune fizică aparent „normală", și totuși suspectă; bunăoară, Diavolul îi răsturna paharul cu absinth, la **Closerie des Lilas,** nu intervenind direct ci printr'o serie de accidente fără nicio legătură între ele, și care nu se puteau explica decât postulând o voință și o finalitate. „Dușmanii", „Puterile" îl urmăreau pretutindeni – și oriunde s'ar fi refugiat (la Dieppe sau într'un sat din Suedia meridională) descoperea întotdeauna (la timp!) acele „mașini electrice" care trebuiau să-l omoare prin efluviile lor. Ar fi fost o crimă perfectă – pentrucă totul **părea** normal. Și cea mai cumplită teroare îl cuprinde când își dă seama că este întotdeauna **singur** când e atacat; nimeni nu va putea fi bănuit . . .

* * *

Debarcăm la Flam și luăm trenul spre Myrdal. In mai puțin de un ceas, parcurgem cei 20 de kilometri, pe marginea prăpastiilor, alături de cascade, și urcăm aproape 700 de metri, până la Myrdal. Peisaj elvețian, care la un moment dat, se va lăsa asimilat de atâtea alte peisaje alpine. Și încăodată înțelegi cât de norocoși suntem, uitând, selectând, amalgamând peisajele; și cât de mult ar trebui să ne bucurăm, știind că toate „frumusețile" pe care le contemplăm acum, nu numai că mâine nu vor mai fi (nu vor mai fi **aceleași**) dar nici măcar nu le vom putea păstra, intacte, în fotografiile pe care le iau unii din noi, căci „frumusețile Naturii" participă și ele la modalitatea epifanică pe care omul a introdus-o în Cosmos.

La Myrdal ne plimbăm mult pe peron, până ce un alt tren ne duce la Voss. Și de abia aici, unde ne întâmpină din nou căldura câmpiei, vom lua rapidul Oslo-Bergen, despre care auzisem și citisem atât (între altele, că străbate 200 de tunele și trece 300 de poduri, majoritatea în regiunea pe care o parcurgem acum).

* * *

Ajungem la Bergen la apusul soarelui. Zadarnic aș încerca să „descriu" acest oraș. Mă cucerește înainte de a-l cunoaște. Nu seamănă cu nimic din tot ce-mi amintesc a fi văzut până acum, și îmi amintește, totuși, de atâtea alte orașe vechi, „germanice", care au izbutit să-și păstreze profilul și farmecul chiar după ce s'au adaptat zilelor noastre și au acceptat prestigiile tehnologiei.

Autocarul ne duce pe rând la hotelurile unde ne-au fost reținute camerele. In fața hotelului Bristol, o pereche tânără, amândoi frumoși, în zdrențe și cu picioarele goale. Băiatul are căutătura somnoroasă, puțin piezișă, a drogatului. Alte două fete se opresc în fața lor și le vorbesc. Sunt toți probabil **American hippies.** Pe neașteptate apar doi bărbați; unul îi fotografiază, iar celalt îi prinde, și-i păstrează aproape două minute, în lentila aparatului de cinematografiat. Brusca, sincera satisfacție care ilumineză acum figurile tinerilor. Alături de ghitară, sex, Zen și celelalte, voluptatea de a fi cinematografiați face parte din colecția lor de droguri.

* * *

Noi suntem cei din urmă, căci hotelul unde ni s'a reținut camera se află afară din oraș. Ajungem în zece minute. Intr'o văgăună, un **building** uriaș, cenușiu, cu 900 de paturi (aflăm mai târziu că aici sunt dormitoarele studenților, în timpul vacanțelor puse la dispoziția turiștilor). Ne întoarcem la Hotel Norge, unde au rămas Kitagawa și Zwi. Imposibil de găsit o cameră; nu numai aici, dar la niciunul din hotelurile orașului. Suntem îndreptați către biroul de informații turistic, unde mai așteaptă vreo zece persoane. Tot ce putem avea pentru noaptea asta este o cameră într'o casă particulară, în vechiul Bergen. Acceptăm.

Șoferul caută strada pe hartă. Ajungem într'un sfert de ceas. Era ultima cameră liberă – și cea mai puțin arătoasă. In celelalte camere, câteva americance tinere. Destul de scump, și nici măcar nu vom putea avea cafeaua de dimineață. Proprietarul ne asigură că putem cumpăra tot ce ne dorește inima la un „magazin general" din apropiere.

Ne reîntoarcem la Hotel Norge, unde Zwi a găsit, pentru o noapte, „apartamentul regal"; 50 de dolari, dar destul de vast pentru a invita, de-ar fi fost nevoie, o bună parte din membrii Congresului nostru. Ne trezim, târziu, în plină „atmosferă" a Congresului. Totul a început când Zwi ne spusese, într'o doară, că astăzi, cel care nu poate fi monoteist se trezește că este, cu sau fără voia lui, ateist. Nu există altă alternativă – așa cum ar putea fi, bunăoară într'o cultură în care supraviețuiește politeismul etc. Discutăm aproape două ceasuri. Ca de obicei, „cazul" buddhismului complică discuția. De reluat într'o zi schița morfologică a religiozității pe care am propus-o.

Bergen, 26. August

Visul de azi noapte: ascultam o operă, și înțeleg că subiectul e luat din **Forêt interdite.** Mă întrebam, flatat și totuși puțin iritat, de ce nu mi-au spus și mie că-mi împrumută subiectul și personajele romanului?

* * *

Am dormit destul de prost, dar avem plăcuta surpriză, de dimineață, a unui telefon dela Alisa Werblovski: ne-au găsit cameră la Norge.

Străbatem încăodată orașul în mașină. După dejun, mă plimb singur un ceas. Intru în librării. Dar nu găsesc cele câteva cărți de arheologie nordică pe care aș fi voit să le cumpăr.

* * *

Ce stranii sunt câteodată capriciile memoriei! Pentrucă, prin 1934, începusem să urmăresc îndeaproape publicațiile Institutului de Cultură Comparată din Oslo, și primisem cele trei tomuri ale Operelor complete ale lui Moltke Moe, am citit **Poveștile norvegiene** de Peter Asbjörnsen și Jörgen Moe. Multe din aceste superbe povești le-am uitat, dar îmi aduc aminte de câteva detalii în legătură cu familia lui Albjörnsen. Bunăoară, că bunica lui după tată avusese o viață foarte „aventuroasă" pentru epoca în care trăise; iar mama lui Asbjörnsen, care sfârșise prin a-și pierde mințile, vedea duhuri, zâne și demoni, și povestea copiilor vedeniile și întâmplările ei supranaturale... In schimb, în afară de faptul că era sărac și avea o sănătate șubredă, nu-mi amintesc aproape nimic de Asbjörnsen și de colaborarea lui cu Moe...

* * *

Orașul e pur și simplu invadat de turiști. Majoritatea Americani. Și tot Americani par a fi și cei care așteaptă în fața birourilor de turism – tineri, cei mai mulți **hippies,** încercând, de câte ori au prilejul, să surprindă, să provoace, să jignească.

Și e curios cum mă întorc necontenit cu gândul la „criza" pe care o povestea Strindberg în **Inferno;** o povestea și totodată o analiza, exorcizând-o. Această ruptură violentă între generații, pe care o proclamă necontenit tinerii, și care ar justifica agresivitatea, „contestarea" oricărei instituții tradiționale, a oricărei dogme, al aricărui „adevăr", oricât ar fi el de evident, care ar justifica mai ales amoralismul orgiastic, cruzimea și nihilismul unui anumit tineret – amintește „atmosfera" din **Inferno.** Tortura reciprocă între prieteni sau amanți, descompunerea prin alcoolism, sexualitate și surmenaj, abandonarea în voia impulsurilor irupte din zonele cele mai întunecate și mai „demonice" (Strindberg a anticipat, între altele, și scrisul automatic!) – toate acestea au pregătit, și poate au ajutat, apariția unei noi epoci spirituale. Strindberg era perfect conștient că „experiențele" din **Inferno** vor face posibilă o **vita nova.** Nu se îndoia că „noua generație e gata, așteptând ceva nou", și identifica pretutindeni „dorința pentru religie", dorința noii generații de a se apropia de „lumile nevăzute". La un moment dat, către sfârșitul cărții, nu se sfiește să profetizeze. „Religia se va întoarce... dar sub alte forme", și orice compromis cu ce-a fost cândva (el scrie: „cu vechiul regim") pare imposibil...

Cum notam mai sus, **Inferno** este și romanul unei „inițieri". Dar când s'a hotărît **să facă o carte,** relatând tot ce i s'a întâmplat și prin câte a trecut, Strindberg nu s'a mulțumit să publice notele și paginile de Jurnal, pentrucă nu i se păreau destul de autentice, nu erau **expresive.** A ales, a reinterpretat, a inventat – și **Inferno** a încetat să fie un simplu document, devenind operă de artă, așa dar, pentru Strindberg, mai **adevărată** decât întâmplările povestite. Când scria „literatură", întocmai ca și atunci când experimenta cu felurite substanțe, Strindberg se voia alchimist, iar nu un simplu chimist.

* * *

In fond, poate că trecerea lui Strindberg dela literatura „naturalistă" la ceea ce s'a putut numi „expresionism", poate fi mai clar înțeleasă dacă ținem seama de concepțiile lui „ocultiste". Alchimia este tot o chimie, dar este mai **adevărată** decât chimia pentrucă nu e îngrădită de prejudecățile și inhibițiile chimiștilor moderni. Tot așa, fenomenele oculte aparțin și ele Naturii și

au, ca și fenomenele naturale, legile lor – dar sunt mai spectaculare și, ca atare, mai evidente, mai expresive, pentrucă exprimă **esențialul;** și-l exprimă direct, concis, aproape laconic – așa cum va face Strindberg curând după aceea în teatrul și novelistica sa.

* * *

... Dar de ce mă tot gândesc la tinerii nihiliști, agresivi, provocatori, de ce mă obsedează mai ales voința lor de a fi **murdari** și exibiționismul lor orgiastic? Să fie și astea „încercări inițiatice"? Trăiesc și ei un **Inferno,** poate chiar mai demoniac, și așteaptă o **vita nova?** Știu că mulți **hippies** visează o „nouă religie" și se zbat să se apropie de „lumile nevăzute". Aceasta este, dealtfel, justificarea pe care le place s'o dea drogurilor de care abuzează. Dar pot omologa asemenea extaze artificiale, facile, mecanice, cu o „inițiere" – chiar de tipul celei din **Inferno?...**

MIRCEA ELIADE

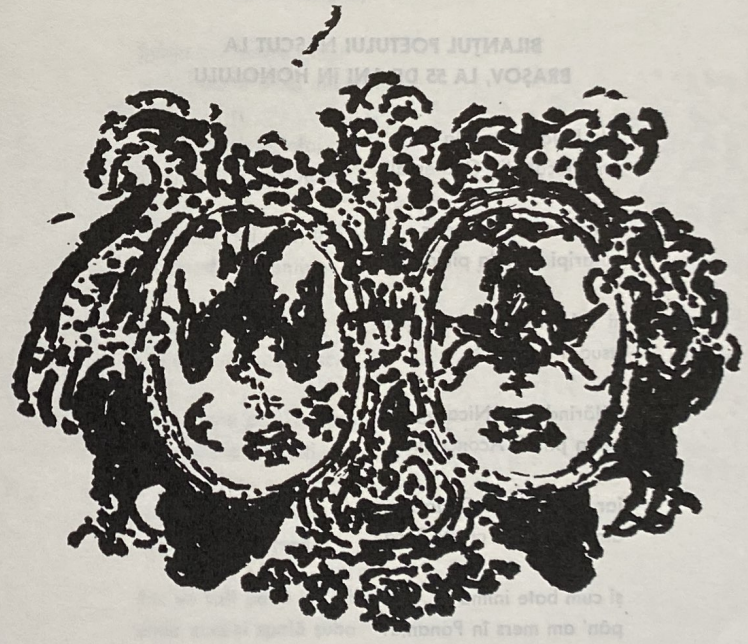

TIMPURI NOI

ÎNAINTE SE NUMEAU HARET,
DUCA, IUNIAN, PETROVICI,
STERE, VULCĂNESCU, LUPAȘ

GÂNDEAU, SCRIAU, GUVERNAU.

AZI ÎI CHEAMĂ FOARȚĂ, FLITAN,
FINANȚU, VERDEȚ, BURTICĂ,
BORILĂ, PATILINEȚ, MIZIL

MOAIE TOCUL ÎN GURĂ
ȘI ISCĂLESC.

BILANȚUL POETULUI NĂSCUT LA BRAȘOV, LA 55 DE ANI ÎN HONOLULU

Ala-bala portocala
am plecat din Guatemala

către sud în Salvador
cu-aripi albe la picior

și 'n Honduras m'am oprit
asudat și obosit

călărind spre Nicaragua
(rima plină: Aconcagua)

iar în junglă 'n Costa Rica
am simțit cum crește frica

și cum bate inima
pân' am mers în Panama!

În Columbia am ajuns
prin păduri de nepătruns

am trecut în Venezuela
unde norii țes umbrela

am luat-o spre Ecuador
peste Anzi în amplu sbor

și când soarele căzu
poposit-am în Peru.

Pentru'n an și două zile
m'am oprit tăcut în Chile

suflu-a jale în buhai
și beau mate'n Paraguay

inima îmi bate'n piept
spre Bolivia când mă'ndrept

și cu-al stelelor alai
caut busola'n Uruguay

sorb cu ochii mari lumina
ce inundă Argentina

în Brazilia poposesc
dorul să mi-l ostoiesc.

Cu'n avion din Texcoco
mă trezesc în Haiti

și de-acolo'n zori de zi
mă trezesc în Haiti

fac un salt până în Cuba
unde ziua-și spală șuba

în Republica Dominicană
simt că sufletul mi-e rană

și în Statele Unite
crunt orașul mă înghite.

Dorule, îți lasă prada
pe o bancă în Canada

ca să-și scrie poezia
muind tocu'n România

unde cântă cucu-a jale
peste munți, peste tarlale.

FLORILE DALBE, FLORI DE BANANIER

În Trinidad, în Asunción și'n Argentina
la geam un papagal de aur s'a oprit
pe aripi ziua-i drămuie lumina:
florile dalbe au înmugurit.

Pescari mângâie valul în Antile
colori ce vin pe-un curcubeu din Răsărit
legând coliere lungi de luni și zile:
florile dalbe au înflorit.

Colind – cuvânt dormind în dicționare
redeșteptat în inimă la infinit
o stea sclipește peste tropic și răsare:
florile dalbe s'au împlinit.

Timp fost și dus. Un stins ecou de plugușor.
Colindători apar pe prag înzăpezit
O sorcovă se descompune într'un nor:
florile dalbe s'au veștejit.

Ne regăsim în Fiji, în Hondúras, în Samoa:
vecini ai unui ev c'un straniu mit
ne strânge'n chingă dorul ca un șarpe-boa:
florile dalbe au împietrit.

AUTOPORTRET PE UN COLȚ DE ZIAR

Din Codlea până în Hawai
ca un colier de aur poezia
m'așteaptă pe același colț de rai
și cu-alizee-mi șterge dioptria.

Sub Tâmpa versul m'a'ntâlnit
de-atunci în mari păduri de vise
busola mi-o îndrept spre infinit
și'n piept port rana lui Ulise.

PROVINCIALĂ UNIVERSALĂ

„Perpedicular a Tegucigalpa las miradas
se han cruzado"
Enrique Gómez-Correa

Ninge peste munți, plouă peste maidane,
sunt cel mai umil flașnetar din oraș
trec peste praguri de uși, peste oceane,
perpendicular pe Făgăraș.

In parcuri tânjesc muzici militare,
perechi se plimbă în pieți, iavaș-iavaș
pensionari ruginiți cetesc aceleași ziare
perpendicular pe Făgăraș.

Vin și sifon. Mari pălării de paie
se frânge pe masă plecatul slujbaș
păsări de umbră mor în odaie
perpendicular pe Făgăraș.

Din groapă urcă López-Velarde*
Bacovia îngâna pe tristul birtaș
se stinge soarele în uitate mansarde
perpendicular pe Făgăraș.

ȘTEFAN BACIU

✲
✲ ✲

* Poet al provinciei mexicane

ALEXANDRU CIORĂNESCU

A DOUA VEDERE

Miopia mea vine din naștere. Mi s'a povestit mai târziu, de către cei care m'au văzut în leagăn, că mă feream instinctiv de lumină; clipeam des – ca și acuma – și nu dovedeam nicio plăcere de câte ori se ofereau ceilalți să mă arate, adică să mă supună razelor tăioase ale lămpii sau ale soarelui. Părinților li s'a insinuat mai pe ocolite că poate fusesem deochiat. Pe ocolite, pentrucă se știa că ei nu erau dispuși s'o admită și să-mi facă slujbele corespunzătoare. Mama, care știa că am venit prea repede, în urma unui accident, se înșela mai puțin socotindu-mă ca pe un fruct necopt; dar, fiziocrată fără să-și dea seama, rămăsese cu convingerea că timpul, natura și lumina vor sfârși prin a pune lucrurile la punct.

Nu le-au pus, cu toată răbdarea ei. Adică, la urma urmelor, lucrurile s'au aranjat într'un fel, deși nu de-a dreptul bine. La început nu știam nici ei, nici eu, că sunt miop. Eu măcar nici nu știam ce-i aia, așa că totul ar fi putut să pară intrat într'o ordine normală. Clipocelile mele de mic au fost puse pe seama unei manii blajine; și cum am sfârșit prin a mânca la rând cu ceilalți, ba chiar a le fura din farfurie și a mă bate cu ei într'un stil perfect omogen, nu s'a mai întrebat nimeni ce imagine îmi fac eu despre viață, despre oameni în general sau despre nasul vânăt al lui Moise bețivul în particular. Cu atât mai mult cu cât ai casei plecaseră de la teoria că un plod născut la șapte luni, în plină iarnă și cu ochii cârpiți ca la pisoi, are cele mai mari șanse să nu dea 'n primăvară. Când m'a văzut hălpăind mai avan decât cei mari și alergând desculț pe prundul gârlei, mămica a fost mai fericită decât dacă m'ar fi născut a doua oară și n'a mai stat să caute nod în papură, întrebându-mă de vedere.

Descoperirea am făcut-o eu singur, ca toate descoperirile. Am înțeles destul de repede că, în ciuda aparențelor, eu nu sunt la fel cu ceilalți; dar multă vreme n'am putut stabili în ce constă deosebirea. Un timp am crezut că eu sunt cel mai prost, în baza unui raționament cu totul credibil: jumătatea de adevăr care intră prin ochi îmi scăpa.

De exemplu, tăticu era mare amator de bureți, și mai ales de acei bureți deosebit de fini care se chiamă păstrăvi și pe care de mult nu i-am mai văzut. De multe ori o lua razna peste coastă, cu un fel de raniță în spate,

cu o toporișcă într'o mână și cu mine prins de cealaltă. Urcam gâfâind coasta iute a Gorganului și când ajungeam sus mi se părea că am scăpat, pentrucă din balconul nostru nu se vedea decât creasta colțoasă, ca șira unei spinări de balaur, și pe de-asupra cerul. Tocmai când credeam că am ajuns la cer, începea altă coastă și pe urmă alta și mai și, până la pădure. Eu târșeam frumos sandalele și încercam să-mi fac curaj singur: in fond, aveam de ce să fiu mândru, dată fiind proba de încredere pe care mi-o dădea tăticu, poftindu-mă să merg cu el.

Câte odată el se oprea din mers. Credeam că vrea să mă lase să răsuflu o leacă. El însă îmi arăta cu degetul un copac din marginea pădurii:

– Vezi tu pasărea aia, ca o pată neagră drept pe trunchi, între craca a doua și a treia? E o ghionoaie.

Eu mă făceam că mă uit, rușinat și umilit pentrucă mă vedeam silit să-l înșel. Nu distingeam nici craca a doua, nici copacul și la drept vorbind nici pădurea, care era ceva așa, ca o ceață verde peste o ceață sură. Dădeam din cap cu prefăcută silință și-mi suflam nasul cu convingere, mai ales când aveam batistă.

– Ptiu, fire-ar al dracului! Ai văzut iepurele, mă? Și eu fără pușcă! Despre mine putea să fie și rinocerb. Participarea mea la mirările și la indignările lui a fost prima mea școală de ipocrizie. Noroc că el nu se oprea prea mult la asemenea amănunte și trecea repede ca să-mi arate alte minuni de același soi. De multe ori, ca să scap, îl mai înghesuiam eu cu tot felul de întrebări, alese bine înțeles pe alte tablouri. Pe urmă, când ajungeam, el mă ridica de subțiori ca să mă instaleze pe o buturugă sau pe un trunchi de copac prăvălit:

– Tu să stai aici și să nu te miști, până mă întorc. Intr'o oră sunt înapoi, auzi? Și să nu te prind că ți-a fost frică! Acuma ești mare, și doar ești băiat.

Și pleca mai departe, fluierând. Nu voia să mă târască cu el prin desiș: ar fi trebuit să se ocupe de mine mai mult decât de păstrăvi. De altfel cred că asta făcea parte din programul lui propedeutic, care prevedea și o inițiere în singurătățile robinsoniene.

La început ședeam cuminte, călare pe buștean, nu puțin intimidat de atâta laudă. Apoi, înciudat de dovezile de inepție acumulate din partea mea, încercam să caut o explicație totdeauna nesatisfăcătoare. Tăticu vedea un copac și o cracă și o ghionoaie care pentru mine erau cai verzi pe pereți. Cum nu-mi trecea prin minte posibilitatea unui nivel deosebit al viziunii (și eu aveam ochi, deci și eu vedeam: restul era mai presus de înțelegerea mea), nu puteam să deduc decât că eu aveam o minte mai încuiată, hai să zic că

aprehensiunea mea era mai puțin ascuțită decât a lui și a altora. Fiziologia și mintea se împleteau și mă încurcau. Nu erau numai experiențele cu tăticu, pentru că se repetau în tot felul de împrejurări infinit variate, în fiecare zi. Odată sărea Tică: – Uite, bă, Leana cu cercei! Asta, la o distanță la care eu abia începeam să mă dumiresc dacă e Leana sau Joiana. Alte ori, Vămeșoaia: – Puiule, mă rog ție, adă-mi druga aia de sub scară! Cum eu întârziam un sfert de ceas cotrobăind după drugă, până mă înțepam în ea, rămăsese biata Vămeșoaia cu ideia că pe băiatul Nașii nu trebuie să-l iei prea repede; și impresia asta sfârșisem prin a mi-o apropria și eu.

Meditațiile mele de pe buturugă se învârteau în jurul acestor probleme și întrebări. Prin urmare, foșnea în jurul meu o lume de obiecte în care eu nu pătrundeam decât cu ajutorul celorlalți: ghionoaia și iepurele nu erau pentru mine realități, ci abstracții jurate **in verba patris.** Și cu toate acestea, foșnetul îl simțeam și-l vedeam. N'aveam decât să mă aplec pe buturugă, ca să descoper furnicile alergând grăbite după câte o slujbă, firișoarele de iarbă crudă împungând prin crăpăturile putrede ale trunchiului, melcii băloși, viermii albi și grași ca niște papanași care colcăiau sub coaja roșcată. Pe aceștia de ce-i vedeam fără să mi-i arate nimeni? Poate pentru că-i aveam la două palme de nas. Dacă ar fi fost mai departe, ar fi trebuit să mi-i arate tăticu: – Vezi tu viermii ăia albi și grași? Și cu siguranță că eu nu i-aș fi văzut. Sau poate mi i-ar fi arătat altcineva, mai impacient, mai grăbit să ajungă la aceeași caritabilă concluzie: – Ce, bă, ești chior, sau tâmpit? Și cum chior nu eram, nu mai rămânea decât că eram tâmpit. Ca Vasilica lui Moraru zisă Bisilai, care avea o mână întoarsă pe dos și nu înțelegea decât lucruri simple, spuse de trei ori, pe silabisite. Dintr'odată îmi dădeam seama că sunt singur la marginea pădurii: dacă ar fi ieșit de undeva vreun leu, ar fi făcut din mine o îmbucătură. Și mic, și tâmpit, și singur în pădure: simteam că mă cuprinde un fel de leșin. Imi sorbeam spaima pe nas cât mă țineau puterile, până săream ca ars de pe buștean: o luam la goană în neștire, strigând mai întâi cu oarecare sfială, pe încercate, și mai apoi cu toată nădejdea. La urmă venea și confirmarea, provocată dacă nu dorită, a explicației pe care tocmai o căutam. Sosea tăticu, necăjit că nu-l lăsam să-și facă treaba: – Măi, dar mare prost mai ești!

Datele problemei s'au modificat când am început să umblu la școală. In clasa întâia n'a fost greu, pentrucă la tablă scriam niște litere mari cât piciorul, și eu ședeam în banca întâia. Totuși, mi-am dat seama că totul depindea în mod net de distanțe. In vară m'au dus la Târgoviște, la doctorul

Cocu, în care aveam mare încredere, pentrucă era mic de statură, aproape cât mine. Cocu mi-a petrecut pe după urechi sârmele unei rame de ochelari, în care mi-a dat apoi să încerc tot felul de lentile, până le-a nimerit pe ale mele. Eu eram mai ocupat cu tabloul lui de litere, pe care mă căzneam să le văd. In cele din urmă le-am văzut pe toate, până la ultima. Atunci Cocu a deschis fereastra și m'a poftit să mă uit pe stradă, ca să mă conving că într'adevăr am găsit ce-mi trebuia.

Când m'am aplecat pe ferastră, mi-a venit amețeală. Lumea se sluțise iremediabil, în spațiul unei secunde. Case murdare, trecători cu pălării soioase, pervazul ferestrei cu vopseaua scorojită și pe alocuri lipsă. Doctorul Cocu avea bărbia plină de punctele negre ale perilor care înțepau să iasă, – părea harta plasei Pucioasa, pe care o făceam cu puncte pentrucă n'aveam culori. Totul mi s'a părut deodată slinos, impur, vechi. Realitatea era prea reală, nu-mi mai rămânea nimic de ghicit sau de închipuit. Oare ghionoaia, văzută cu ochelari, ar fi fost tot așa de scârboasă? Mi-am dat seama atunci de lumea pe care o pierdusem și de socoteala greșită care mă făcuse să cred că ies în câștig. Câștigul era că, întrebat de Cocu dacă disting literele de pe o firma la câteva case distanță, am văzut limpede că scria: Băuturi spirtoase. Dar frumusețea imaginară a obiectelor refuzate, iepurele a cărui săritură peste tufișuri aș fi jurat c'o văd, cu siguranță mai frumoasă în închipuire, obrazul oamenilor de care mă sfiam ca de un mister și care apare ca un fotoliu uzat sau ca o opincă. Treceau pe stradă doi copii, mi se pare, două fetițe; și mi-am scos ochelarii de pe nas, ca să-i pot vedea cum știam eu.

Cocu a interpretat altfel, ca practician, gestul meu. Mi-a explicat că e normal ca lentilele să înceapă prin a mă obosi și că totul e o chestiune de obișnuință. E adevărat că m'am obișnuit repede: tot așa, un cățel șchiop se obișnuiește repede să alerge pe trei picioare. M'am obișnuit, nu numai cu ei, dar cu lumea precisă și tăioasă pe care m'au obligat s'o descoper. Prima vedere mă obliga să trăiesc în imaginație, a doua m'a adus la proză. Dar știu că în realitate continui să nu fiu ca alții, pentrucă am oricând la îndemână posibilitatea de a alunga proza realistă. Ochelarii mi-au dat probabil complexul contrariu celui dintâi, făcându-mă să cred că dispun de două feluri de a vedea.

ALEXANDRU CIORĂNESCU

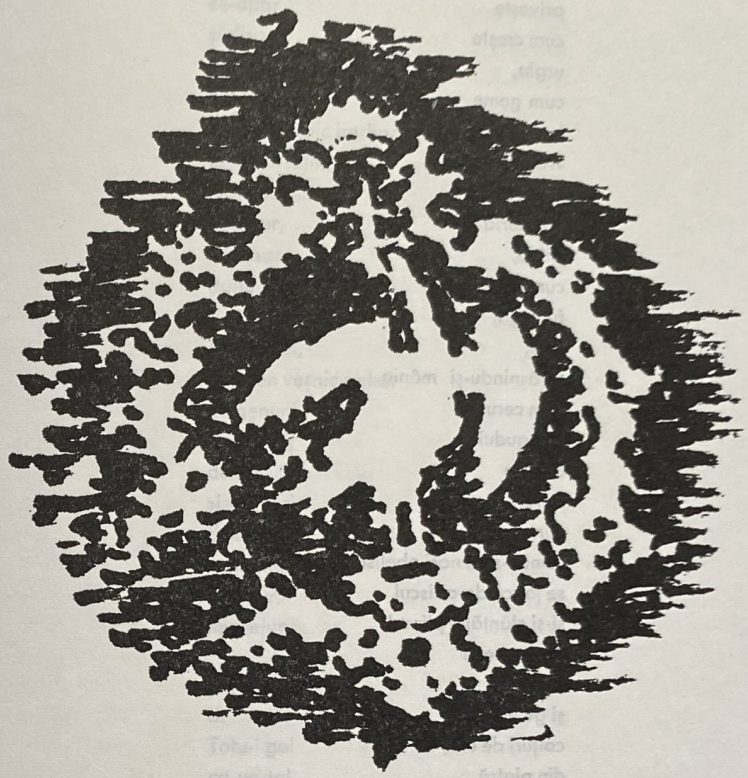

PĂMÂNT TRANSFIGURAT

(Din ciclul „Inscripții pe un vas de lut")

I.

Pământul,
înfrântul
de iarnă și'nghețuri,
își scutură, astăzi, veșmântul
cu multele-i crețuri
și găuri
și'n hăuri

privește
cum crește
urgia,
cum geme
'n blesteme
vrăjmaș, vijelia,
cum urlă
din surlă
stihia,
cum spumegă,
fumegă,
glia,
scrâșnindu-și mânia,
cum cerul
își zguduie,
duduie
fierul,
cum piscul,
suindu-și în nori obeliscul,
se joacă de-a riscul
și-și clănțăne pliscul
de cremene
dură
și gemene
colțuri de ură,
din piatră
și'n stânsă durere,
apusele ere
și vise
înscrise
în roci
cu bojoci
de mistere,
în hronici de stâncă
și beznă adâncă,
pe file
cu zile

ce-apar
și dispar
și mai des
și mai rar,
dintr'un ornic barbar,
cu vrăjit înțeles
și stelar
minutar,
ce răsar
dându-și ghes
și mai rar
și mai des,
dintr'un veșnic pahar
de genuni
și minuni,
de tăceri
și vegheri
de lumini
cu tulpini
de azur,
împrejur . . .

II.
Totu-i gol
ca un țol,
ca un sac
de sărac;

totu-i van
ca un ban,
ca o rablă
de tablă . . .

Totu-i fals
ca un vals,
ca un joc
de noroc;

totu-i dur
ca un fur,
ca un gâde
ce râde . . .

Totu-i șters
ca un mers,
ca un fum
fără drum;

totu-i supt,
totu-i rupt,
ca o tearfă
eșarfă . . .

III.
Va'nvinge pământul,
mormântul
de vifore, geruri, zăpezi?
– Va'nvinge, va'nvinge! Să vezi! . . .

Deșteaptă-te, tu, care dormi
sub ghețarii enormi!
Trezește-te, tu, care zaci
sub nămeții posaci!
Tu, pământule
amorțit,
tu, avântule
prăbușit,
tu, veșmântule
zdrențuit
tu, mormântule
biruit
și tu, cântule, cântule
înlănțuit
de cețuri,
înghețuri,

ninsori,
și vâltori!
N'ai să mori,n'ai să mori! . . .
Trezește-te,
dezmorțește-te,
pregătește-te
și-nnoiește-te
iară,
tu, lutule,
slutule,
țărnă amară!
Izbânda e-aproape!

Va fi primăvară
și murmur de ape
și zbor de cocoare
și soare, și soare!
Va fi sărbătoare
și cântec va fi
și splendoare
și-o falnică zi!
Și luceferi și stele
din nou vor luci
peste plaiuri,
vâlcele
și raiuri . . .
Te'nalță și'mbracă-ți în slavă
imensa pădurilor navă
și munții și văile-n moină,
pământule, leagăn de doină, –

și-așteaptă să'nvingă,așteaptă
puterea adâncului, dreaptă
și'n chiot așteaptă să vină
eterna, râvnită lumină . . .

ÎN NOPȚI DE MAI

(Din ciclul „Inscripții pe un vas de lut")

1

Din când în când,
în nopți de Mai,
când totu-i gând,
când totu-i rai,
când totu-i zbor:
și vis, și dor,
când totu-i sfânt:
și dor, și cânt,
când totu-i drag:
și drum, și prag,
când totu-i gând,
când totu-i cer,
din când în când
dispar și pier...

2

Din când în când,
în nopti târzii,
când, singur stând,
te-aștept, să vii,
când luna'n jar
se scaldă iar,
când stele'n vad
de-a valma cad,
destul de rar,
destul de des,
din mine ies
și'nvins dispar,
mă stâng și pier
în nopți de Mai,
cu-atâta cer,

cu-atâta rai,
în nopți târzii
cu veșnicii, –
și singur stând,
din când în când
privesc și-ascult
un viu tumult
și-ascult, și-aud
cum proaspăt, crud
mă'nving lumini,
mă'nalță crini,
m'adorm culori,
mă'mbată flori,
și'n sfânt extaz,
din când în când,
pe-un mal de iaz
m'aud cântând
un cântec nou,
un cântec mut,
ca un ecou
necunoscut,
și-ascult înfrânt
cum totu-i cânt,
cum totu-i dor,
cum totu-i zbor
cum totu-i vis
și paradis

3

Din când în când,
de sus, din slăvi,
coboară, blând,
tăcute năvi
de scânteieri
și mângâieri,
cu verde strai,

în nopți de dor
cu-aprins fior,
în nopți de-alean
și-aștept, pierdut,
aștept, ținut
de greul lut,
aștept, înfrânt,
un nou pământ,
mai drept, mai sfânt,
și-aștept, senin,
un nou destin,
mai bun, mai plin,
și-aștept comori
și sărbători
și dimineți
și frumusețí
și străluciri
și înfloriri
și legănări
și scuturări,
și-aștept, visând,
din când în când,
în nopți de Mai,
în nopți de vis,
și zvon de rai,
și rai deschis...

4

Din când în când,
în nopți de dor,
visez, plângând,
și plâng și mor
și mor și pier
în nopți de Mai,
cu-atâta cer,

cu-atâta rai,
în nopți târzii
cu veșnicii,
și'ncet mă stâng:
și mor și plâng
și plâng și mor
de-atâta dor,
de-atâta dor...

SERGIU GROSSU

MIRA SIMIAN

IBRAHIM

(Fragment din romanul „Povestea Râmnicului")

Ibrahim era turcul care aștepta liniștit în recreație, în colț, la Școala primară, să iasă fetele cu moț roșu în păr. Doamna directoare care era cam zurlie, avea vreo cincisprezece câini pe care îi târa după ea în tot orașul, doamna directoare se înfuria de câte ori îl vedea, dar n'avea ce să facă. Turcul lângă căruciorul plin de zaharicale era acolo la locul lui, ca un far. De fapt chiar semăna cu un far, venise din Ada Kaleh și adusese cu el tot

felul de bomboane cu susan, caramele de zahăr ars, bezele una pe-un ban, de bomboane cu liqueur, bastoane colorate de zahăr. Stătea așa, nepăsător, în colț la școală și aștepta recreația. Clopoțelul isbucnea ca dintr'o văgăună și strigătele copiilor umpleau valea până jos la râu. Într'o clipă se vedeau moațele tremurând lângă cărucior, mâinile mici întinzând banii, căci încă înaintea sfârșitului orei fetițele își pregătiseră banii cu grijă. Ii scoteau din pungulițe roșii, albastre, tricotate de bunici. Incă nu se deslușea bine lătratul câinilor doamnei directoare, încă nu cobora dealul. Mai avea turcul, spre primăvară, limonadă cu bilă care trebuia ținută într'un anumit fel ca să poți sorbi lichidul colorat, dulceag. Și mai ducea și un butoiaș cu bragă, dar fetițele nu cumpărau niciodată, mirosea a tărâțe. El știa dinainte ce va cere fiecare și în timpul liber, când copiii erau în clasă, aranja liniștit și dichisit în pungi și hârtie de jurnal pachetul fiecăreia. Le întindea gata împăturite pentru moțul roșu care venea fugind. „Mulțimesc, mulțimesc", și iute pregătea altă zaharica.

Primăvara avea un papagal și o cutie din care ieșea un vals anemic. Pe capac o Veneție decolorată, marchize se sărutau cu marchizi care se vedeau ca prin fum. Turcul înfofolit cu șaluri murdare la gât, tot învârtea mânerul în timp ce papagalul moțăind se legăna în ritmul valsului tărăgănat. Din când în când ieșea câte-o servitoare îmbrăcată în negru cu șorț alb de dantelă și întindea banul Turcului care trăgea de coadă papagalul. Trezit o clipă, papagalul prindea în cioc un bilet colorat, roșu pentru dudui și albastru pentru cavaleri. Servitoarea citea fuga, râdea cu mâna la gură apoi făcea un semn de dispreț, împăturea frumos planeta și și-o punea în buzunarul dela șorț.

Nu se știe dece, dar într'o zi Turcul a vrut s'o termine. S'a culcat pe șinele trenului, departe, la vreo cinci kilometri de oraș. Noaptea când a sosit mărfarul fluerând prelung, căci îi era grijă mașinistului să nu dea peste vreo vacă rătăcită sau vreo oaie scăpată, a trecut peste el și i-a retezat picioarele. Acum nu mai putea să vândă zaharicale sau „planete" de papagal. Papagalul a sburat și el nu se știe unde. Turcul a schimbat meseria, s'a făcut lustragiu, Ibrahim lustragiul. Și-a pus lada în piață lipit de sticlăria lui Madam Fusman care se făcea că nu-l vede și-l lăsa în pace.

In zori cobora dealul sprijinindu-se pe niște bucăți de lemn pe care le avea legate de coate și în care se răzima cu mâinile. Sărea așa, ca o sfârleză jos înspre piață. Prăvăliile nu erau încă deschise, doar birjarii se ridicau din fundul trăsurilor, se întindeau ca să se desmorțească și se urcau pe capră suduind. Departe se auzea un ropot de picioare. Erau vânzătorii de ziare,

țărănușii care alergau și ei înspre piață ducând pachete mari legate cu sfoară groasă. Ajunși în piață se opreau în fața sticlăriei și pe trotuar desfăceau pachetele. Apoi își făceau pachete mai mici cu toate jurnalele așezate frumos împăturite... Lăsau pe cele mari lui Ibrahim să le păzească până ce vindeau pe cele de sub braț. Și începeau să strige tare, ca niște nebuni:

– Dimineaața... Universuuuul... Dreptaaaatea... Luptaaa... Dimineața Copiilor... Universul Copiilor...

Din când în când veneau lângă Ibrahim și-și completau stocul consumat. Dar când cobora el dealul ei încă nu sosiseră. Și Ibrahim cobora dealul sărind în sus și înjurând. Pentru el sfinții și Dumnezeu nu însemnau nimic. El cu mătăniile lui galbene, ruga pe Alah și își aștepta clienții. Acum trebuia să vadă de el nevasta lui, Turcoaica, cu turban pe cap pe care se'nfuria și vrea s'o bată. Dar ea scăpa, el sărea pe spate după ea s'o prindă de fustă și urla vorbe pe care cei din piață nu le înțelegeau. Birjarii râdeau tare, țărăncile se închinau și scuipau în sân, doar sergentul de stradă venea boșcorodind și-l așeza în locul lui, pe covorul de rugăciuni tocit.

Odată Turcoaica, care se îmbătase tare căci îi furase banii și se dusese în față la cârciumă, la Domn'Oprescu și-i băuse pe toți, ca să fie sigură că n'o prinde, îi luase bucățile de lemn pe care el se sprijinea când mergea. Ibrahim când a mirosit-o și simțit cum iese țuica din ea și-a dat drumul, așa ca un trunchi de copac pe râu, în mijlocul pieții după ea. A prins-o și-a tras-o înapoi pe trotuar și ținând-o de fustă a dat cu lada în ea de-a umplut-o cu sânge. Degeaba Domn'Sergent a vrut să-i despartă; acolo pe trotuar în noroi, se rostogoleau și strigau pe turcește până când trecătorii văzând că Sergentul nu-i biruește s'au pus să-l ajute și toată piața era un cerc, o horă de oameni aplecați, urlând împingându-se unul pe altul de parcă se trăgeau în prăpastie. Au sărit si câinii vagabonzi la ei și cu mare greutate i-au despărțit. Pe Turcoaică au dus-o la spital și pe Ibrahim la farmacie să-i dea un calmant.

– Să ie banii mii... Se bee ia banii mii... și plângea bietul de el de mama focului.

Ibrahim cunoștea tot orașul, știa tot, dar niciodată nu spunea nimic. Când se mai întâmpla câte un furt, câte un hoț de buzunare, marțea în piață, când era zi de târg, Ibrahim încet cu lemnele lui, îi punea piedică și cădea hoțul pe spate. Atunci țăranca pe care o furase se repezea la el și începea să-i care pumni. Venea Sergentul, îl înhăța de guler și-l ducea la poliție. Ibrahim politică nu făcea. Fiecare candidat când îl întreba cu cine votează, el numea mereu același candidat:

– Pe Mahomed!

Intr'o zi s'au luat niște pui de câței după el. I-a tot gonit și ei, nimic. Ajuns în coliba lui dela sfârșitul târgului, în Țigănie, Ibrahim a zis:

– Alah mi i-a trimis, să rimină aci cu min.

Câinii au crescut, dar erau tot niște slăbănogi negri. Și veneau cu Ibrahim în fiecare zi la servici, în piață, la lada lui cu perii și cutii de culori. Stăteau acolo liniștiți. Acum nici copiii nu mai îndrăzneau să-l păcălească pe Ibrahim, să-i fure periile sau bucățile de lemn. Le era frică de câinii negri. Inainte când venea vreun țânc la băcănia „La Doi Băeți", să-și cumpere ciocolată ca să-l necăjească îl îngâna în rugăciune. Ibrahim lua periile și arunca după el, peria mare neagră... Apoi sprijinit pe lemne se grăbea s'o ridice și s'o pună pe ladă, la locul ei. Spre seară când zarva era iar mare, în piață, se auzea cântecul tărăgănat al lui Ibrahim. Se ruga drept pe piciorele lui tăiate, în barbă, lui Alah, cu fața la apus. Când treceau înmormântările, pe la patru, Ibrahim care cunoștea tot târgul, povestea pe larg cum era moarta, ce bomboane cumpăra dela el, pe cine iubea și de ce venea să caute planeta de papagal, cum a fost ca mireasă, câți copii avea. De era bărbat cel care murise, Ibrahim îi povestea pățaniile din copilărie, amorurile, studiile, și diferitele partide politice prin care trecuse. Pitigăiat acolo, în colț, el tot povestea oamenilor care așteptau să coboare înmormântarea. Dricul se oprea în piață și popa cetea ultima rugăciune. După ce corul tăcea și cortegiul se îndrepta în vale spre cimitir, se auzeau niște melodii pe nas, monotone dar cântate tare: Ibrahim cânta mortului pe limba lui.

Acum c'a trecut și înmormântarea, ziua lui se termina. Își strângea lada, lua banii din ea, îi număra și apoi îi punea într'o pungă de piele cojită. O lega tare și-o ascundea în sân. Punea cele două perii și cârpa murdară și cutiile cu vopsea neagră și galbenă în ladă și-o închidea cu lacăt. Punea și cheia în sân. Așeza lada cu grijă lângă perete, chema câinii și-o pornea în sus pe deal, sprijinindu-se în lemnele atârnate la cot. Cu greu urca dealul. Sus se oprea în fața frizeriei unde patronul ieșea la ușă și îi spunea ultimele noutăți dela radio. Clienții îi trimeteau, cu ucenicul, câte-un ban și bărbierul îi dădea o cafea neagră, vara un pahar de apă aburit.

Ibrahim știa tot ce se întâmpla nu numai în târg, dar în lume. Dar nu povestea nimic. Odată la o crimă au vrut să-l ancheteze. A intrat la Domn' Judecător cu mătăniile la gât, ținându-se pe lemnele lui:

– Nu știi Ibrahim, nu știi Ibrahim... Ibrahim i prost... i timpit.

Dar avea și el un năravv. Își călca religia, de Paști, și se îmbăta tun. Cu sticla la gură cânta de mama focului cântece turcești și sărea în sus parcă'ar fi dansat. In jurul lui se strângeau toți, ca la circ.

– Uite bă că știe să bea Turcul . . .

– Ba vezi că nu . . . uite că și țopăie parcă ar fi la nuntă . . .

– Ce joci Ibrahim, sârba'n vals? Dar unde ți-e mireasa?

– Dă-i, dă-i, dă-i cu foc că te pomenești că vine Alah la petrecere . . .

Neascultând pe nimeni, Ibrahim tot îi zicea cu mătăniile în mână, ridicate spre cer. Cânta tare, pe turcește, dans săltăreț, și cu capul bătea ritmul. Lângă el, sticla goală se rostololea spre piață, spre birjari. Juca Ibrahim. Și pentru el era sărbătoare, și pentru el se ridicase Isus la cer.

– 'oți fi voi creștini, dar nu vă bucurați ca min de Invierea Domnului . . .

Și iar ridica mătăniile spre cer și iar îi zicea pe limba lui.

Dar deodată se oprea și supărat întreba publicul:

– Ți bă ați venit la spictacol? Plecați de ați duțeți-vă la voi nu la min, la Turcul, bre!

Cum nimeni nu se mișca, se înfuria și asvârlea cu mătăniile în țigănci care îi dădeau cu tifla, apoi cu periile după copiii care făceau pe măgarii cu mâinile la urechi.

Turcoaica se ducea iute la băcănie și venea cu un lighean cu apă și sodă pregătit pentru spălat dușumeaua. Și așa pe neștiute, i-l arunca în cap. Ibrahim suduia acum și mai tare, în turcește. Toți râdeau, îl imitau. Țipa Turcul dar se potolea . . . Cei din jur începeau să se ducă. Știau prea bine că Ibrahim se îmbată o singură dată pe an, de Inviere.

Acolo lângă zidul lui, proptit de geamul lui Madam Fusman, turcul se ruga pentru ea, căci Madam Fusman era singurul om care i-a intins o mână de ajutor.

– M'a lisat să stau aici, lângă zidul Dumneaei așa fără să plitesc ceva . . . Știi bre ce-i aista?

Dar Madam Fusman a dispărut, au deportat-o. Ultima oară a văzut-o un birjar pe Bulevard cum o băgau în dubă. Prăvălia s'a închis. Ibrahim a zis tare toate rugăciunile pe limba lui. Cine putea să le înțeleagă?

Dar când au intrat rușii a fost cumplit pentru el. Au venit și i-au luat lada. Ziceau că e cerșetor și nu poate cerși, e ilegal. S'a dus Turcul pe lemnele lui la Securist să-i spună doar îl cunoștea bine, era de aici din oraș, și – mai mult – fusese vecin cu Turcul în Țigănie. Filip nici nu s'a uitat la el. I-a dat cu piciorul. Dar Ibrahim l-a apucat de pantaloni și îi tot spunea. Atunci Filip, Țiganul,

șeful securiștilor, i-a explicat că lustragiii acum sunt sindicalizați că nu pot „practica" pe stradă, așa de capul lor.

Turcul i-a dat drumul și-a ieșit în stradă. Ningea vârtos, cum nu mai ninsese dela primul război, și el, copil la Ada Kaleh, se uita pe geamul colibei de pământ cum creștea zăpada și cum cei din colibă nu mai puteau să iasă. Ningea vârtos, fulgii parcă erau niște oițe. S'a dus în piață ușor căci luneca tare, înghețase tun peste noapte. Așa ca la patinaj. Ibrahim în haina lui ruptă înfofolit în șalurile murdare, și-a dat drumul spre vale, spre sticlăria lui Madam Fusman. S'a așezat la locul lui. Nu era nimeni, nici câinii lui nu veniră. Nici Sergentul nu era la post, iar birjarii de mult nu mai aveau trăsuri sau sănii, căci nu aveau cu ce hrăni caii. Acolo lângă dugheana închisă, sub felinar, s'a cuibărit, a scos mătăniile și-a prins să se roage.

A doua zi seara, câinii au început să plângă tare, înrăiți, și să dea cu labele în nămetul plin de stele în care luna răsărea.

MIRA SIMIAN

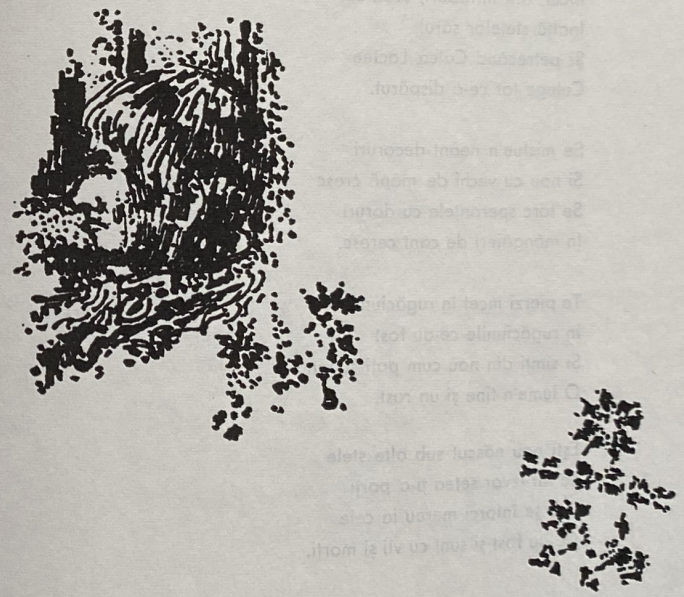

REÎNTOARCERE

Pe-un univers pierdut și care
S'a transformat în amintiri,
Rămân doar semne de'ntrebare
Din șirul lungilor gândiri.

Când pleoapa zorilor tresaltă
Sau când amurgu'mbujorat
Vestește că din nou tot altă
Frântură-timp s'a depănat,

E noapte'n zi și zi în noapte
In veghe și în gând curat
S'adună lăcrămi, calde șoapte,
Ce peste tot s'au strecurat.

Incet, din întrebări, scântee
Inalță stelelor sărut
Și petrecând Calea Lactee
Culege tot ce-a dispărut.

Se mistue'n neant decoruri
Și nou cu vechi de mână cresc
Se torc speranțele cu doruri
In mângâieri de cânt ceresc.

Te pierzi încet în rugăciune,
In rugăciunile ce-au fost
Și simți din nou cum poți supune
O lume'n tine și un rost.

Ești nou născut sub alte stele
La alt izvor setea ți-o porți
Dar te întorci mereu la cele
Ce-au fost și sunt cu vii și morți.

MĂRTURISIRE

Nu-i vântul, burnița, pricina
Că mă tot strâng ca un arici,
Învălui totul doar în vina
Că nu-mi găsesc un loc aici.

N'am căutat în lume aur,
N'am dat prin ciur al văii prund,
M'am bucurat s'aud un graur
Sau să desprind rodul rotund.

Și să culeg mireasmă tare
De pârguire și'mpliniri.
M'am bucurat de-ori ce cărare,
Și-am strâns-o 'n sacul cu-amintiri.

Am netezit apoi țărâna
Ce-a fost călcată mii de ani
Sau frământată 'ncet, cu mâna,
De domni și de desculți țărani.

A fost o lume nesfârșită,
Plină de crez și de sublim,
Ce-a fost în trudă-agonisită
De moșii celor ce albim.

De-aceea azi rămân cu vina
Că nu-mi găsesc un loc aici,
In mine singur port pricina
Și mă tot strâng ca un arici.

URÂT ȘI DOR

Vârf semeț de munte
Cu norii pe frunte
    Amenințător,
Peste sat și vale
Dă să se prăvale
    De urât și dor.

Râu țâșnit din stâncă
Taie vale-adâncă
    Către câmp și-ogor
Apele departe
Inecul să-l poarte
    De urât și dor.

Cer fără lumină
Spre pământ se'nclină
    Dar nu e sudor
Ca în alte dăți.
Aștrii stau bucăți
    De urât și dor

Singur în pustie
Vers încet se scrie,
    Singurul odor
Țintuit în fiare,
Toți îl văd cum moare
De urât și dor.

ȘTEFAN GHEORGHE THEODORU

J. N. MANZATTI

FILM BUCUREȘTEAN

Locuința noastră din Clopotarii Noui, colț cu Cometa, avea peste drum o cârciumă dărăpănată ținută de un negustor grec, Dumitru Xinos. Inaintea venirii sale, un alt consângean, Tache Zottu, deschisese acolo o modestă băcănie „La Vapor", pe care o părăsi din pricina concurenței dughenei „La doi Flăcăi" din Calea Dorobanți. Cei doi bătrâni flăcăi erau greci la rândul lor, însă mult mai iscusiți, deoarece în afară de sticle de lămpi, sare, făină, oțet „Cocoș", icre taramă și ghiudem, importau produse alimentare de cea mai fină calitate din țările mediteranene.

Pentru că vaporul depe firma lui Tache, cu toate cele șase coșuri fumegânde purtase nenoroc, noul proprietar Xinos se hotărîse a o înlocui cu una nemai văzută în lumea băcăniilor. Intr'adevăr, mai toate firmele din capitală sau din provincie aveau aceleași embleme: La Câinele Negru, La Câinele Alb, La Mielul de Aur, La Mielul Alb, La Rățoi, La Salamul de Aur, etc. In afară de respectivul animal, pe firmele laterale erau pictate fie un caşcaval

de Penteleu, fie un „șvaițăr" cu zeci de găuri, o șuncă, un salam de Sibiu, un Bacchus călare pe un butoiaș de vin, cu părul împletit de struguri de Odobești. Numele patronului, indicat în litere majuscule, era urmat de clasicul „Coloniale & Delicatese".

De multă vreme observasem că Xinos mă urmărea admirativ când veneam sau plecam Duminica în excursiile cercetășești, îmbrăcat în costumul ce făcea destulă senzație în mahala, unde în afară de frate-meu și de mine nu mai erau alți cercetași. Intr'o bună dimineață mă opri surâzând:

– Vrei să câștigi cinci lei și să ajungi om mare?

– Adică cum?

– Am hotărît să fac o frumoasă firmă pentru prăvălie: „La doi țerțetasi". Așa ceva nu există nici în Grecia, dapăi la Bucuresti!

Intr'adevăr, cercetășia era prea recentă ca să fi inspirat vreun pictor, fie el chiar de firme. Pe scurt, Xinos îmi propunea să pozez în echipamentul complet, pentru emblema de coloniale și delicatese „La doi cercetași". Răsplata convenită, cinci lei de argint, plătiți la sfârșit. Am consimțit fericit, mulțumind soartei că suma promisă constituia acum șaizeci de ani o mică avere ce îmi asigura cinematograful, braga, rahatul și pistilul pe cel puțin o lună.

Acasă nu spusei nimic de târgul încheiat. Era toiul verii. Mama și surorile mele plecaseră la Poiana Țapului, unde trebuia să le ajung din urmă. Povestii tatălui meu că eram obligat a mai rămâne câteva zile în București, convocat fiind la sediul cercetașilor, în vederea unor exerciții.

A doua zi mă prezentai la Xinos. Băcănia avea o curte lungă, pavată cu bolovani rotunzi de râu, cu un șopron sub care erau instalate latrinele primitive ale întregului imobil. Sub șopron se mai afla și un coteț cu un porc pus la îngrășat, spre a fi tăiat de Sfântul Ignat. Restul curții adăpostea un grajd cu șase cai și o trăsură a unui birjar ungur vecin cu noi, domnul Franț. Duhoarea provocată de toată această gospodărie, era pestilențială. Nici protestele noastre, nici cele ale vecinilor, Șerban, Radovan, Lipatti, compozitorul Theodor Ștefănescu, nu reușiseră să schimbe situația.

In această atmosferă de iad, în toiul canicului bucureștene, îmbrăcat în costumul de cercetaș încins de trei ori cu brâul de lână roșie, cu pălărie de pâslă pe cap, sacul la spinare și bastonul de doi metri în mână, am pozat timp de zece zile în picioare. Firma reprezenta o șosea cu iarbă stufoasă și pomi pe partea stângă, cu un mic râu spumos pe dreapta, cu munți în zare și păsări pe cer. Deoarece în vremea aceia se vorbea mult de zborul lui Vlaicu, domnul Xinos plăti pictorului Schulhof să adauge și un avion în zarea albastră. In mijlocul șoselei doi cercetași stăteau în poziția de drepți. De bună seamă că eu pozasem pentru amândoi. De altfel semănau aidoma, cu singura deosebire că arta pictorului îl făcuse pe unul blond cu ochi albaștri, iar pe celalalt brun cu ochii negri.

Și azi, după aproape șaizeci de ani, îmi amintesc cu groază de suferința îndurată ca „model" de pictor. Plecam de acasă dimineața și nu veneam decât o jumătate de oră la prânz pentru mâncare, îmbibat de mirosul puturos de sub șopron. Când în sfârșit firma fu terminată și așezată deasupra întrării prăvăliei spre admirația întregului cartier, mă prezentai voios patronului să îmi încasez drepturile. Xinos îmi replică sâsâit:

– Nu te rușine să tersesti, baritai băiat de familie bună? Sau vrei să te spui lu' domnu' Anton?

(Domnu Anton era tatăl meu, om de rară severitate).

La gândul că tata va afla întreaga tărășenie am tăcut chitic și am plecat plângând în sughițuri. Noroc că soarta m'a răzbunat. Peste câteva luni se dădea peste cap și Xinos, iar firma „La doi Cercetași" fu acoperită de noul proprietar Gheorghe Nicolau cu „La Iepurele de Aur", coloniale și băuturi spirtoase. Firma reprezenta un iepuraș cu totul și cu totul de aur, clocind niște ouă colorate. Nicolau transformase totul; în locul curții puturoase de odinioară făcuse o mică grădină de vară, care a rezistat până în 1931 și unde mâncam adesea cu Puiu Iancovescu un mușchiuleț de purcel, tăvălit în mălai auriu.

* * *

Aveam acasă o fotografie unică, teribilă: în mijlocul unei piețe, un cap bărbătesc rostogolit pe caldarâm.

Nu era fotomontaj, nici altfel de trucaj. In 1913 un tânăr inginer, Cyriak, pare-mi-se ginerele cunoscutului metalurgist Dumitru Voina, inventase un dispozitiv pentru tăiatul sârmei ghimpate. Pe front sârma ghimpată constituia în acea vreme un obstacol foarte greu de trecut. In marșul lor, trupele întâlneau asemenea piedici ce opreau înaintarea, obligând ostașii să le reteze cu mijloace rudimentare și mare pierdere de timp, expunându-se totodată la focul ucigător al mitralierelor așezate în flancul acestor sârme. Inginerul Cyriak inventase un dispositiv mecanizat, o enormă foarfecă aplicată la automobilele militare, ce se deschidea la comandă, tăind din mers (în viteza timpului de 50–60 kilometri pe oră) sârma ghimpată.

Astăzi totul apare ca o glumă, dar trebue ținut seamă că pe atunci nu existau nici care armate, fără a mai vorbi de năzdrăvanele arme de azi.

Insăşi artileria era trasă de cai. Cât despre aviaţie, activitatea ei prea limitată numeric, nu putea decide o bătălie. Pilotul zbura descoperit la o înălţime de 7–800 de metri, fiind foarte vulnerabil la focul armelor şi puştilor mitralieră, ce ciuruiau şubredele aparate cu aripi de pânză de in ceruită şi scheletul de lemn.

Tranşeele rudimentare săpate în pământ, sârmă ghimpată şi casca de fier, reprezentau suprema apărare împotriva gloanţelor inamice. Iată dece invenţia inginerului Cyriak provocase enormă senzaţie şi ziarele timpului dedicau entuziaste articole genialei descoperiri, ce – după opinia specialiştilor – trebuia să ne asigure o adevărată supremaţie în caz de luptă.

Comisia Ministerului de Război se întruni la şoseaua Kisseleff, la Rondul al treilea, spre a asista la demonstraţie şi a omologa invenţia. Cyriak era singur la volanul automobilului său, lansat în viteza maximă. Maşina era deschisă, ca toate automobilele timpului, având instalată în locul parbrizului enorma foarfecă ce urma să tae reţeaua de sârmă ghimpată întinsă de-a latul străzii, cu puţin înainte de a ajunge în piaţa hipodromului, unde comisia ministerială şi autorităţile aşteptau cu respiraţia suspendată să vadă minunea.

Dar foarfeca nu se deschise, iar sârma reteză gâtul inventatorului, proiectând ţeasta la câţiva metri pe caldarâm. Nu ştiu cum de ajunsesem noi în posesia acestei fotografii. Fie că bătrânul Dumitru Voina, fie că vreun militar îi dăduse tatălui meu o copie după sinistra imagine: un cap de om într'o enormă piaţă publică. Rezecţia fusese atât de violentă, totodată atât de perfectă, încât capul bietului inginer Cyriak se desena ca o efigie depe vreo monedă de argint căzută din buzunarul vreunui straniu colecţionar, într'o mică băltoacă de sânge.

* * *

In aceeaşi ordine de istorisiri macabre se situează o altă întâmplare ce luni în şir a pasionat opinia publică românească. In Bucureşti exista un mare comerciant de textile, Teodor Spânescu. Venea din când în când la noi în casă, deoarece se împrietenise cu tatăl meu în decursul unei călătorii în Rusia, unde fuseseră trimişi în misiune spre a cumpăra fire de in pentru nevoile Ministerului de Război. Bărbat chipeş, inteligent, bogat, se îndrăgostise de o rusoaică Zenaida, foarte frumoasă, de moralitate dubioasă, pe care o cunoscuse la Petersburg într'o seară de petrecere.

O ediţie specială a ziarelor din capitală anunţă într'o zi cu titluri mari că în gara Titu fusese descoperit într'un enorm cufăr din vagonul de bagaje, cadavrul înghesuit al unei tinere şi elegante femei, a cărei identificare nu

fusese cu putinţă. Cadavrul fu dus la morgă pentru autopsie, în aşteptare ca vreun membru al familei să îl recunoască. Dar treceau zilele şi misterul „femeii din cufăr" se făcea tot mai nepătruns. Inapoindu-se dintr'una din lungile sale călătorii, contrariu obiceiului, Zenaida nu ieşi la gară în întâmpinarea soţului. Ajuns acasă nu o găsi nici acolo. Telefonă şi la noi spre a întreba dacă nu o văzusem. La răspunsul negativ, se adresă comisariatului de poliţie. Spre a nu mă mai lungi, Spânescu descoperi după câteva zile că „moarta din cufăr" era propria-i soţie.

Nu s'a ştiut niciodată în ce condiţiuni şi din ce pricină fusese asasinată. Avea bijuterii de valoare, dar nu fusese prădată. Se povestea că era spioană ţaristă şi că fusese ucisă de revoluţionari. In orice caz, acum mai bine de şaizeci de ani, când cronica faptelor juridice era lipsită de senzaţional, când marile crime sau delicte se petreceau la doi-trei ani odată, putând fi numărate pe degete: „Drama din Staţia B. M. sau sinuciderea studentei Jeana Cristescu, tăiată de tren", – „Crima din strada Italiană", – „Aruncarea în aer a statuei lui Arpad depe muntele Tâmpa din Braşov" de către studentul basarabean Cătărău, – „Sinuciderea cu gaz aerian a familiei Filipovici" – şi alte câteva fapte petrecute în decurs de zece ani, – asasinarea frumoasei Zenaida Spânescu dădu fir de tors publicului pentru lungă vreme. Discuţiile nu mai conteneau, mai ales între femei. Cât despre noi, şcolarii, când vedeam vreo dudue mai voluptoasă, exclamam în limbajul de cartier:

– Mişto femee! Seamănă cu moarta din cufăr.

* * *

Invăţam la şcoala Luterană, pe strada cu acelaş nume, colţ cu Ştirbey-Vodă. Instituţie excepţională, cu admirabil corp profesoral adus din Germania, de o severitate fără pereche. După moda timpului, bătaia în şcoli era admisă, mai cu seamă în institutele germane. Profesorii te trăgeau de urechi, de perciuni, sau te loveau cu linia la palmă, ori te ţineau în genunchi la colţ, cu faţa la perete.

Purtam şepci mici, cu cozorocul scurt, ca studenţii din Heidelberg, provocând râsul mahalagiilor.

Elevii dela „Mihai Viteazu" (cu galben) erau denumiţi dovlecari, iar cei dela „Sfântul Sava", colivari:

Sava
umblă cu tava

pela cimitir
după chilipir.

* * *

Cofetăria Capșa fusese consacrată ca loc de întâlnire al aristocrației bucureștene. Nu orice cetățean de rând îndrăznea a trece pragul faimosului local. Pare-mi-se că Theodor Speranța într'un volum umoristic versificat, povestea cum un biet mahalagiu nimerește din întâmplare la Capșa. Chelnerii toți în frac, cu mănuși albe, cu mustața și barba rasă, vorbeau doar franțuzește după moda timpului. Lista de consumație fiind scrisă tot în franțuzește, bietul cetățean se așează lângă masa unui distins client, decis a comanda și el cea ce va cere vecinul:

– „Garçon, s'il vous plaît" zise acesta. „Un verre d'eau!" Chelnerul trecu să ia comanda și la masa cetățeanului nostru.

– „Monsieur désire?"

– „Dă și mie un ‚verdou' ca lu domnu!"

Și arată cu degetul pe aristocraticul vecin.

Când sosi paharul cu apă, cetățeanul s'a cam strâmbat, dar de rușine îl bău cu sughițuri deoarece sete nu-i era. La un moment dat vecinul făcu semn chelnerului:

– „Encore!"

Fericit, cetățeanul nostru se repezi să comande și el:

–„Un „ancor" și pentru mine! zise țanțoș, arătând cu degetul către propria-i persoană.

Când îi aduse și al doilea pahar cu apă, mitocanul nu s'a mai putut stăpâni:

– „Bă pocitură fără mustață la gură,
Adu, bă, o prăjitură!"

* * *

Mama, ca mai toate femeile bătrâne, era tare credincioasă. Lua parte la slujbele și conferințele religioase, dedicând timpul liber pregătirii vieții viitoare. Noi aparțineam bisericii Visarion, unde părintele Iancu Petrescu, solist al corului „Carmen" și rector al Academiei de muzică bizantină, făcea slujbe de rară frumusețe cu vocea sa baritonală, învăluitoare. Dealtfel în „Oratoriul ortodox de Paști", exemplara compoziție a lui Paul Constantinescu, la care colaborase cu textele operei, părintele Iancu susținuse partitura lui Iisus, în sala Ateneului, cu Filarmonica și corul „Carmen" puse sub bagheta maestrului Enescu.

O întâlneam pe mama, ieșind dela biserică Duminica înainte de prânz. Noi ne înapoiam din oraș la braț cu vreo copilă pescuită la întâmplare, sau cultivată săptămâni în șir cu promisiuni și vorbe dulci. O vedeam în poarta bisericii, luându-și rămas bun dela suratele din cartier. bătând în stradă ultima cruce de despărțire de Sfântul Lăcaș. Nu ne recunoștea, fiind foarte mioapă. Doar când ne apropiam atingând-o ușor pe umeri, ne surâdea fericită, potrivindu-și lorgnonul ca să ne observe. Făceam prezentările:

– „Domnișoara Cutare, – Mama."

Pentru ea toate fetele erau frumoase, pentrucă fuseseră alese de noi. Că se întâmpla și câte una frumoasă, e fără doar și poate. Însă în dorința ei de a ne ști fericiți, dar mai cu seamă de a ne vedea însurați „la casa noastră", ne încuraja chiar aventurile trecătoare. Când ieșeam uneori cu ea în oraș, la teatru sau la vreo berărie, se oprea în drum în fața tuturor bisericilor, închinându-se cu evlavie.

S'a întâmplat să merg într'o primăvară în tovărășia mamei la vie, dincolo de Ploești. Dela gara Valea Călugărească luarăm trăsura cu cai, spre a sui cale de câțiva chilometri înălțimile râpoase ale drumului îngust și ros de ploi, până sus în cătunul Șchiau, minusculă așezare cu conace domnești și locuințe sătești, privind către imensitatea codrilor precarpatici, sau către colinele încărcate de rod dinspre Ceptura și Buzău.

La un moment dat o văd că începe să bată largi și smerite cruci, cu trei degete reunite purtate la frunte, în josul pieptului, la umărul drept, la cel stâng. Se inclina ușor repetând gestul cu religiozitate și cuviosenie, în timp ce trăsura ne zdruncina ficații prin hârtoapele drumului de pământ, bătătorit de secetă.

– „Fă semnul crucii, păgânule!" mă îndemnă mustrător. „Dacă nu intri în Sfântul Lăcaș, închină-te cel puțin când treci pe lângă biserică."

– „Care biserică, mamă?"

Lăsasem demult înapoia noastră biserica satului.

– „Privește la dreapta ta, nelegiuitule!"

Potopul de cruci și mătănii fusese stârnit de o vilă a familiei generalului Dancov, vilă ce avea un „foișor", o turlă de lemn acoperită cu șindrilă, pe care, în miopia sa, mama o asemuise cu turla bisericii.

* * *

De copii, ne tundeam părul mărunt, mărunt, cu „mașina" numărul unu sau doi. Dealtfel până la sfârșitul stagiului militar am tot umblat tuns. Eram în

clasa a opta de liceu, făceam curte fetelor cu număr la brațul uniformei școlare și cu capul ca o gulie. Apoi m'am înscris la universitate și paralel am intrat la școala militară de Geniu, spre a face stagiul militar. Terminasem examenele de ofițer de rezervă, urmând a intra a doua zi în viața civilă, când venî ordinul colonelului Iorgulescu de a ne tunde la piele. Ofensă gratuită de ultimă oră, ce ținea mai mult de răzbunare decât de disciplină. Așa că vreo șase luni, tânăr student și ofițer de rezervă, am așteptat creșterea părului, precum așteptau orbii tulburarea apelor la biblica Scăldătoare a Oilor.

Domnul Ionică frizerul, poseda salonul „La Briciul lui Cuza" pe Calea Dorobanți, aproape de „Roata Lumii". Lângă el era dughiana unui evreu „La Filipache", care vindea ață, nasturi, mosorele. Ceva mai departe peste drum de casa lui Conu Petrache Carp, era o altă dughiană ce vindea aceleași produse, cu firma „La adevăratul Filipache", care dorise a sublinia concurența ce i-o făcea vecinul „La Filipache", deși amândoi vindeau aceleași mărunțișuri, iar nici decum secrete atomice sau săruri de uraniu.

N'am știut niciodată dece mulți bărbieri adoptau emblema „La Briciul lui Cuza". Existau prăvălii alimentare cu firma „La Ocaua lui Cuza", care aveau totuși o corespondență cu realitatea, întrucât se spunea că Vodă Cuza controla personal pe teren, pedepsind pe negustorii necinstiți ce furau la cântar.

– „L-a prins cu ocaua mică!"

Nu cred însă că ciocul și mustața Domnitorului să fi avut nevoe de un briciu special, care să treacă granițele Istoriei. Doar pe Calea Griviței, lângă cimitirul Sfânta Vineri, se găsea frizeria „La Briciul lui Mihai-Viteazu", deși viteazul Mihai nu se prea rădea nici dânsul, socotind după bogata barbă transmisă posterității de imaginile timpului.

La Urlați, în județul Prahova, am întâlnit apoi un bărbier de origine sârbească, Svietotzar Mircovici, care avea emblema „La Briciul lui Mahomed", el însuși fiind mahomedan. Este mișcător zelul bărbierilor de a omagia cu lama ascuțită a briciului, memoria figurilor intrate în legendă.

Venind vorba de legendă, despre târgușorul Urlați, important centru viticol, circula legenda că atunci când trenul oprea în gară, conductorul anunța pasagerilor sosirea în stație, strigând conform obiceiului:

– „Urlați, două minute!"

Gluma nu corespundea realității, deoarece Urlații nu erau situați pe calea ferată, ci deserviți de stația Albești, dela care cu căruța sau trăsura mergeai cale de câțiva chilometri de șosea prăfuită, către interiorul Dealului Mare, încărcat de nobilă viță de vie.

Cea mai reușită firmă bărbierească se afla însă pe lângă Bulevardul Elisabeta, aproape de liceul Lazăr. Suna, nici mai mult nici mai puțin, decât „La Hai-Gogu-Laif". E vorba de „high-life"-ul britanic, pe care spiritul patronului Gogu îl împământenise cu neaoșă fonetică, introducând spre mărirea prestigiului și diminutivul numelui său.

Dar să revenim la domnu' Ionică, frizerul nostru. Chel ca mai toți coaforii cari m'au tuns in viață, domnul Ionică ne dădea rețete de creșterea și conservarea părului, pe cari nu reușise să le aplice cu succes capului său pleșuv.

După ce ne tundea ca în palmă, ne întreba respectuos:

– „Doriți să vă dăm cu ceva în cap?"

La semnul nostru afirmativ, ne făcea o frecție cu miros violent de garoafe. Doar în vacanța mare aveam voe să ne tundem „numărul trei", lăsând în față un mic smoc de păr, precum poartă câinii de lux în timpul verii.

Domnul Ionică era și sub-chirurg, adică fusese autorizat de comună să pue „ventuze cu sânge" și să scoată dinții. Mi s'a întâmplat de câteva ori să-l văd extrăgând măseaua sănătoasă a pacientului, care în toiul durerii nu putea preciza ce fel de dinte îl doare. Extracția se făcea în fața celorlalți clienți în salonul de coafură, fără anestezie, însoțită de urletele și jalea pacientului.

Nouă copiilor, când ni se clătina vreun dinte, ceream părinților un leu ca să ne ducem la bărbierul-dentist, însă până la urmă ni-l scoteam singuri, legându-l cu „sibiaș", o ață rezistentă de care trăgeam, sau pe care o legam cu celălalt capăt de clanța ușii, care deschizându-se pe neașteptate extrăgea măseaua pe gratis. Cât despre leu, cu el cumpăram rahat și pistil dela Nea Haley, bragagiul turc din colțul străzii.

* * *

După „lanterna magică" ce ne-a desfătat copilăria cu imaginile sale fixe, apăru marea senzație a cinematografului cu pelicula mișcătoare. Erau trei cinematografe „Volta" și anume Volta-Buzești, pe strada cu acelaș nume, Volta-Doamnei pe strada Doamnei și Volta-Bristol, pe Bulevardul Academiei sub hotelul Bristol, lângă bodega Mircea. Mai târziu, prin 1914-15 apărură sălile „Apollo" și „Lux" tot pe strada Doamnei, „Splendid" pe Calea Victoriei sub hotelul Splendid, „Minerva" în clădirea editurei Sfetea. După război numărul lor se înmulți cu altele, de nu ar fi să citâm decât Select, Regal, Capitol, Vlaicu, Bulevard, Odeon, Cercul Militar, Marna ș. a. Filmele timpului aveau ca interpreți pe Pina Menichelli, Francesca Bertini, Leda Gys, Itala

Almirante-Manzini, Psilander, Tulio, Serventi, Amleto Novelli, Tullio Carminati, Mario Bonnard, Signoret, Robinne, Prince-Rigadin, Max Linder și un alt comic american înpământenit la noi cu numele de Dobitocescu.

Ne atrăgea cu deosebire cinematograful „Terra" pe strada Doamnei, sală promiscuă, loc de întâlnire a unui public interlop, unde șobolanii circulau printre picioare și unde în afară de filme cu bandiți, se produceau în antracte comici de periferie ca D'Ayol, Burmaz, Rony, Florea Mateescu, Iulian și Costin, Titi Mihăilescu. Imi vine în minte cupletul inodor al lui Rony, ce obținea extraordinar succes de public:

Eu sunt Rony, eu sunt Rony,
care joacă seara
la cinema Terra, –
Ăsta-i Rony, ăsta-i Rony,
pentru dame și copii.

D'Ayol, cu mult mai îndrăznet, debita cuplete decoltate, obscene, luând în primire pe oamenii zilei, sau pe băeții „de bani gata":

Căci eu sunt Nicu,
băiatu lui tăticu,
priviți sunt get-beget parizian.
Posed o școală 'naltă,
afacerea îmi saltă
la Capșa, separeu și la șantan.

Filmele mute, cafenii și decolorate ca și fotografiile timpului, se rupeau când îți era lumea mai dragă, făcând să se aprindă lumina în sală pe neașteptate, spre disperarea celor ce mergeau la cinematograf ca să se pupe pe întuneric. In scurtele pauze necesare lipirei peliculei, se auzea tropotul și huiduielile publicului impacient, amestecându-se cu strigătul vânzătorilor de „rahat, napolitane, vișine cu rom". La întrarea în sală, odată cu ruperea biletului, însoțitorul cu lampa electrică în mână îți dădea și programul spectacolului, succintă prezentare a filmului, adevărată perlă literară în sălile de periferie. Acest program se dovedea totuși necesar, deoarece din jocul exagerat al actorilor, foarte cu greu se putea desprinde acțiunea filmului mut. In reclama spectacolului se specifica și lungimea filmului: „Mare film mare", Două mii metri două mii". Filmul de două mii metri era dintre cele mai lungi, de o durată de mai bine de-o oră. Dar chiar la cele mai scurte, cu greu se găsea loc la anumite ore, deoarece copiii sau mahalagiii veniți în centru, odată plătit biletul de întrare, stăteau să vadă spectacolul de mai

multe ori în șir. Cu aceeași tehnică am văzut și eu „Maciste și fecioara", „Războiul neatârnării 77–78", „Cabiria" și „Rocambole".

* * *

Veneam odată dela „Moși" cu tramvaiul 17, ce lega Oborul cu Gara de Nord. A fost a doua linie electrică a capitalei, după cea veche No 14, ce traversa orașul dela Cotroceni până la capătul Bulevardului Pache.

Linia „Obor-Gara de Nord" inspirase o reușita revistă de Durstoy (Durma și Stoicovici), spectacol ce fu prezentat la teatrul Liric, prin 1925, încasările fiind destinate operelor de binefacere ale societății „Principele Mircea".

Mă aflam pe platforma dinapoi a tramvaiului. Printre alți pasageri, o țigancă cu sânul scos se lupta să-și alăpteze copilul ce scâncea, refuzând tentația.

– „Suge ici, mă, dar'ar boala'n tine!" insista cu duioșie de mamă țiganca.

Dar Danciu zbătându-se, continua să facă mofturi. Amenințându-l, țiganca recurse la o ingenioasă stratagemă. Arătând-mă cu degetul, se răsti către plodul nărăvaș:

– „Ia mă țâța'n gură, că dacă nu, i-o dau lu domnu!"

* * *

Inceput de toamă 1928.

Ne înapoiam, un grup de prieteni, dela Rusciuc, unde plecasem într'o Duminică să ne scăldăm în Dunăre, spre a mai scăpa de zăpușeala capitalei. In lipsa obișnuitelor călătorii în străinătate, ne consolam cu o scurtă trecere a Dunărei pe malul bulgăresc.

Eram membrii societății academice de turism „România", constituită fără scop lucrativ, cu număr limitat de membri, trăind din substanțiala contribuție a fondatorilor, mai toți în posturi de vază în viața publică bucureșteană. Cei mai mulți erau înalți magistrați, avocați, profesori universitari, oameni politici. Din mulțimea membrilor făceau parte între alții, Nicu Bădescu-Roșiori, președinte de secție la Curtea de Casație, Vasile Bordeianu, președinte la Curtea de Apel, Tullio Daute, dela aceiași Curte, Vintilă Dongoroz și Corodeanu, profesori la Facultatea de Drept, Hurmuz Aznavorian, avocat, profesor dr. Paulian, vestit neurolog, dr. Ion Topa, secretar general al Ministerului Sănătății, Aurel Garoescu, secretar general al Ministerului de Justiție, Horia Oprescu, director financiar al Municipiului, Constantin Grigoriu, director al Creditului Ipotecar, Val Mugur, avocat al Creditului Industrial, prof. ing. Sava Goiu, ing. Savu Georgescu, Kurt Mott, fabricant de șampanie, colonel de Stat Major Iliuță Dumitrescu, Valeriu Micu, director general de fabrică texilă, Tilică Prisiceanu, subdirector în Casa Școalelor și alții. Prin

colecta membrilor și cu sprijinul autorităților izbutisem a obține două vagoane de cale ferată, pe care le transformasem în luxoase vagone de dormit, ce ne întovărășeau în excursiile europene.

Așadar, într'o seară de Duminică, împreună cu Garoescu, Oprescu și Prisiceanu ne înapoiasem cu trenul dela Giurgiu, descinzând în gara Filaret. De acolo cu două trăsuri o pornisem la vale pe Calea Șerban Vodă. Se înoptase și ne era sete, după ghiveciul pipărat și saramura de burtă de crap mâncată la Rusciuc.

– „Bem un tulburel la cârciuma lui Zissu?"

Intrebarea lui Prisiceanu nu avea nevoe de răspuns. Cârciuma lui Zissu, pe atunci unul dintre nenumăratele localuri de periferie bucureșteană, avea un public amestecat din șoferi, birjari, dar și de lume aleasă, ce tocmai în acest amalgam venea să guste farmecul unei libertăți cenzurată în restaurantele elegante ale centrului. Zissu, priceput negustor macedonean, al cărui frate Lică studia medicina, lupta din răsputeri să schimbe înfățișarea localului și să-și selecționeze publicul. Pe lângă taraful lăutăresc, adusese pe un grec de origină, Alfred Pagoni, artist de reale resurse, ca să delecteze tocmai această clientelă mai exigentă. (Pe acest Pagoni l-am avut apoi colaborator la societatea de Radio, unde fu ucis de bombele germane în 1944). Cânta de preferință șansonete franțuzești, deși marea sa specialitate era improvizația. Pe rime date de public, care de care mai năzdrăvană, improviza cu uluitoare facilitate versuri și melodii. Insă adevăratul său meșteșug era flueratul artistic, cu care atingea virtuozitatea. Spre exemplu „Hora Staccato" a lui Dinicu, fluerată de Pagoni, nu avea nimic de invidiat interpretării violonistice a lui Heifetz ori a trompetei lui Armstrong.

Lângă masa noastră un tânăr elegant, blond și lat în spete, sorbea pahar după pahar în tovărășia unei fete grațioase, intimidată oarecum de avântul crescendo al individului, care vociferând fără întrerupere, împiedica publicul să savureze măestria lui Pagoni. Se vedea cât de colo că se îmbătase, dar nimeni nu se încumeta să protesteze, din pricina agresivității și staturii sale robuste.

– „Cui nu-i place să poftească să-mi ceară socoteală!"

Tilică Prisiceanu, mititel de statură, dar întotdeauna curajos, se adresă politicos cetățeanului, rugându-l să înceteze de a mai tulbura audiția. Dar acesta, cu o simplă lovitură de braț îl făcu să se clatine.

Văzurăm atunci ridicându-se pe neașteptate dintr'un colț al cârciumei un tânăr sfrijit, figură ștearsă, una din acele prezențe ce oricând trece neobservată. Își făcu loc printre mulțimea clienților și prezentându-se la masa cetățeanului, fără a scoate un cuvânt și fără a calcula consecințele, îi trăzni un pumn în nas.

Totul se petrecuse cu iuțeala fulgerului. Stârnit de gestul necunoscutului, publicul terorizat o seară întreagă de insolențele individului, răbufni, năpustindu-se asupră-i cu o ploaie de ghionți și picioare, stâlcindu-l. Doar intervenția proprietarului și chelnerilor împiedică linșajul. Omul era de nerecunoscut. Nu avusese timp să se apere. Fața tumefiată, plină de sânge și cucue părea o arătare.

Cu mare greutate Zissu izbuti să-l scoată afară în stradă, prin vitrina făcută țăndări. Oprind o birjă ce trecea pe stradă, îl îmbarcă laolaltă cu tânăra prietenă, care plângea cu hohote, trimițându-i acasă. Apoi se adresă publicului din local, scuzându-se:

– „Iertați-mă de a nu fi intervenit să-l potolesc. E un vechi și distins client al nostru, doctorul Noica, coleg cu fratele meu. Se vede că și-a băut mințile, altfel nu se explică atitudinea sa."

Astfel am aflat că cel ce ne terorizase o seara întreagă era doctorandul in medicină Noica, frate cu Dinu, celebrul filosof. După un an, o septicemie ucidea pe tânărul și valorosul doctor Noica, intern al spitalului Colțea, care de bucuria trecerii examenelor de anul cinci de medicină, se cherchelise într'o seară de sfârșit de vară, terorizând clientela cârciumei din calea Șerban Vodă.

Revenind acolo după câteva săptămâni, am găsit localul ceva mai ingrijit, cu oarecari mici transformări ce îl făceau plăcut, atrăgător. Lângă pian un june frumușel, brun cu părul ondulat, tipică figură meridională, alterna cu Pagoni prezentarea programului. Se acompania cu banjoul, sprijinit pe genunchiul cocoțat pe scaun și cânta cu voce stinsă, susurată, pentru întâia oară în București, tangouri spaniole, nemțești, franceze, valsuri engleze și foxtrotturi americane, toate în limba de origină. Interpreta cu finețe și inteligență melodiile la modă în străinătate.

– „E contabil la Banca Crissoveloni", ne spuse Zissu. „L-am adus de probă, cu gândul de a-l angaja."

– Cum îl chiamă?"

– Jean Moscopol."

. . . Era perioda de beatitudine a lui „Adios Muchachos".

J. N. MANZATTI

A DOUA ÎNVĂȚĂTURĂ DINTR'O ALTĂ PARABOLĂ

Cum S'arăta, înaltă, șuie, părea semn, – înegrită,
se cresta cutremur în lemn, și părea părăsită:
doborîrea ce-ar fi trebuit să-mi fie iubirea.

Pe lume, singur, Cioplitorul, umbla cu barda după
Dumnezeu ca să-i reteze piciorul.

El, Inaltul, încerca să se desvinovățească și
poruncea fecioarei să nască...

Eu, dintre toate, și din vecie, am ales o altă
fecioară, – dar nu i-am mângâiat crezul
pur într'o doară.

După facerea lumii – pe timpul cununii –
mi-a dat de-am mușcat mărul cu păcat; –
ca să ajung limpede și intact, abia acum
am îmblânzit cărbunele, cu sarea legumele.

Doamne! – Tu i-ai îngăduit materiei să
spurce; eu, desfac materia să urce.

Paris, 1973

VOI FI FOST...

Poate alerg
pe und'nu merg
– visul, nici pe el nu-l mai aleg.

Și mai știu
drumul ce m'a vrut pustiu;
în repaos, ori legat de timp târziu.

Se'nvârtea, atunci, în mers
ceasul mut, cu minutele invers
– cât umblam, parcă m'am șters...

Voi fi fost
râs, memorie de prost
– trebuiam pierzării: rost.

Dedesupt,
cât creșteam, mereu am vrut
ca să fiu uitat ori rupt.

Iar de-am plâns
în pumnul strâns,
m'am făcut lumii de râs.

Am plătit sublim și rău
înjurând de Dumnezeu;
– nimbul, a spart capul unui zeu...

RĂSPUNS LA SCRISORILE DIN ȚARĂ

I.

Mi-a trimis fratele meu ceară
topită din fagurii strânși de albine
de la florile din grădina noastră;
– Ioan nu mai vine! . . .

Mi-a mai trimis vin
și-o basma;
pentru plata vămilor,
– să-i legați în colț o parà.

II.

Vinul pe care mi l-a trimis fratele
e din vița de vie a țărânii, din pulberea proastă
de dincolo de poartă, unde ne e casa cu spatele
și rochia rândunicii înflorea castă.

Altădată se jucau acolo mieii și mânjii
– eu prin alior nu m'am jucat;
așteptam bărzăuni să cadă din soare ca să le culeg mieții;
dar gărgăunii din închipuirea luminii, – ei m'au mușcat.

Vinul, vinul acesta, ca sângele, – întorc ulciorul și-l vărs
să-l soarbă pământul;
eu, cu brațele pline, – invers,
numai așa, prin râuri, îmi primește sărutul . . .

IOAN I. MIREA

VLADIMIR IONESCU

ÎNTÂLNIRE CU IULIU MANIU

Cluj – Septembrie 1920. – Nu-mi aduc aminte data exactă, dar cred că era pe la începutul lunii. Aproape de amiază. Zi caldă, cu cer senin și cu un soare care învăluia ca într'un fel de pulbere de aur oameni și lucruri. –

Imi scrisesem mai repede ca deobicei articolul pentru INFRĂȚIREA și mă grăbeam dealungul străzii Regina Maria, pe partea unde casele făceau umbră, să ajung la ziarul PATRIA, oficiosul partidului național din Ardeal. Mă duceam să vorbesc cu Mișu Procopiu despre un proiect mai vechi de călătorie prin părțile de nord ale Transilvaniei și mai cu seama prin acel Maramureș de unde acum aproape șase veacuri descălecaseră Dragoș și ostașii lui ca să întemeieze scaunul de domnie al Moldovei. –

Mișu Procopiu era cu câțiva ani mai mare decât mine și deși, avocat de meserie, intrase ca redactor la ziarul PATRIA. Oficiosul partidului național

era în polemică destul de aprinsă cu INFRĂȚIREA, ziar așa-zicând independent, dar susținut de partidul liberal. –

Îl cunoscusem de vreo lună, dar ne împrieteniserăm repede. Aceeași formație intelectuală, afinități de gusturi, o comună înclinare de a vedea nu numai aspectul – să zicem – serios al lucrurilor și întâmplărilor, ci și latura lor comică, ne apropiase.

Veneam să-i vorbesc de marele nostru proiect de călătorie ale cărei date îmi păreau că ar trebui să fie schimbate după ce avusesem o convorbire cu Valer Pușcariu, tânăr discipol al profesorului Racoviță, creator al speleologiei și descoperitor de secrete ale misterioasei vieți a peșterilor. –

Urc sus la PATRIA și intru în sala din mijloc unde dădeau ușile celorlalte camere ale redactorilor și reporterilor ziarului. Îl întâlnesc pe Mișu Procopiu chiar în hol și mă întâmpină cu obișnuita lui formulă: „Ce faci doctore? Ce vânt te aduce pe la noi". Aici să-mi dați voie să deschid o paranteză. La Cluj, toți titrații universitari erau „doctori". El, Procopiu nu era decât un „licențiat". N'am știut niciodată de ce i-a venit în minte gândul de a face ironii pe seama titlului academic de „doctor". Intr'o zi, la cafeneaua hotelului New York care nu-și justifica absolut prin nimic numele, stăteam mai mulți români la o masă și ne sorbeam cafelele. La un moment dat apare și Mișu Procopiu, cu barba lui majestuoasă care prelungea un obraz destul de mare și cu un nas burbonic de remarcabile proporții, încât, fără exagerare, aveai impresia că tot restul trupului era doar o anexă a chipului. Se așează tacticos la masa noastră și cu un glas de stentor strigă: ee, doctore! ... Dela mesele vecine numeroase capete se întorc spre noi cu ochi întrebători. Mișu, imperturbabil, repetă chemarea, însoțind-o de un gest cu mâna către un chelner ...

Să revenim însă la PATRIA. Explicam lui Mișu de ce trebue să facem unele modificări în proiectul nostru de călătorie în temeiul unor propuneri ale lui Valer Pușcariu. In fond era de acord, dar îi plăcea să se lase greu convins și făcea obiecții pe ton de glumă.

Pe când stam așa de vorbă, apare un coleg de redacție care ne spune, cu oarecare emoție, că „domnul Președinte" va sosi peste câteva minute la ziar. Eu mă scol și dau să plec. Mișu mă reține. Rămân nu atât ca să-i fac plăcere cât pentrucă invitația lui răspundea unei vechi dorințe a mea: Să-l văd deaproape pe Maniu. Eram pentru a doua oară în Ardeal. Fusesem întâi ca ofițer mobilizat în 1919, în timpul operațiilor militare care aveau să ducă la ocuparea Budapestei și la doborîrea regimului comunist al lui Béla Kun. Fusesem demobilizat însă, înainte de a ajunge la Cluj. Acum mă aflam

pe socoteala mea, printr'un act propriu de voință, și făceam în această capitală a Transilvaniei cei dintâi pași în meseria de gazetar. Și-i făceam la Cluj, într'un moment în care, după suferințe de veacuri, după umilințe și nedreptăți, Istoria, reparându-și erorile, consacra unitatea politică a nației.

Așteptam cu curiozitate și poate chiar cu un pic de emoție pe acest Iuliu Maniu pe care, de voie de nevoie, trebuia să recunoaștem toți că e căpetenia morală și politică a Ardealului. Tot personalul ziarului, în frunte cu directorul Ion Agârbiceanu, scriitor de însușiri limitate, dar om cum se cade, cu o blândă figură de apostol. –

Intră în sala unde eram toți, domnul Maniu, însoțit de mai multe persoane dintre care nu cunoșteam personal decât pe Zachi Boilă. Maniu e îmbrăcat sobru ca totdeauna, într'un costum de vară de culoare închisă, cu eternul lui guler scrobit, cu colțurile rotunjite. E de statură puțin deasupra mijlociei, dar e svelt ca siluetă și sprinten în mișcări, deși gestul îi este măsurat. Are o ușoară asimetrie facială. Nasul e potrivit, dar maxilarele par puternice, ceiace – dacă ar fi să credem pe fizionomiști – e semn de energie dârză și de hotărîre neînduplecată. Ochii n'aveau nici prin mărime și nici prin culoare ceva deosebit. Nu-ți vorbeau. Ba dimpotrivă, parcă ar fi vrut să păzească un secret. Privirea părea că trece peste oameni fără a-i vedea. Și totuși am avut acută senzația că nimic nu-i scapă. –

După ce a dat mâna cu Agârbiceanu și pe rând cu Radu Dragnea și ceilalți redactori, a ajuns la Mișu Procopiu, care puțin mai retras, rămăsese lângă mine, care eram străin de familia PATRIEI. „Domnul" Maniu îi întinde mâna pe care, înclinându-se ușor, Procopiu o strânge. Apoi, îi cere voie să mă prezinte. Dau mâna cu „domnul" Maniu. E o mână fină, delicată, fragilă. Dar Mișu, ca totdeauna, nu se poate reține dela o mică năzdrăvanie menită să introducă un element de glumă în situații serioase și demne, mai ales în cele cu caracter protocolar. Și adaogă, adresându-se lui Maniu: e redactor la rivala noastră „INFRĂȚIREA". Maniu are – sau poate mi se pare mie – o sclipire de interes în privirea pe care o oprește o clipă asupra mea. –

Eu, mânat de același diavol buclucaș, spun cam pe nerăsuflate: Rivale? Da, pe un anume și îngust plan politic, dar alături și chiar tovarășe în cât pot să dea operei de valorificare a românismului. –

„Domnul Președinte" se depărtează câțiva pași așa încât să se poată adresa tuturor celor prezenți. „Așa ar trebui să fie", spune el cu un glas care pare a nu admite replica. „Din păcate, însă, anti-regionalismul a luat unele forme care ar putea amenința tocmai unitatea românilor din Ardeal. Cine

se luptă cu regionalismul se luptă cu o nălucă. Iar dovada o putem avea chiar aici între noi. Au fost chemați la PATRIA gazetari din Vechiul Regat. Unde e deci regionalismul care ni se atribuie? Regionalismul nu este decât invenția unor oameni politici care vor să-și facă drum în Ardeal, stricând înainte de vreme unitatea politică a ardelenilor". –

Aceste cuvinte nu sunt exact cele folosite de „Domnul" Maniu, dar sensul lor nu l-am alterat cu o iotă. Fără îndoială, ceea ce a spus are un iz de adevăr, iar argumentul întrebuințat e mai mult decât convingător. De altfel, n'au început, puțin timp după aceea, negocieri pentru o fuziune între naționalii ardeleni și liberalii lui Brătianu? Iar, în 26 nu s'a alcătuit oare partidul național-țărănesc, prin contopirea partidului național al lui Iuliu Maniu cu acel țărănism al lui Ion Mihalache, țărănism în care mulți oameni din generația mea au văzut una din marile făgăduieli ale politicii românești?

Ideile pe care le exprimase Maniu, acolo, în mijlocul redactorilor gazetei partidului, priveau o sferă de preocupări limitată. Era întâia oară când îl vedeam deaproape și-l auzeam vorbind nu într'o întrunire publică. –

Cu ce impresie am rămas? Mi s'a părut că e un „domn", adică un om căruia nu-i place trivialitatea, care e deprins să-și țină cuvântul, puțin, poate cam rece și cam distant, aș zice un aristocrat. Nu mi se pare că avea facultatea de a intra natural și imediat în contact cu lumea. Nu se mișca pe un plan emoțional, ci pe unul rațional. Era – cum e la modă să se spună azi – „credibil". Dar nu numai decât pentrucă era sincer, ci pentrucă aducea argumentul hotărîtor pentru a convinge. –

Această primă întâlnire a mea cu Iuliu Maniu e o întâmplare obiectiv banală. Pentru mine, însă, atunci, ea a avut sensul unui eveniment extraordinar. –

N'aș putea să vă dau explicația senzației de tărie pe care totuși am avut-o privind și ascultând acest om cu silueta lui sveltă, cu vorba măsurată, cu gestul quasi calculat. Nu era vorba de magnetismul care se atribuie marilor răscolitori ai maselor. Și totuși, din făptura lui se desprindea o imagină de putere, de capacitate de luptă, de voință totdeauna gata să înfrunte orice primejdie. –

Am avut eu cu adevărat intuiția că Iuliu Maniu este un luptător atunci când pentru întâia oara l-am văzut de aproape, în acea întâmplătoare întâlnire de acum 55 de ani dela PATRIA? Nu cumva destinul lui de luptător pentru cauza națională înainte de unire se încheiase odată cu actul dela Alba Iulia?

Ei bine, nu. Temperamentul lui și istoria l-au hărăzit luptei, unei lupte ale cărei țeluri au fost rând pe rând și toate împreună democrația, libertatea, independența, unei lupte care, începută de tânăr ca deputat în Camera dela Budapesta, a dus-o până la moarte, ca martir în temnițele regimului comunist.

VLADIMIR IONESCU

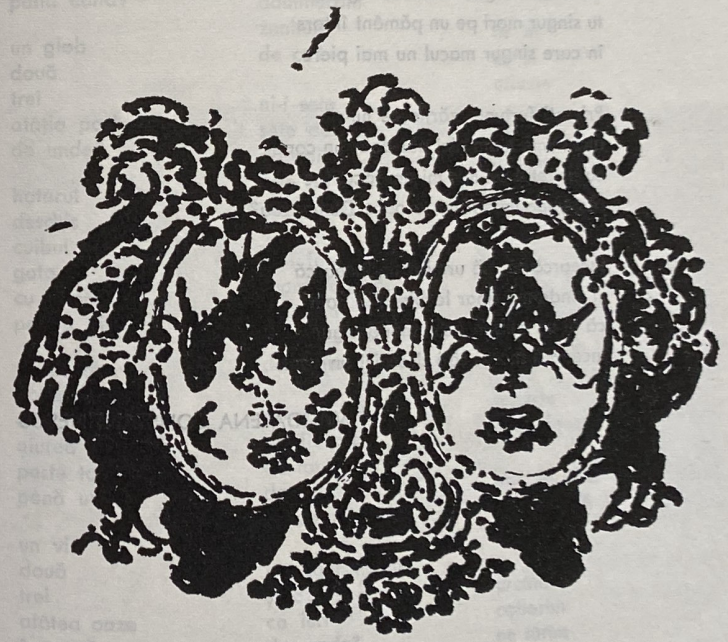

EXIL I

Un mac întors e semnul meu de-acum
și râsete închise în celulă
un somn cu dinți și iarăși în arest
mai plâng încetișor pe brânci copiii.

Și între ziduri mi-am găsit un loc
un cuvios argint acum se-înghite
tu singur mori pe un pământ întors
în care singur macul nu mai piere.

Privești furtuna, zările ce nu-s
nici nume n'am nici pat doar un copil
cu degetul cel mic mi-am făcut loc
răspunde-mi strâmb e oare Dumnezeu?

Încearcă să mă urmărești, încearcă
și vinde-mă doar locuiești în Pont
că ai un cuib în ochii mei desigur
încearcă morții să-i deschizi un cont.

MAGDALENA CONSTANTINESCU

TREI ÎN UNA

un veac
două
trei
atâtea clipe
de când?

răsare
cerul
urgia
naște
din ce?

ne-am despărțit
atunci
acum
altă dată
mereu
până când?

un glob
două
trei
atâția pași
de unde?

hotarul
deschis
cuibul
gata
cu năpârci
pentru cine?

ne căutăm
acolo
aici
aiurea
peste tot
până unde?

un vis
două
trei
atâtea oaze
încotro?

din spori
grăunțe
și muguri
se desprind
armonii
când?

viermi
ne încâlcim
prin mlaștini
bălării
și ciuperci
cum?

mocnim
în gol
dumnezei
adulmecăm
zenituri
de ce?

ni-i sete
sete de voi
de noi
sete de ei
de căldură

mi-i foame
foame de tine
de mine
foame de el
de lumină

dor de toți
de fiecare
de tot
dor
de dorul împlinit

nu doar mâine,
și azi
ca ieri
dar unde?

nu doar dincolo,
și dincoace
ca'n prag
la ce?

nu doar la cină,
și la prânz
ca'n zori
cu cine?

cu voi
cu tine
oriunde

cu noi
cu mine
oricând

cu ei
cu el
oricum

să fim
laolaltă
o viață,
pustiu

două,
război

trei în una,
luptă
moarte
schimbare

unul în altul
și'n celălalt
împreună

urcăm
coborîm
ne târîm

din nou
urcăm
prin doine
colinde
și basme
cu tâlc
din simfonii

închipuiri
dogme
știință?

una și alta
și-a treia:
viață!

amăgiri
erezii
fumuri?

tot una și alta
și-a treia:
moarte!

păreri
cu duiumul,
moarte
la orice colț,
pretutindeni
viață!

alegeți
până la cules...

DEMOSTENE NACU

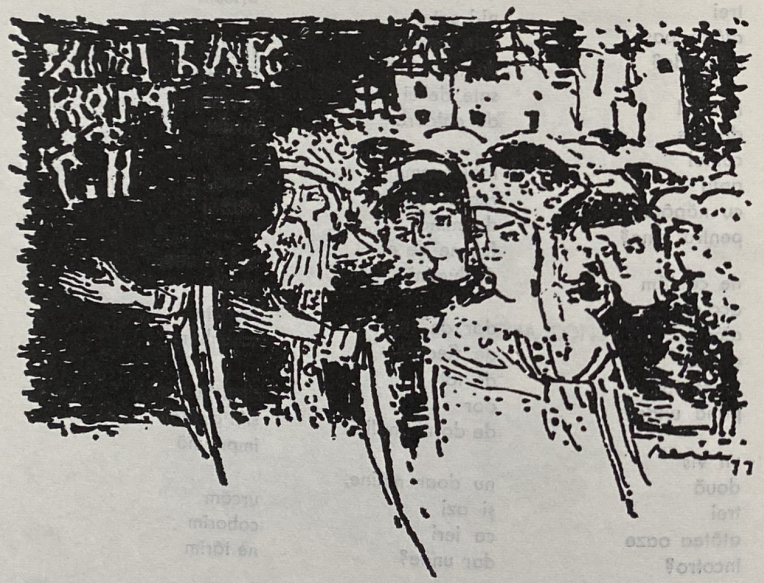

PSALM

Într'o zi Domnul
A căutat începutul
Și s'a întrebat
Care e semnul cu care pornit
Ar putea să întruchipeze omul
Cu cerul
Cu apele
Cu lighioanele pământului, mărilor și văzduhului
Și a încercat să prindă drumul
Doar că omul nu răspundea la chemare
Și rămânea ascuns în umbre
Până când în nemărginita Lui înțelepciune
Într'a șaptea zi
A dat răsunet vorbei
Și omul s'a sculat din întuneric
Și a căutat răspuns cuvântului
Și a umblat apoi pe cărările raiului
Printre arbori și viețuitoare
Până a ajuns la poarta de foc
Unde s'a izbit de întrebare
Și a început răspuns
Iar Domnul l-a gonit din grădină
Și l-a svârlit în glod
Ca să-și găsească singur calea
Și de atunci, cu toate semnele date
De foc, de binecuvântare și de jertfelnicie a fiului
Omul a rămas strein de chemare
Și n'a găsit drumul înapoi din noapte la livezile cu flori și miere
Dar drumul e încă deschis, poarta nu are lăcat
Lumina va crește din rugăciune și trudă
Iar omul, uitând întrebarea, va putea găsi începutul
Vieții, de totdeauna, în Domnul.

NICOLAE PETRA

MIHAI NICULESCU

AȘA A FOST SĂ FIE

(Joc de vorbe)

Jucători: A. (Angela)
B. (Blaicu)
M. (Mama)
T. (Tata)

ACTUL I.

– Scena 1 –

(Studio modern. Mobilă simplă, cu linii drepte. Peretele din fund cu ușă la mijloc. La stânga, până la jumătatea înălțimii, rafturile unei biblioteci. La dreapta, în fața unei ferestre largi, o măsuță scundă și pe ea un vas cu flori. Lângă zidul din stânga o canapea, iar la capătul ei, către rampă, un mic gheridon. De cealaltă parte, în unghiu cu scena,

ușă ascunsă dinapoia unei perdele. De-a lungul peretelui din dreapta, un fișier de metal. Dinaintea lui, o masă acoperită cu o placă de cristal. Deaspra, un blocnotes și un telefon. Se aude soneria, în timp ce cortina se ridică încet. Angela, în halat alb, se îndreaptă către ușa din fund și o deschide.)

A. – Bună ziua, domnule Vlaicu. Intră, te rog.

B. – Mulțumesc. Da ... adică nu. Pe mine mă chiamă Blaicu – cu B, ca bună ziua.

A. – (dezamăgită) Atunci, nu ești dumneata ...

B. – Ba da, ba da, fiindcă ... eu ... In orice caz, nu este el. Cel puțin asta ... Bietul Vlaicu a murit în brațele mele, dacă pot spune așa (își ridică brațele cu mâinile desfăcute).

A. – (pas înapoi) A, nu! ...

B. – Ce, nu cumva crezi? ... (râs scurt, sec) Sigur că nu! Era cel mai bun prieten al meu ... Mai tânăr ca mine. In orice caz, părea foarte tânăr, dar, cum se zice, moartea nu alege și ce te-așteaptă ... De altfel, ceea ce aștepți nu se întâmplă niciodată – sau poate că ... Uite: Mă așteptai?

A. – (neîncrezătoare) Nu ... Intr'adevăr. Bietul domn Vlaicu ...

B. – Dar eu? Pentru el, s'a isprăvit – și fiindcă, oricum ... In timp ce pentru mine abia începe și e teribil ...

A. – Totuși, el e mort, în timp ce dumneata ... E o deosebire.

B. – Sigur, bine înțeles ... Și mă bucur: nu fiindcă-i mort, firește, dar, în sfârșit ... Eu iubesc viața, mi-e drag tot ce trăiește și face să trăiască ... ceea ce se cheamă **viață,** în fine – cu sau fără majusculă. Dar acum e vorba de viața mea, oricât de minusculă ar fi ea, viața mea proprie, în fine, pe care moartea acestui „biet domn Vlaicu" – cum zici dumneata – mă împiedică să ... cum aș zice ... să continui.

A. – Nu văd de ce moartea prietenului dumitale sau moartea oricui ar fi te poate împiedeca ... afară doar dacă ...

B. – Ei, vezi? Tocmai! Afară doar dacă ... Dumneata ai și înțeles ... sau ai ghicit. Femeile pricep repede, – am observat eu – mai ales blondele. Din nefericire ...

A. – (rece) Vreau să spun: afară doar dacă nu ești vinovat de moartea lui.

B. – Ei, iar! ... (se apropie de ea și o privește cu atenție). M'am gândit o clipă că ... poate ... n'ai fi într'adevăr ... Fiindcă, oricum, nu putem judeca decât după ceea ce se vede. Adică, mă întrebam dacă dumneata

ești cu adevărat sau... pe de-a'ntregul... în fine... blondă (aparte). Pare stupid...

A. – Domnule! Nu-ți permit!...

B. – Contrariul m'ar fi mirat... Și totuși nu: ca să fiu sincer, nimic nu mă miră. Simplu și clar, uite: nu se întâmplă decât ce trebuia să se întâmple. Așa gândesc eu. Adineaori, însă, când spuneam că nimic nu mă miră, nu mă gândeam, de fapt – ceea ce nu-i de mirare. Mi se întâmplă chiar, destul de des, să spun lucruri pe care nu le gândesc – să vorbesc pe negândite. Uneori... parcă... eu...

A. – Uneori spun, alteori mă gândesc.

B. – Da, mulțumesc!... Și toate astea la un loc înseamnă că eu exist, că sunt viu... Fiindcă eu, eu iubesc viața, ceea ce se cheamă viață...

A. – ... cu sau fără majusculă. Știu, ai mai spus-o.

B. – Adevărat... Scuză-mă, dragă, m'am încurcat. Și povestea asta cu Vlaicu... Ei, reluăm? Ajunseserăm la „uneori spun, alteori mă gândesc". Chiar așa! Pare profund (tăcere). Dar, și dacă spui ori nu, sau dacă te gândești ori nu, tot nu se schimbă nimic. Parcă ar fi ceva – nu știu anume ce – care tot neschimbat rămâne... Nu găsești?

A. – Poate, dar acum trebuie să continuăm: ei sunt acolo, așteaptă (gest către public)... urmarea.

B. – N'au decât să aștepte!... Altceva nu mai este: „și toate astea la un loc înseamnă că eu exist, că sunt viu". Asta-i; și cu asta basta!

A. – Totuși, trebuie, dragul meu. Asta-i ce ne-a fost dat și avem de făcut. Suntem în scenă. Haide: găsește ceva de spus... măcar din politeță.

B. – Ba bine că nu: hai, descurcați-vă! Și celălalt? Trage mereu sforile, din culise... Nici măcar atât, fiindcă se odihnește. De când a început povestea, nu mai mișcă un deget, în timp ce noi trebuie s'o luăm de la capăt în fiecare zi. Din fericire, de altfel, fiindcă ești aici și fiindcă te iubesc.

A. – Fără să te gândești?

B. – ... și chiar fără să o spun. Așa e viața!... Numai de nu s'ar amesteca. Nu l-a văzut nimeni, niciodată. Mă și întreb dacă...

A. – Ba da, fiindcă tocmai ni s'a telefonat din partea lui.

B. – Când asta?

A. – Chiar înainte de ridicarea cortinei.

B. – Și ce a spus?

A. – Era o voce de femeie, poate secretara lui; spunea că părinții vor sosi curând.

B. – Ce părinți?

A. – Părinții **noștri!** Nu suntem numai noi în distribuție. Să vezi ce-o să ne amuzăm! Abia aștept.

B. – Măcar de s'ar lăsa așteptați... până mi s'o uri!... Și ce să facem cu ei?

A. – Să avem grijă de ei, vezi bine.

B. – Nici mai mult nici mai puțin! Dar ei, ce grijă au avut de noi?

A. – Este legea naturii și datoria noastră morală: fiindcă ei ne-au dat viață, noi trebuie să avem grijă de existența lor și să le-o facem plăcută.

B. – Atunci, suntem chit: dat fiind ce au făcut ei pentru noi, de geaba s'ar mai osteni...

A. – Ingratule! Nu-ți dai seama ce șansă unică, de a fi în sfârșit ca toată lumea? Să ai părinți e mult mai... decent, nu crezi? Și ei au să ne povestească despre părinții lor – bunicii noștri – și despre bunicii lor, așa că vom putea cunoaște și noi...

B. – ... arborele nostru genealogic: nici omul fără femeie, nici femeia fără pom. Ajunge unul: acela carele și din care toate ni s'au tras. Acum, destul cu basmele, te rog. Să ne mulțumim cu istoria, cât mai ține...

A. – Totuși, are să fie ceva nou în viața noastră, ceva neprevăzut...

B. – Fiindcă te plictisește cu mine?

A. – Nu, nu, dragule! Nu vreau să spun asta... dar și tu...

B. – Și eu, ce? Cu sau fără părinți, te voi iubi mereu. Nu-i destul?

A. – Ba da, ba da! Vreau să spun: oameni în care să poți avea încredere, diferiți de noi și totuși de același sânge.

B. – Și unde-o să-i punem? Doi părinți ai tăi și doi ai mei?

A. – Se poate aranja. Câte unul de fiecare va fi de ajuns. Un tată și o mamă: ai să vezi...

B. – Ce să văd?

A. – Ce are să fie. Cum se face că suntem... în fine, ceea ce suntem.

B. – Nu-i posibil, în versiunea ta prescurtată. Nu-ți dai seama?

A. – Da... însă nu are importanță fiindcă, oricum, nu-i cunoaștem. Chiar noi, abia de un sfert de oră...

B. – Tocmai! Un sfert de oră perfect, în care nu suntem decât noi doi. Și ai și început să visezi la pom și la părinți!

A. – Ei nici nu trebuie să știe, dragule: va fi secretul nostru. Le vom spune

„tăicuță" și „măicuță", ca și cum ar fi copiii noștri. Și nu are să ne mai fie frig. (plânge).

B. – Nu plânge, scumpo ... adu-ți aminte, cel puțin că și dacă nu avem nici un viitor, nimic decât sfertul ăsta de oră, el e totuși al nostru, numai al nostru.

A. – Îți mulțumesc, scumpule (îl sărută). Atunci ești de acord în privința părinților?

B. – Dacă ții tu ...

A. – Da, mulțumesc. Nu mă îndoiam. Ești gentil și îți promit că nu ai să regreți. Îi vom iubi ca pe copiii noștri și ei ne vor apăra ...

B. – De ce să ne apere?

A. – De tot răul ce ni se poate întâmpla și de tot ce nu știm încă ... viața ...

B. – Dar nu e nevoie să te aperi de ea. Eu – cum spunea celălalt – eu iubesc viața, și simt că e adevărat, chiar dacă n'ar fi spus-o, fiindcă te iubesc ...

A. – Da, însă numai de când am intrat în scenă, nici măcar de un sfert de oră.

B. – Și nu-i minunat? Mie mi se pare că e de când lumea. Tu ești cea mai scumpă amintire a mea, de altfel, unica – și singurul meu viitor: o amintire de viitor, dacă vrei ...

A. – Da, sigur ... și totuși, nu știu de ce: mi-e frică de ceilalți, despre care nu știm nimic și care nu știu de noi. Însă părinții au să ne spună ... și noi vom ști ... tot.
Ca într'un basm, ai să vezi tu.

B. – Parcă și văd ... A fost odată – undeva, pe scenă – un tânăr și o tânără care se iubeau și trăiau unul pentru altul. Și nu ar fi lipsit nimic fericirii lor ca să fie întreagă, dacă ar fi avut și părinți ... Ce n'au făcut și n'au dres ei, umblând pe la doctori și vrăjitoare, și câte leacuri și de toate n'au luat, dar mai vârtos rugându-se bunului Dumnezeu să se milostivească și să le dăruiască și lor măcar un părinte ...

A. – Până ce, într'o bună zi, li se telefonă că vor avea doi, iar tinerii îndrăgostiți erau plini de speranță și de încredere, că părinții lor îi vor apăra de tot ce este rău și primejdios în viață ...

B. – De acord cu „tinerii îndrăgostiți", însă cred că ...

A. – In viață ... viață ... viață ... (se oprește brusc).

B. – Ce-i cu tine, dragă?

A. – (reia penibil) Nu știu ... de odată, parcă nu mai era nimic de spus ... nimic ... Acum, mi-e mai bine. Da, a trecut ... sper.

B. – Atunci, să reluăm ... să revenim la noi.

A. – Da, în fața lumii ...

B. – Lumea nu are nimic de-a face, se poate lipsi de noi și chiar se lipsește.

A. – Noi, totuși nu ne putem lipsi de ea, de ceilalți ... mai ales de părinți.

B. – Iar ei! In orice caz, vor fi părinți de formă, închipuiți; pe când noi suntem reali, ființe adevărate, o adevărată pereche, fie și numai de câteva minute, în clipa asta unică, a noastră și numai a noastră.

A. – Da, dar înainte?

B. – Inainte de ce?

A. – Inainte de „clipa asta unică", cum zici tu?

B. – Nu există nimic, sau cel puțin nimic care să ne privească, decât cărți, muzee cu tot ce poftești – și cimitire. Câte vrei ... și aniversări. Pe noi însă nu are cine să ne pomenească.

A. – Dar ei ne vor spune că ne așteptau, că avea să ne vie și nouă rândul, că n'a fost din întâmplare sau din capriciul cine știe cui. Ce minunat e să fii așteptat!

B. – Nu ne așteaptă nimeni și nu e de așteptat nimic ... nimic ... nimic ...

A. – Ce-i cu tine, dragule?

B. – (reia penibil) Nu știu ... Deodată, parcă nu mai era de spus ... nimic ... Acum mi-e mai bine. Da, a trecut ... sper. Atunci, să reluăm. Nu ne așteaptă nimeni și nu e nimic de așteptat, afară de ... (se aude soneria).

A. – Părinții! Ei trebuie să fie (se îndreaptă către ușă).

– Scena 2 –

(Angela deschide ușa. Părinții fac un pas înainte și se opresc surâzători. Par tot atât de tineri ca și „copiii". Vagă asemănare fizică. Mama e foarte blondă, tatăl brunet).

B. – Ei, aș? Nu se poate!

T. – Ba da!

A. – Ei sunt, dragule, părinții noștri! ...

B. – Da de unde! ... (arătând către A.) Soția mea.

T. – (arătând către M.) Soția mea.

M. – Și noi suntem părinții voștri.

A. – Iar noi suntem copiii voștri și fericiți să vă avem în sfârșit, cu noi, pentru totdeauna.

B. – Binișor, dragă, nu trebuie să te angajezi cu atâta ușurință. „Totdeauna" – e cam lung. Să așteptăm măcar până mâine.
Dar mai întâi să vedem dacă nu e vreo eroare.

M. – Nici vorbă! V'am recunoscut îndată.

B. – Cum așa?

T. – După fotografii (arată niște fotografii).

B. – Da, într'adevăr ... Și totuși ... Cine vi le-a dat?

M. – Ea, secretara.

T. – De altfel, nu poate fi nici o îndoială. E scris pe verso, uite.

B. – (întoarce fotografiile și citește) „Amintire de viitor". Asta nu-i de el! Eu am spus-o!

T. – Ba da, totul e de el, tot ce spunem și facem.

B. – Nu-i adevărat! (arătând către A.) Eu, o iubesc pe ea.

T. – Bine înțeles că da. Reiese de la sine.

B. – Ba, de la noi, de la mine și de la ea. Așa înțeleg eu, care spun.

M. – Cum te recunosc! Ai rămas neschimbat. Țineai mereu să ai ultimul cuvânt.

T. – Chiar și pe celelalte.

B. – De unde știți?

M. – Din tot ce ne aducem aminte: doar noi v'am crescut!

B. – Nu vreți să mă faceți să cred că ...

M. – Tot neîncrezător ești! ... Față de oricine ... chiar și de tine ... Nu vroiai să te joci cu ceilalți copii ... te plictiseau. Preferai insula ta – cum îi ziceai. După liliacul din fundul grădinii ... petreceai singur ... ore întregi. Odată, avea vreo patru sau cinci ani (gest către T) – ți-aduci aminte? – ieșise din insula lui c'un clopoțel agățat de centură, și când l'ai întrebat: pentru ce? ți-a răspuns ...

T. – „ca să știu că sunt eu".

B. – Și ați râs ca și cum ar fi fost ceva de haz, dar era adevărat ... și pe mine m'a durut. Credeam că uitasem ...

T. – Ce: insula?

B. – Nu ... că m'a durut.

M. – Cam pe atunci am adoptat-o pe Angela. Părinții ei – cei mai buni prieteni ai noștri – muriseră într'un accident teribil. Ne-o încredințaseră înainte de a pleca.

P. – După ce te-ai născut tu, mama ta ar fi vrut o fată. Atunci, cum Angela

nu mai avea pe nimeni în lume, am luat-o noi. E o diferență de trei ani între voi.

A. – (plânge) Nimeni în lume ...

B. – Afară de mine. Dar asta-i poveste veche, dragoste, și care, de altfel, nici nu te privește.

A. – Parcă deodată încetase ceva în care puteam spera.

M. – Bine, dar nu poți spera în ceva care a fost.

A. – Ba da, ar trebui să se poată. (către B.): spune-le că e așa, dragule. Altfel, la ce bun ca ei ...

B. – Mie mi-e tot una. Să zicem că **pe mine** mă adoptaserăți.

M. – O, nu! Cum aș putea eu? ...

T. – Trebuie să ne ținem de fapte, n'avem încotro.

B. – Angela e soția mea și o iubesc – e un fapt.

T. – Dacă ți-ar fi cu adevărat soră ... nu vă dați seama ce monstruos?

B. – Dacă ne ținem de povestea cu pomul, atunci suntem cu toții, mai mult sau mai puțin, frați și surori.

T. – De fapt, toți eram mai mult sau mai puțin copii – afară doar de răspunderi.

M. – In ce ne privește, aveam impresia că ne jucăm de-a părinții. Angela, de altfel, ne zicea „măicuță" și „tăicuță". Vârsta nu avea importanță. Eram cu toții mici ca într'un basm. De ce a trebuit să ne despărțim? ... (plânge).

T. – Nu mai plânge, dragă, acum i-am regăsit.

B. – Cine ne despărțise?

T. – Războiul. In vara aceasta v'ați dus, ca de obicei, la țară, la bunici, părinții noștri. Noi rămăsesem în capitală. In ajunul zilei în care hotărîsem să vă aducem, nordul țării, unde vă aflați voi, a fost invadat, și de atunci n'am mai știut nimic unii de alții.

M. – De treizeci de ani ... (plânge).

B. – Nu se poate! Păreți neschimbați. S'ar zice că ... Ce ați făcut?

M. – Nimic. V'am așteptat.

B. – Totuși ... treizeci de ani.

T. – In amintire ... doar câteva cuvinte, ca în basme:
„și anii trecură".

M. – Voi erați amintirea noastră cea mai scumpă – o amintire de viitor cum spunea el (gest către T.). Niciodată nu ne-am pierdut speranța.

T. – Care ne-a permis să vă regăsim. Când s'a înființat comisia pentru reconstituirea familiilor dispersate de război ne-am prezentat ca să vedem dosarele cu fotografii.

B. – Noi n'am trimis nici o fotografie... Nici măcar nu ne-am fotografiat vreodată – nu-i așa dragă?

A. – După cât mi-aduc aminte...

T. – Cu tehnicile moderne s'a ajuns să se fotografieze tot ce există și chiar ce visezi sau îți închipui. Când jumătate din locuitorii planetei noastre dorm, cealaltă face fotografii, fără să punem la socoteală pe aceia care au insomnii. Nu e deci de mirare că...

M. – Era teribil. După ce căutasem câteva minute în dosar, am simțit că nu mai pot rezista...

B. – La ce să reziști?

M. – La toate privirile acelea care te solicitau și în fața cărora nu puteai rămânea nepăsător. Ca și cum mi-ar fi cerut o promisiune pe care nu aveam putere sau drept să le-o fac... Am închis ochii, nu mai puteam...

T. – Atunci ți-a scăpat jos dosaru! și din el a alunecat o fotografie, pe dosul căreia am citit, scrise de mână, cu creionul, cuvintele: „amintire de viitor".

B. – Parcă nu-i tocmai ce ne povestiserăți la început.

T. – Poate că am vrut să simplificăm, ca să vă convingem și să începem conversația. După treizeci de ani de despărțire.

B. – Dar piesa?

T. – Ce piesă?

B. – Aceea pe care o jucăm acum?

M. – Secretara nu ne-a spus nimic. Poate că nici nu știa.

T. – Nu era treaba ei. Nici a noastră.

B. – Totuși a telefonat cineva.

A. – O voce de femeie: din partea autorului. Ca să-ți spună că părinții noștri vor sosi curând.

T. – Esențialul era să vă informeze despre sosirea...

B. – ... unor părinți care par de aceeași vârstă cu copiii lor!

M. – Mersi, ce drăguț.

B. – Spun ceea ce este.

A. – Fiindcă-i așa, cu atât mai bine. Nici măcar nu ne-am sărutat. Măicuță scumpă!

M. – Angelă scumpă! (se îmbrățișează). Acum aș dori să văd casa. Vrei să mi-o arăți?

A. – Sigur, măicuță, vino.

M. – (către T. și B.) Puteți să vă îmbrățișați și voi.

(ies A. și M.)

T. – Nu am nimic contra.

B. – Nu am nimic pentru.

T. – Atunci, suntem chit. Pariez că sunteți copiii noștri!

B. – Pariez că sunteți părinții noștri!

T. – Și veritabili, trebuie precizat: mai mult decât speraserăți.

B. – Eu, nu speram nimic. Am vrut să-i fac plăcere (arată spre ușa pe care au ieșit femeile). Îi trebuiau părinți.

T. – E logic: trebuie mai întâi să te naști.

B. – Măcar odată, ne puteam lipsi. Ne-ar fi fost de ajuns să fim.

T. – Dovadă că nu-i de ajuns. Nu te poți lipsi de părinți.

B. – E un obicei de care te poți vindeca.

T. – Nu prea. Din nostalgie?... Așa cum pare să sugereze catrenul atașat la fotografia voastră, pe care ne-au dat-o.

B. – Mi-l poți arăta?

T. – Trebuie să fie la soția mea. Dar îl știu pe din afară:

La guvern sugeau guvernante
Dintr'un deget mic de soare cu dinți.
Infanți alăptară Infante
Și copiii născură părinți.

B. – Da, tocmai! După aceia:

Cu ce vorbe'ncercam a-i spune
Nu pot nici chiar pentru ca să mai zic,
Că oricât ai scoate sau pune,
Nimicul cel mare-i tot cât cel mic.

E mișcător totuși ca alții să-și poată aduce aminte lucruri pe care tu însuți credeai că le uitaseși... Ca și cum ar fi făcute unele din altele.

T. – E tocmai ce se întâmplă în viață...

B. – Vream să-ți spun versuri... cuvinte.

T. – Ceea ce ne-a permis să venim aici... și să vă regăsim.

B. – Mereu... aceeași ideie fixă!

T. – Eu mai degrabă mă resemnasem... să sper. Soția mea a insistat. Probabil, instinctul matern. Vroia să aibă copiii ei.

B. – Ca și Angela. Dar pentru ea, de părinți era vorba ... Și de ce?

T. – Ca să introducă ceva nou în viața noastră, zicea ea puțin neprevăzut.

B. – Tocmai ce spunea și Angela! Totuși, după treizeci de ani, mai înțeleg; dar noi, doar de un sfert de oră.

T. – Un sfert de oră pe care-l scoți sau îl pui, la început sau la sfârșit, tot nu schimbă nimic. De vreme ce-s mulțumite. Uite ... (intră A. și M.).

B. – Cel puțin au aerul să fie ...

– Scena 3 –

M. – E într'adevăr minunat! Nu mă așteptam.

A. – Nici eu. Treceam de la o descoperire la alta. Cu fiecare ușă pe care o deschideam, parcă o nouă promisiune ...

M. – Așa-i. M'am gândit deodată că n'o să mai regăsesc singură drumul și mi s'a făcut frică. Din fericire suntem iarăși cu toții ...

A. – Și grădina dinapoia casei ... parcă ar fi fost la țară ... fără margini. Ca o amintire uitată care încerca să revină ... Dar nu era timp și tu vroiai ...

M. – Da, fiindcă-s atâtea de făcut! Ce repede a trecut timpul ... Cel puțin o oră cred.

B. – Două, trei minute, cel mult.

M. – (uimită) Nu se poate! ... De altfel nu are importanță. Avem acum **tot** timpul, e al nostru.

B. – Și ce o să faci cu el?

M. – Ce fac și alții: să muncim, să ne câștigăm existența. E o școală care nu se termină decât odată cu viața, cum zicea bunicul tău.

B. – Dar el, ce făcea?

T. – Marea lui pasiune erau albinele. Le îngrijea ca pe copiii lui, dându-le să bea din palmă, apă cu zahăr.

M. – Mamei îi era frică de ele.

A. – De ce? Nu făceau nici un rău.

M. – Din cauza viermilor de mătase pe care-i creștea în odaia cea mare dinapoia casei, dinspre livadă. Mișunau cu miile, pe mese înșirate de-a lungul pereților. Nu era voie să te atingi de ei.

T. – Zicea că sunt curați ca îngerii.

M. – Dacă vreunul cădea pe jos, mama îl ridica și-l punea pe o măsuță din mijlocul odăii. Se găseau mereu câțiva.

T. – (către B.) Ingeri căzuți, cum le ziceai.

M. – In fiecare zi le dădea să mănânce frunze de dud proaspete. Trebuiau alese cele mai fragede, că altfel nu le mâncau.

T. – (către A. și B.) Voi doi vă duceați să le culegeți, dimineața.

M. – (către B.) Uneori te urneai cam greu, însă Angela ...

A. – Grăbește-te, le e foame!

T. – Duzii erau în fundul grădinii, lângă gârla peste care se întindeau pășunile, cu pădurea în zare.

A. – Te urcai, cu picioarele goale, și un săculeț atârnat de gât, în dudul cel mare, alb.

B. – Sub frunziș era un aer întunecos, verzui. Ii simțeam răcoarea ca o apă curgându-mi printre degete. Câte-o dudă lucea misterios în bătaia unei raze de soare. (către A.) Mă uitam la tine de sus: ți se vedea doar creștetul capului, cu vârfurile sandalelor ieșind pe dedesubt. Și strigai cât puteai ...

A. – Mur ... mure! Iar tu scuturai tare: parcă era un freamăt de vânt ... Le culegeam pe brânci. Aveau gust de miere ...

B. – Mă urcam cât puteam de sus, ca să culeg frunzele cele mai fragede. Pământul pierise, eram pe altă lume. Rezemat de trunchiul dudului, încălecam pe furca unei crengi care se legăna ușor ... și închideam ochii ... Dar nu mult, fiindcă glasul tău mă făcea să tresar.

A. – Haide, grăbește-te; le e foame!

B. – Timpul parcă încetase. Mă uitam, numai ochi, uituc, uitând chiar unde mă aflam. Uneori, câte-o frunză începea să tremure brusc, neauzit, răsucindu-se tot mai iute pe codiță. Aerul era nemișcat. Aș fi putut să rămân acolo ceasuri întregi, fără să fac nimic, să privesc doar ...

A. – Coboară odată, n'avem timp!

B. – Iar timpul ...

M. – Acum e al nostru, tot!

B. – Clipa de-atunci mi-ar fi ajuns ... și dudul cel alb.

T. – Nu-ți poți petrece toată viața în copaci.

B. – Nu aș putea să mi-o închipui altfel ... și (arătând-o pe A.) fără ea.

M. – Destulă vorbărie, copii. Acum la muncă! Avem atâtea de făcut. Mai întâi să ne organizăm menajul.

B. – Ba bine că nu! la seama să nu-l desorganizezi! După aceea?

M. – Nu ești gentil.

B. – Nu eu; celălalt, autorul – dacă ne-am lua după ... papa.

T. – Era un fel de-a spune. De fapt, avem cel puțin libertatea de a ne alege cuvintele.

B. – Din fericire! Așa am crezut mereu. Am ajuns să-mi fie atât de familiare, încât am uneori impresia că mă pot lipsi de vorbe. Totuși trebuie să trăncănim într'una, fiindcă ceilalți (gest către public) așteaptă – cum zicea Angela. Nu-mi plac răspunderile și totuși...

T. – Suntem mereu răspunzători, de tot ce se întâmplă.

B. – Vorbe, vorbe! Conștiința mea e curată.

A. – Dar Vlaicu?

B. – Angelo, e nedrept! Știi bine că nu am nici o vină dacă el a fost omorît iar eu am scăpat.

T. – Totuși când te-au adus la postul de prim-ajutor șopteai: „E vina mea" – și ai repetat de câteva ori...

B. – Eram sub efectul celor întâmplate... Vlaicu îmi salvase viața în timpul unui atac la baionetă, trăgând din buza țevii într'un soldat care m'ar fi doborît. După aceia ne-am oprit la vreo sută de pași de inamicul ascuns după un tufiș scund. Era într'o după amiază de sfârșit de vară, calmă și caldă. Cerul albastru părea foarte înalt și'n aer mirosea a floare de câmp. Nu s'auzea decât țârâitul lăcustelor în iarbă. Deodată văzui deasupra tufișului din față o batistă albă fremătând ca un fluture ce caută să se așeze. Ochii mi se umplură de lacrimi și pieptul de o speranță pe care n'o puteam cuprinde, ca și cum războiul ar fi încetat brusc și aveam să ne îndreptăm pe loc, unii către alții, cu brațele deschise. „Nu te mișca, au să tragă!" șopti Vlaicu; dar era prea târziu, mă și ridicasem într'un genunchi...

Batista dispăruse. Am auzit un șuierat iute, scurt și aproape îndată după aceia simții o arsură în piept, care mă făcu să gem... Lângă mine, cu capul în iarbă, Vlaicu horcăia tot mai slab. Asta-i tot ce-mi aduc aminte...

A. – Bietul Vlaicu!...

B. – Pentru el, s'a isprăvit – și fiindcă, oricum...

T. – La război nu trebuie să fi sentimental.

B. – E ușor să condamni pe alții, când tu însuți te afli la adăpost de ispite. Nu e vina mea, dacă n'am putut să rezist speranței.

T. – Totuși, **el** a plătit pentru o fantezie absurdă, care nici nu era a lui.

B. – Nu mă apăr, fiindcă nu aș fi putut face altfel. Și în orice caz ei ar fi tras.

T. – Trebuia să trageți voi primii.

B. – De ce oare știutorii îi îndeamnă și-i silesc tot pe neștiutori, care nu numai că nu se pricep, dar nici nu au chef?

M. – Tocmai! E o chestie de bun simț: cine vrea, nu are decât să se războiască, dar să-i lase în pace pe ceilalți. Mai ales generalii: dacă le place într'adevăr riscul și nu le ajunge să facă alpinism, n'au decât să se bată între ei. Se vor găsi mereu nebuni care să-i aprobe și să-i aplaude.

T. – Ar fi simplu, dar e prea târziu. Nu se poate lua totul de la capăt. Prea suntem mulți și prea multe păreri există, ca să putem cădea de acord despre ceva. Și chiar dacă s'ar găsi mijlocul de a împiedica noi războaie, trebuie să continuăm să ne batem până la terminarea celor începute. Ceea ce nu-i decât un fel de a spune, fiindcă te obișnuiești atât de mult cu războiul încât ți se pare la un moment dat că a început de când lumea și că va ține cât ea, fără ca nimeni să știe de când și până când.

M. – Eu, însă, în dubla mea calitate de femeie și mamă, protestez!

T. – Tocmai când găsiserăm firul! Cred, dragă, că intervenția ta contrazice intențiile autorului...

M. – Noi nu le știm și mă îndoiesc chiar, dacă...

B. – Cei care **pretind** că le cunosc, nu fac decât să le interpreteze cum le convine. Cât despre consecințe, se spală pe mâini, însă mâinile lor tot murdare rămân.

M. – Dar eu nu vreau să plătesc pentru nebunia altora. Așa simt că e drept și nu mă poate convinge nimeni că nu am dreptate. Cine nu dă viață el însuși, nu-și poate da seama cât e de prețioasă viața celorlalți, a oricui. Numai mamele știu. M'am rugat lui Dumnezeu să te apere și mi-a ascultat ruga...

B. – Dar mama lui Vlaicu nu știa? Sau poate că a uitat să se roage, ori n'a îndrăznit, sperând că își va aduce el aminte oricum...

M. – Eu m'am rugat „să se întoarcă **și** al meu".

B. – Bietul Dumnezeu! De-ar fi știut...

T. – Oricum, dacă unul măcar **trebuia** să nu se mai întoarcă a fost să fie Vlaicu.

B. – Amin pentru ce a fost să fie!. Dar cu o clipă mai devreme, înainte de a fi „prea târziu"?

T. – Era năzărirea ta absurdă, când ai văzut batista albă fluturând.

B. – Dacă aș fi știut...

T. – Sperai – ceea ce-i poate mai grav chiar. **Știai,** totuși că Angela nu era numai pentru tine „o amintire de viitor", și nici chiar amintirea ei nu puteai răbda să o împarți cu altul. Sperai deci ca unul dintre voi să nu se mai întoarcă.

B. – Dacă e așa, eram deopotrivă de vinovați amândoi – sau de nevinovați, dacă „așa a fost să fie". Aveam aceleași șanse.

T. – Aveați aceeași răspundere. Acum, însă, ești singur răspunzător – pentru amândoi.

B. – Singur nu sunt, Angela e cu mine, și răspunzător mă simt doar față de ea. Viața mea începe de la ea și cu ea, fără nici o legătură cu ce a fost sau n'a fost să fie – și despre care nici nu-mi pasă. Atâta știu și îmi e deajuns. Restul e speranță, amintire de viitor. Iar celui care v'a trimis la noi – dacă-i veți da de urmă! – spuneți-i că ne vom descurca singuri . . . sin . . . guri . . . (se lasă moale într'un fotoliu, duce o mână la piept și respiră greu, cu ochii închiși).

A. – Dragule, sunt eu, Angela! Mă auzi, dragule? Răspunde! . . . Răspun . . . de . . . unde . . . (se lasă jos, cu capul pe genunchii lui B., închide ochii și respiră tot mai slab).

B. – (întredeschide ochii, surâzând – șoptește) Nimic . . . de făcut . . . de spus . . . Doar tu . . . nespus . . .

M. – (plânge încetișor) Nici ei . . . Și noi, tot singuri . . . Acum, ce-i de făcut?

T. – N'ai auzit? Nimic . . . Așa a fost să fie . . .

MIHAI NICULESCU

* * *

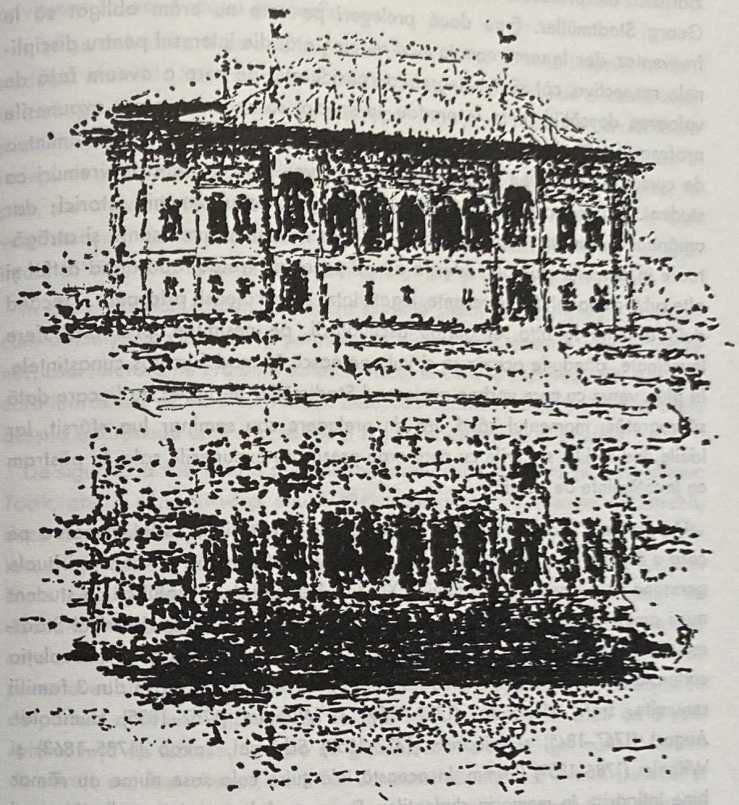

CONSTANTIN SPOREA

UN CONAC DE NEUITAT: WENGELSDORF

Printre studenții dela universitatea din Leipzig observasem o studentă care se distingea în mod aparte: deși deosebit de modestă, ea lua atitudine în mod curajos și hotărît atunci când era vorba de materia pe care o stăpânea. Intervenea în discuții doar cât și când trebuia, dar ceea ce spunea lăsa se întrevadă o inteligență vie și o cultură aleasă. O întâlneam la cursurile de

ziaristică ale profesorului Hans Münster și la cele de istorie ale profesorului Georg Stadtmüller. Erau două prelegeri pe care nu eram obligat să le frecventez, dar le urmăream în mod regulat, atât din interesul pentru disciplinele respective, cât și din deosebita considerație pe care o aveam față de valoarea dascălilor care le predau. In special sorbeam cu nesaț expunerile profesorului Stadtmüller, care – in privința modului cum vorbea – îmi amintea de cursurile savantului Nicolae Iorga, pe care le ascultasem pe vremuri ca student. Nu mă refer doar la faptul că ambii erau renumiți istorici; dar amândoi aveau un talent special, de a face incursiuni interesante și atrăgătoare în domenii multiple, diferite de cel pe care-l tratau, abordând astfel și alte subiecte la fel de interesante, legate între ele cu aleasă pricepere. Trecând dela o temă la alta, ei purtau ascultătorii, pe nesimțite, prin alte sfere învecinate, dându-le ocazia să-și îmbogățească în mod fructuos cunoștințele. In plus, verva cu care vorbea profesorul Stadtmüller ne făcea de fiecare dată să regretăm momentul când ora de prelegere sau seminar lua sfârșit. Iar ideile, indicațiile, sfaturile cu care erau presărate expunerile sale, le păstram ca învățăminte de neuitat.

Un exemplu ușor de întipărit în memorie l-a constituit astfel remarca pe care a făcut-o ocazional asupra unor distinși reprezentanți ai vieții spirituale germane dela începutul secolului al XIX-lea. Plecând dela faptul că un student nu-și amintea exact timpul când a trăit Alexandru Humboldt, istoricul Stadtmüller ținu să evidențieze rolul pe care în acea epocă l-au avut în evoluția culturală germană șase personalități marcante, ce făceau parte din 3 familii renumite: frații Alexandru (1769–1859) și Wilhelm (1767–1835) Humboldt, August (1767–1845) și Friedrich (1772–1859) Schlegel, Jakob (1785–1863) și Wilhelm (1786–1859) Grimm. In această înlănțuire cele șase nume au rămas bine întipărite în memoria studenților. De mare folos pentru studenți – mai ales pentru acei, cari încă nu aveau experiență bogată în cercetări sistematice – erau recomandările instructive făcute de profesorul Stadtmüller la începutul fiecărei ore de curs: el prezenta ultimele apariții din domeniul materiei pe care o preda, oprindu-se mai mult sau mai puțin asupra conținutului fiecărei cărți după valoarea pe care o prezenta.

De altfel, ideea istoricului german de a se atrage atenția permanent asupra noilor lucrări dintr'un anumit domeniu, a devenit o tradiție la Biblioteca de Stat din München, unde dânsul fusese colaborator în timpul când își pregătea examenul de docență; obiceiul introdus de el atunci, se menține și azi: în fiecare lună, în zilele de 1-10 sunt expuse la departamentul pentru

țările Europei de Răsărit, achizițiile mai importante din ultimile săptămâni, privitoare la acest spațiu geografic.

In viața universitară care se desfășura în anii 1942–1944 la Leipzig, tânăra studentă Mathilde Saenger se evidențiase nu numai prin vastele ei cunoștințe; ci încă din primele semestre i-au fost apreciate și calitățile de cercetătoare științifică, astfel încât chiar înainte de a obține diploma universitară, ea a îndeplinit funcția de asistentă la Institutul de Cultură Sudesteuropeană; în plus, ea a primit timp de câteva luni o bursă pentru specializare la universitatea din Sofia și a alcătuit paralel cu studiile întreprinse în Bulgaria, întâia bibliografie sistematică a publicațiilor din și despre această țară.

In afara acestor calități, cei câțiva studenți străini îi admiram și curajul cu care domnișoara Saenger își permitea să discute probleme de specialitate cu noi; căci tuturora ne era bine cunoscut riscul la care se expunea orice german, care îndrăznea să aibă conversații dese, sau detailate, cu străinii, chiar dacă aceștia aparțineau unui stat ce lupta în război alături de Germania.

De sigur că a fost deci o surprindere pentru mine și pentru un coleg slovac Tocik, atunci când în vara anului 1942, colega noastră Saenger ne întrebă, dacă am avea timp și plăcere, să venim în ziua de 1 August la țară, unde locuește, pentru a sărbători împreună cu familia dânsei, ziua ei de naștere. Eram încântați de cinstea ce ni se făcea, dar în același timp nedumeriți: ne dădeam seama că era o invitație cugetată – nu spontană – deci persoana care o făcuse își dădea seama de riscul eventualelor neplăceri pe care le-ar putea avea ulterior. Apreciam în mod deosebit invitația, dându-ne seama că ea pornea dintr'un simțământ de colegialitate, în dorința de a ne da o consolare, față de izolarea în care ne găseam între studenții germani. Deosebit de mirați am fost ulterior, când am constatat că între cei invitați s'a aflat și președintele studenților dela secția de ziaristică, deci o persoană considerată în acel timp ca fiind răspunzătoare pentru respectarea dispozițiilor oficiale, fie ele cunoscute public, sau confidențiale.

Bine înțeles că am acceptat cu plăcere și curiozitate invitația. Mă bucuram că în acest fel voi avea prilejul să cunosc atât viața din sânul unei familii germane, cât și aspectul unei localități rurale din țara gazdă. In același timp, așteptam cu nerăbdare să văd mediul în care trăește colega noastră, al cărei caracter impunea tuturor prin modul armonios în care îmbina modestia cu demnitatea discretă.

Singura rugăminte pe care ne-a făcut-o domnișoara Saenger a fost de a o anunța din timp, dacă acceptăm invitația și în caz afirmativ să sosim toți cu

același tren la gara Grosskorbetha; aceasta deoarece va fi nevoe – ne-a lămurit dânsa – să ne conducă cineva până acasă unde locuia, la Wengelsdorf. Puțin înainte de data anunțată a intervenit un fapt, care era să mă determine a renunța la vizita proectată: din partea organizației „Auslandsamt der Dozentenschaft "fusesem rugat să iau parte la un seminar deosebit de interesant pe teme sociale, care urma să aibă loc în ultimele zile ale lunii lulie și începutul lunii August, la Breslau. Tentația era mare, deoarece în cadrul seminarului proiectat erau prevăzute și completări practice utile – excursii, vizitări de instituții – pe care o persoană particulară și mai ales un străin, nu ar fi avut prilejul să le cunoască în alt mod.

Până la urmă m'am hotărît să accept ambele invitații; am plecat la Breslau la seminarul amintit, dar am renunțat la programul ultimelor zile; în acest fel, am putut să mă înapoiez din timp la Leipzig și să particip și la sărbătoarea familiară din Wengelsdorf.

Trenul provincial – „Bummelzug" cum se numește în Germania (bummeln = a hoinări) – care ne ducea dela Leipzig spre Grosskorbetha, avea puțini călători la ora amiezii, astfel că cei 7 studenți ce plecam la Wengelsdorf ne-am regăsit repede în același compartiment. Ne preocupa aceeași problemă: cum vom fi primiți? Ce vom găsi acolo? Oare va avea posibilitatea gazda să primească fără greutate atâția mosafiri deodată? Căci niciunul dintre noi nu mai fusese la dânsa și nici măcar nu cunoștea pe alți membri ai familiei Saenger. Era o zi caldă de vară și ne cam făceam grije că vom avea poate mult de mers pe jos prin zăpușeală. Dar teama noastră s'a dovedit neîntemeiată; căci în micuța gară Grosskorbetha ne aștepta fratele dânsei, un tânăr blond ca și colega noastră, și o trăsură încăpătoare cu doi cai voinici, așa cum se vedea pe vremuri la moșiile boierești. Loc era destul în trăsură pentru toți așa că am pornit imediat spre Wengelsdorf. După vreo jumătate de oră am sosit în sat și am intrat în curtea unui conac drăguț, cu o curte imensă, care părea un mic castel.

Au urmat prezentările: părinții, bunica domnișoarei Saenger și sora ei mai mică; iar după câteva minute de conversație am fost invitați la cafea, așa cum se obicinuește după masă în Germania: cafea cu lapte și prăjituri.

La parter, într'o sală spațioasă, am luat loc mosafirii, gazdele și unii dintre oamenii de încredere ocupați în administrarea moșiei. Intr'o tăcere solemnă, bunica a dat semnalul; una din fete a rostit după tradiție o scurtă rugăciune și apoi toți ne-am servit cu bunătățile răspândite pe masă. Ceea ce vedeam era o priveliște puțin obișnuită pentru împrejurările din acel timp. Căci în

viața pe care o duceam străinii în Germania – prin restaurante și cafenele unde mâncam – rar puteam spera să primim cafea adevărată, sau dulciuri, cum eram obișnuiți acasă. In localuri se servea doar surogat de cafea – numită în glumă „Muckefuck" – iar pentru a putea cumpăra un produs de patiserie, trebuia să dai pe lângă prețul în mărci și bonuri de alimente: chiar pentru o mică prăjitură se pretindea cel puțin contravaloarea a 50 gr. făină albă și 10–20 gr. grăsime. Cafea primeai doar 62,5 gr. trimestrial. Era deci o surpriză deosebit de plăcută faptul că ni se oferea cafea după plac, însoțită de prăjituri gustoase, pentru care nu eram nevoiți să sacrificăm din bonurile de alimente, a căror rație abia ne ajungea să acoperim nevoile de alimente zilnice.

Plăcerea pe care am simțit-o în timpul vizitei nu s'a redus însă doar la gustoasele bunătăți ce ni se oferiseră. După ce fiecare dintre cei prezenți se servise după pofta inimii, gazda – colega noastră – se sculă dela masă, luă acordeonul și, începând să cânte, ne dădu semnalul de plecare; iar noi – ascultători comenzii – am pornit cu toții câte unul – monom – „Gänsemarsch" cum spun Germanii. Domnișoara Saenger ne-a condus astfel pe trepte până sus în pod, apoi am străbătut toate camerele până în pivniță. După aceia am ieșit afară, am înconjurat întreaga ogradă pe lângă gard și am ajuns în lumea animalelor de prăsilă: vaci, cai, porci de rase alese adăpostiți în grajduri de o curățenie exemplară. Pas cu pas admirația noastră creștea tot mai mult. Eram nesăturați a privi diferitele aspecte ale acestei gospodării model, despre care abia ulterior am aflat că deținea numeroase distincții, fiind apreciată de specialiști, drept una din cele mai bine amenajate și îngrijite ferme din Germania. De altfel, un an mai târziu, împrejurările mi-au confirmat în mod elocvent, renumele de care se bucura maiorul în retragere Otto Saenger, pentru realizările sale deosebite în domeniul practicii zootehnice. Ocazia a fost prilejuită de a doua vizită pe care am făcut-o în vara anului 1943 la Wengelsdorf. Proprietarul conacului m'a anunțat printr'o scrisoare că s'ar bucura dacă aș putea trece într'o anumită zi pela dânșii, menționând că aș avea prilejul la acea dată, să întâlnesc acolo câțiva compatrioți de-ai mei. Am plecat la Wengelsdorf curios să văd despre ce era vorba. La moșia familiei Saenger sosise o delegație a ministerului agriculturii din București, aflată în vizită prin Germania. Specialiștii zootehnici români urmau să cumpere animale de prăsilă din Germania; iar oficialitățile din Berlin le recomandase în mod special să se deplaseze la Wengelsdorf, pentru a putea aprecia modul exemplar cum se îngrijesc ani-

malele de rasă în această țară. Să revin însă la prima vizită făcută familiei Saenger.

Pe arșița lui August, plimbarea prin întreaga gospodărie dela Wengelsdorf ne obosise, sau mai bine zis ne moleșise. Ne-am întors în salonul conacului. Limbile s'au deslegat, încet-încet s'au înfiripat convorbiri animate, întrerupte – din când în când – de colega noastră, care dădea tonul autoritar, pentru ca cei prezenți să intoneze melodii populare germane.

Până la urmă se înserase și noi, mosafirii, ne gândeam cu părere de rău că trebue să ne despărțim curând de această societate plăcută. Dar vizita nu se terminase; am fost invitați iarăși în sufragerie și ni s'a oferit o cină copioasă. Iar după masă, a urmat încă vreo două ore aceeași atmosferă animată de conversații interesante, presărată din când în când cu melodii minunate din diferite provincii germane, multe dintre ele fiind pentru mine complet noi. Și abia când, în mod politicos, ni s'a atras atenția că ultimul tren din acea zi spre Leipzig va trece curând prin Grosskorbetha, ne-am luat rămas bun cu părere de rău. Am plecat spre gară cu aceeași trăsură a conacului și am ajuns acasă spre miezul nopții.

In compartiment am schimbat între noi impresiile; fiecare luase cu el amintiri de neuitat și era bucuros că a putut participa la o asemenea excursie și vizită, pe cât de plăcută, pe atât de plină de învățăminte.

Nu știu, dacă ceilalți colegi ai domnișoarei Saenger au mai trecut vreodată pela Wengelsdorf. Cum am amintit, eu am mai venit odată, fiind invitat să întâlnesc compatrioți, aflați în trecere prin Germania. Amintirile despre prima vizită le-am păstrat însă nesterse în memorie. Și, lucru explicabil deci, după terminarea războiului – și în urma transformărilor radicale care au avut loc în multe țări europene, inclusiv în Germania –, mă preocupa adesea gândul: ce s'o fi întâmplat cu acel conac minunat? Oare o mai fi existând? Nu cumva va fi fost bombardat? Trecuseră șapte ani dela ultima mea vizită acolo... M'am hotărît să încerc a revedea locurile dragi și... am scris maiorului Saenger. Răspunsul a venit repede, dar ...cu un conținut trist: proprietarii fuseseră deposedați de avutul lor, căci în întreaga regiune stăpânea acum o altă conducere statală „socialistă". Iar gazdele mele de atunci fuseseră silite să părăsească locuința și trăiau într'o casă modestă în apropiere, de unde priveau zilnic, cu durere, fosta lor gospodărie, de care se simțeau mereu legați. I-am vizitat și i-am deplâns. I-am deplâns pe dânșii ca oameni... și am deplâns gospodăria lor model de altădată. Căci ea devenise o întreprindere de stat, unde fiecare angajat muncea doar pentru salariul

său... Fără tragere de inimă, fără dragoste. Iar acei, care se străduiseră întreaga viață să creeze o gospodărie cum rar se întâlnea, trăiau acum momentul dureros, de a vedea cum, tot ceea ce ei au realizat, cădea în părăginâ. După un timp nu au mai putut suporta; tristețea care-i cuprindea privind zilnic spre Wengelsdorf era prea mare. Până la urmă au hotărît să plece departe... S'au refugiat în Germania apuseană unde fiica lor, fosta noastră colegă la universitate, se afirmase întretimp ca o distinsă personalitate intelectuală. Un timp, Mathilde Saenger a îndeplinit funcția de lectoră pentru limbi slave la universitatea din Leipzig, apoi s'a căsătorit cu profesorul Georg Stadtmüller, la care fusese pe vremuri asistentă. Și astfel, eminenta studentă a devenit tovarășă de viață a distinsului istoric și totodată colaboratoare permanentă la opera lui științifică.

CONSTANTIN SPOREA

GÂNDURI DIN SPITAL

A mai rămas încă puțin
Din această vreme târzie:
Poate o primăvară de crin,
Sau poate o zi de păpădie.

Abia am spus lucrurilor pe nume
Și lucrurile degrabă au plecat
In altă eră, în altă lume,
Lăsându-mă însingurat.

Și poate nici puținul puțin
N'a mai rămas din vremea târzie,
Nici măcar o viață de crin,
Ci doar un vis de păpădie.

NEȘTIUT

Alerg prin noapte, prin zi,
Pe mări albastre și continente gri
Și timpul alături de mine
Ca o umbră nevăzută se ține.

Nesimțit, neștiut, ca o ceață
Se-așează pe ochi și pe față
Și-mi lasă în suflet triști de porumb,
Pe umeri ciubere de plumb.

INTÂMPLARE IN VIS

Mi s'a'ntâmplat ce nu mi s'a'ntâmplat
Niciodată: că aș fi murit am visat.
Se făcea că din mine-au ieșit
O pasăre, un șarpe și un greer cernit.
Pasărea și-a luat zborul în sus,
Șarpele a fugit înspre apus,
Iar greerul, sărind în mohor,
A început să-mi cânte de dor.

Stam și mult mă minunam
Că deși mort, vedeam
Cum zboară pasărea pe sus,
Cum fuge șarpele în spre apus
Și ascultam, mai ales ascultam
Al greerului epitalam.

RADIOGRAFIA

Cel din radiografie eu sunt.
Ceea ce se vede întunecat e pământ.
Coloana albă cu crengi resfirate
E pomul ce mă poartă în spate
Prin uragane, arșiță și vânt
Pe nevăzutul pământ.

Privind atent descoperi plăji pustii,
Sahare arse cu nisipuri gri.
Prin ele cerșetorul cel orb, acest om
Care sunt eu călare pe pom,
Rătăcește mereu, pipăind, căutând,
De-al făgăduinții pământ întrebând.

GEORGE PUTNEANU

ROMA

E mult de-atunci, dar pare că-i acuma.
Un Ieri ce a trecut pe-un firmament de stele,
Un Ieri ca Azi, însă etern, ce'ntr'una
O cheamă din adâncuri, sus la ele!

Ce mare-a fost, ce mare este încă,
Cu rădăcini pătrunse ca'ntr'o stâncă,
Și'ntinsă peste Șaptele Coline!

Din lut s'a ridicat, din cărămidă arsă,
Ca să termine'n marmură nepieritoare –
Și lauda Lumii peste Ea se varsă!

Sunt trei milenii, dar ca o Regină –
Rămâne-a lumii mare' Nvățătoare –
Și-o lume'ntreagă în fața Ei se'nchină!

SARMISEGETHUSA ... TEMPLUL LUMINII

Te-au înălțat spre cerurile albastre,
Spre limitele păcii din eter –
Și te purtăm în inimile noastre
Ca pe-un tezaur sacru și-un mister.

Trăiești în noi și vrem să-te cunoaștem,
Atavică „cetate" – a dacilor de ieri,
Desvăluie-ți Trecutul să-l cunoaștem,
Și-ai Dunării bătrâne, cavaleri!

Cetate-cuib, credința'n nemurire
Iradia din mururile tale
La dacii toți ce cred cu'nsuflețire

În viața de apoi, cu cerurile sale,
Unde Zamolxe, în marea fericire,
Ii aștepta cu surle și tambale!

BASIL LAPADAT MARCU

NEGRU PE ALB

MIRCEA POPESCU

(14/X/1919 — 17/VIII/1975)

Prin moartea lui Mircea Popescu, doborît în floarea vârstei, dispare sufletul, animatorul şi conducătorul dezinteresat şi neobosit al acestei reviste, din care, în cei 14 ani de viaţă, el reuşise să facă un adevărat for de cultură şi literatură românească liberă, pus la dispoziţia talentelor româneşti din exil. Ceea ce a impresionat şi mai dureros la pierderea lui Mircea Popescu a fost că moartea lui a venit aşa de repede şi pe neaşteptate şi la o vârstă când era în continuă dăruire de sine şi de ascensiune a talentului şi a maturităţii sale ştiinţifice. Pentru noi cei ce i-am fost aproape ca prieteni şi nedespărţiţi, alături de Msgr. O. Bârlea, în munca de conducere a Societăţii Academice Române, al cărei secretar fusese ales chiar la înfiinţarea ei, iar după 3 ani devenise secretar general, este o pioasă datorie să desprindem, şi în acest loc, unele momente mai de seamă din creaţia şi activitatea sa ştiinţifică.

Născut în comuna Fieni, unde părinţii erau învăţători, Mircea Popescu, după şcoala primară, urmează liceul „Gh. Şincai" din Bucureşti pe care îl termină în 1938, când se înscrie la Facultatea de Litere a Universităţii din capitala ţării, alegându-şi ca materie principală limba şi literatura italiană, pe care le cunoaştea de pe băncile liceale din lecţiile pline de vigoare ale lui Gheorghe Călinescu. La Facultate urmează cursurile nu mai puţin interesante ale lui Al. Marcu şi ale colaboratorilor acestuia Anita Belciugăţeanu şi Umberto Cianciolo, luând şi parte intensă la lucrările de seminar. In 1940, an de mari prefaceri politice în România, Mircea Popescu, student încă, vine la Roma cu o bursă de studii, primită drept premiu, în urma unui studiu şi a unor articole din domeniul literaturii italiene,[1] din partea Institutului italian de Cultură, condus în timpul acela de credinciosul şi nedespărţitul prieten al Românilor, Prof. Bruno Manzone. La Roma Mircea Popescu urmează anul 3 şi 4 la aceeaşi Facultate, trecându-şi cu „magna cum laude", în toamna lui 1942, examenul de „laure" cu o teză în filologie romanică despre „I cantari di Tristano", propusă şi îndrumată de Giulio Bertoni, dar, din cauza morţii acestuia, susţinută cu prof. Alfredo Schiaffini.

In tot timpul războiului şi la terminarea acestuia, Mircea Popescu rămâne în Italia, unde duce o viaţă de mari sacrificii. Ca să-şi poată câştiga pâinea de toate zilele face ziaristică, traduceri din româneşte pentru reviste şi edituri.[2] In anul 1945/46 este numit profesor de limbă şi literatură română la Universitatea din Milano, apoi, stabilindu-se la Roma, la câteva licee din capitală până ce intră, după obţinerea liberei docenţe în 1961, la Universitatea din Roma, unde ţine cursuri libere, fiind în acelaşi timp şi funcţionar la Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Numai acum trei ani, după circa 25 de ani de serviciu, s'a retras din funcţie, preferind să intre ca asistent titular de filologie romanică şi ca suplinitor de limbă şi lit. română la Facultatea de „Magistero" a Universităţii din Roma, devenind în felul acesta colaborator, preţuit şi stimat, al profesorilor A. Cavaliere, Ruggero M. Ruggieri şi G. Sansone la Insitutul de Filologie Romanică al Facultăţii. In ultimii ani lua parte tot mai activă la viaţa universitară italiană, atât de neliniştită, fiind secretarul general al „Mişcării pentru libertatea şi reforma universităţii

italiene", şi urmărea cu stăruinţă schimbările şi înnoirile ce se perindau an de an, aşteptând, pe bună dreptate, să-i fie scoasă la concurs catedra pe care o suplinea de mai mulţi ani. Din păcate, nu i-a fost dat să-şi vadă împlinit şi visul acesta.

Inzestrat cu o distinsă şi rară cultură literară şi filologică, cu o vie intuiţie şi un acut spirit critic, ajutat de o inteligenţă vie şi sclipitoare şi de o mare putere de muncă, Mircea Popescu îşi începuse activitatea de critic literar şi cea de filolog încă de pe băncile universitare din ţara de origine. Roma, cu trecutul şi prezentul ei artistic, istoric şi cultural, i-a lărgit orizontul, i-a stimulat vocaţia şi i-a intensificat pregătirea. Aci, cum era natural şi de aşteptat, trece dela problemele culturii şi literaturii italiene la cele ale literaturii şi culturii române, fără să neglijeze legăturile culturale şi literare dintre cele două popoare de-alungul veacurilor.

Dacă imediat după terminarea studiilor, cu tot temperamentul său literar de mare anvergură, nu s'a ocupat decât de traduceri e că aşa erau cerinţele timpului; mai târziu însă interesele sale literare şi ştiinţifice se lărgesc, îmbrăţişând tot mai mult probleme de literatură modernă şi folclor românesc. Bun înţelegător şi cumpănit interpret al filosofiei — o vor dovedi incursiunile sale atât de fine în sistemele filosofice ale lui L. Blaga, M. Eliade, E. Cioran şi E. Ionescu — această calitate îl va ajuta să descifreze cu multă sagacitate meandrele poeziei moderne şi contemporane.

La invitaţia profesorului Fr. Flora de la Universitatea din Milano, Mircea Popescu publică un studiu despre poezia lui T. Arghezi[3], care pare să fie unicul până atunci în Italia. Acestuia îi urmează un studiu mai amplu asupra poeziei române moderne, care cuprinde mai mulţi poeţi, necunoscuţi până atunci de publicul italian[4]: aceste două studii au meritul de a fi umplut un gol sensibil în răspândirea şi cunoaşterea poeziei române contemporane, în timpul acela, în Italia. Preocupat de acum înainte de ideea şi dorinţa de a contribui la cunoaşterea operelor mai de seamă ale literaturii române şi a însuşirilor şi calităţilor specifice ale poporului din care se trage, Mircea Popescu va aborda, an de an, noi probleme din acest domeniu: — dovadă ne stau studiile „Trei secole de poezie românească"[5] şi „Răsfoind prin literatura Unirii"[6] şi altele, până se va încumeta să ne dea o istorie şi o antologie a literaturii române[7]. Ambele opere, care în primul moment ar părea de sinteză, reprezintă o cercetare migăloasă şi sunt de o largă viziune literară, plină de gust şi de mult simţ estetic, completată de fineţa de traducător. In acelaşi timp, acelaşi Mircea Popescu, urmând tradiţia studiilor asupra poeziei populare române, în special pe cele ale lui O. Densuşianu şi D. Caracostea (şi de ce nu şi pe cele ale lui M. Eliade?), se îndreaptă, cu un pas sigur şi înzestrat cu uneltele necesare unor asemenea cercetări, spre folclor şi filologie.

In cercetările sale despre folclorul românesc, Mircea Popescu se opreşte în primul rând la tehnica iterativă a unor creaţii populare şi analizează diferite structuri, care constau uneori dintr'o simplă înşirare de fapte, de calificative ce se repetă şi se intensifică de par adevărate refrenuri. In scopul acesta cercetează „Descântece de dragoste" şi „Bocete"[8], în care urmăreşte şi descoperă o „vis poetica" şi o „indubitabile forza lirica", chiar în această specie de poezie populară, studiată de alţii mai mult din punct de vedere etnografic, ritual şi funcţional, dar mai puţin din punct de vedere estetic. Se poate spune că analizele şi concluziile lui Mircea

Popescu asupra acestor efuziuni lirice convins pe deplin. In „Colindele de piatră“ [9], tot el, descoperă urme ale cultului lui *Mithra progenitus, rupe natus*, şi ale lui *Sol invictus*.

In domeniul filologiei, studiile lui Mircea Popescu sunt mai puţine, dar nu pentru motivul acesta ar putea că fie şi mai puţin interesante şi originale. Sunt mai puţine prin faptul că a început să se dedice mai intens unor asemenea probleme abia după ce a fost numit asistent de filologie romanică la Universitatea din Roma. Din aceste studii amintim: „Cu Turcii, cu Frâncii“ [10], în care, urmărind vechea expresie linguistică în folclorul românesc, mai ales în colinde şi balade, Mircea Popescu încearcă să confirme şi pe această cale prezenţa şi importanţa elementului „franc“, apusean, la gurile Dunării şi Marea Neagră, în timpul întemeierii şi întăririi Principatelor române. Intr'un alt studiu se ocupă de termenii româneşti: *porumb, păpuşoi* şi *cucuruz*, precum şi de „sticlete“ (stigleţ) cu înţelesul de „agent de poliţie“ [11]. In cel mai recent, deci şi ultimul, studiu de acest gen „Plorer des oilz — llorar de los ojos — lăcrăma din ochi“ [12], Mircea Popescu, ţinând cont în mare parte de sugestiile lui Leo Spitzer[13], propune pentru explicarea acestor expresii, identice în cele trei limbi romanice, o soluţie destul de interesantă şi originală, considerând că aceste formule „donnent l'impression d'être des *topoi*, des *survivals*, des fossiles linguistiques qui ramènent à une très ancienne phraséologie magique, au langage suggestif, dans le sens originaire du terme, des sortilèges, c'est à dire d'un des genres les plus anciens, préhistoriques même, du folklore universel“ [14].

Un alt important capitol din activitatea ştiinţifică şi de cercetător a lui Mircea Popescu este acela dedicat legăturilor culturale şi literare româno-italiene. Nu este exclus ca în partea aceasta a activităţii sale să fi voit să nu-şi desmintească maeştrii pe care i-a avut în tinereţe: Gh. Călinescu şi Al. Marcu, amândoi deschizători de drumuri în câmpul unor astfel de studii [15]. Colaborând la diferite reviste literare şi ştiinţifice din Italia şi din străinătate [16], Mircea Popescu a ştiut să facă cunoscut, prin diverse mijloace, studii şi articole, conferinţe în public şi la radio, participări la întruniri şi congrese, valorile specifice şi originale ale literaturii şi culturii ţării de origine; el a ştiut să cerceteze şi să scoată în evidenţă importanţa şi valoarea acestor legături. Câteva studii de felul acesta par să fie capitole dintr'o lucrare mai mare, pe care, după propria-i mărturisire, voia s'o ducă la bun sfârşit şi s'o intituleze „Românii de Roma“ [17]. Sigur că un capitol din această carte proiectată este studiul dedicat lui Gh. Asachi [18], arcadicul român inamorat de Bianca Milesi, precum şi "O minune în forul lui Traian", în care este vorba de legendarul Badea Cârţan [19]. Un asemenea capitol este şi „Sfârşitul unui neliniştit moldovan la Roma“ [20], alături de un altul, întitulat "Un pelegrin transilvănean la Roma“ [21].

Dar proba cea mai evidentă a acestor minuţioase cercetări o dau câteva studii mai recente ale lui Mircea Popescu. Unul dintre acestea este „D'Annunzio şi Românii“ [22], în care urmăreşte şi analizează istoria, nu chiar aşa de lineară şi favorabilă a legăturilor, directe şi indirecte, ale poetului cu Românii, în timpul şi după primul război mondial, iar al doilea acela despre activitatea de romanist şi românist a lui Ramiro Ortiz, fostul profesor de limbă şi literatură italiană la Universitatea

din Bucureşti, căruia i se datoreşte în mare parte cunoaşterea mai de-aproape a problemelor culturale şi literare româneşti în Italia în perioada dintre cele două războaie mondiale. Şi ultimul studiu al lui Mircea Popescu este dedicat tot acestor legături italo-române; în el se pun în lumină, nu fără oarecare ironie, unele păreri, mai mult negative, ale scriitoarei napolitane Matilde Serao faţă de România şi femeile ei, înaintea şi în timpul primului război mondial. In partea a doua a studiului sunt reamintite şi documentate foarte puţinele legături ale omului B. Croce cu lumea românească. E vorba de Elena Bacaloglu şi M. Dragomirescu. La sfârşitul acestor note, avem deplina convingere că din toate studiile amintite reiese destul de clar că nu atât cercetările de ansamblu şi de sinteză, cât arta de „comparatist“ iscusit şi prezentarea minuţioasă de motive şi aspecte rare şi similare, uneori fără legătură şi de posibilă contaminaţie între ele, dau nota distinctivă, caracteristică şi de originalitate operei ştiinţifice a lui Mircea Popescu.

Mircea Popescu a desfăşurat o activitate rodnică şi preţioasă de critic literar pe lângă diverse reviste (mai ales la Revista Scriitorilor Români, la Vatra şi la Fiera Letteraria): scurtele lui dări de seamă, eseurile, ba chiar şi notele cu care anunţa o nouă carte apărută, sunt pline de judecăţi şi observaţii acute şi fine şi mai întotdeauna originale, convingătoare şi într'un limbaj spontan şi concis. Am putea spune că nu există revistă românească din exil pentru ale cărei pagini Mircea Popescu să nu fi scris cel puţin un articol, un eseu sau note şi în care să nu vorbească despre o carte, despre o problemă românească sau despre un eveniment literar sau artistic, legat de creaţia şi soarta celor „desţăraţi“.

Portretul moral al lui Mircea Popescu nu ar fi complet dacă nu am aminti şi de puternicul său sentiment patriotic, de dragostea neţărmurită pentru ţara şi poporul pe care nu le-a putut revedea. A fost un român desăvârşit şi, în acelaşi timp, un italian recunoscător şi loial. Acelaşi devotament neprecupeţit l-a arătat şi faţă de numeroşii săi prieteni, căci, mai presus de orice, Mircea Popescu, fire deschisă, veşnic surâzător şi optimist, avea darul divin al prieteniei pe care a cultivat-o pretutindeni, şi de aceea e plâns de mulţi prieteni.

TEODOR ONCIULESCU

NOTE

[1] Mircea Popescu, student la Universitatea din Bucureşti, înainte de a veni în Italia, a colaborat cu un studiu despre *Ultimo canto di Saffo* la volumul „Leopardi văzut de noi“ (publicat de Seminarul de limbă şi lit. italiană, condus de Al. Marcu, în 1940, pp. 13—22), şi s'a interesat mai de aproape de situaţia romanului italian contemporan, scriind articole şi recenzii despre operele lui Papini şi Bontempelli şi alţii în „Universul Literar“ şi „Curentul Liber“ din ţară.

[2] A tradus din operele lui M. Sadoveanu, I. L. Caragiale şi I. Agârbiceanu pentru revista romană „Caravella“ (1945) şi din L. Blaga *Orizont şi stil*, cu o scurtă introducere, şi *Artă şi valoare*, Milano 1946. Din C. Ciprian traduce *Cap de rasă*, iar din Hortensia Papadat-Bengescu *Concert de muzică de Bach*, Milano 1946.

[3] *Un poeta romeno contemporaneo: Tudor Arghezi*, în „Rassegna d'Italia", Milano 1946, I, 5.

[4] *Poesia romena moderna*, în „Poesia", IX (Quaderni Internazionali), Milano, Mondadori, 1948, pp. 182—216, un studiu critic despre cei mai de seamă poeţi români moderni, începând cu T. Arghezi şi terminând cu V. Voiculescu, urmat de o bogată antologie din aceşti poeţi. In 1969 Mircea Popescu scoate un nou volum *Poesia romena moderna* (Soc. Acad. Romena — collana di studi e saggi — IV), în care intră, pe lângă traducerile din poezii şi studiul din 1948, articolul despre T. Arghezi şi alte două eseuri despre acelaşi, scrise mai târziu, şi anume: *Ultimul psalm al lui T. Arghezi* şi *Poetul trădat* (e vorba, în ultimul studiu, de critica negativă adusă traducerilor lui Quasimodo din Arghezi). Mai adaugă la acest volum un studiu despre *Aron Cotruş, Trei secole de poezie românească*, un *Profil al lui Eminescu, Coşbuc, traducătorul lui Dante în româneşte, Un bun luptător: Oct. Goga* şi *Poezia clandestină a poporului român*.

[5] Vezi *Tre secoli di poesia romena*, în „Giornale dei Poeti", IV, 3, 1957.

[6] Colecţia „Destin". Madrid 1959.

[7] Vezi *Storia della letteratura romena*, în colecţia *Storia delle lett. del sudest europeo*, vol. 33, Milano, Fratelli Fabri, 1970, pp. 40—70 şi *Antologia della letteratura romena*, în aceeaşi colecţie vol. 34, Milano, F.lli Fabri, 1969, pp. 107—204.

[8] In *Poesia popolare romena*. Roma, Quaderni Veltri, 1957.

[9] *Le colinde della pietra*. Tracce del culto di Mithra *petrogenitus e Sol invictus nel folklore romeno*, în „Acta Philologica" I (Soc. Acad. Dacoromana) Roma 1958. Acest studiu precum şi altele, publicate mai târziu, vor forma un nou volum cu titlul *Saggi di poesia popolare romena*, în colecţia de studii şi eseuri III a Soc. Acad. Române. Roma 1966.

[10] In „Revue des Études Roumaines", Paris (Inst. Univ. Roumain Charles I-er) 1959, tom. VII—VIII, pp. 308—317.

[11] In „Acta Philologica" II, etc. Roma 1959, pp. 235—241.

[12] In „Actes de la Soc. Rencesvals", VI-e Congrès Intern. Aix-en-Provence 1974, pp. 475—484.

[13] Vezi *L'Archetype de la ballade Miorița et sa valeur poétique*, în „Cahiers Sextil Puşcariu", tom. 2, nr. 2, 1953, pp. 95—120.

[14] Vezi „Actes de la Soc. Rencesvals", etc. p. 482.

[15] AL. MARCU, *Romanticii italieni şi Românii*, Acad. Rom. Mem. Sect. Lit. S. III, Tom. II, mem. 2. Bucureşti, Cultura Naţională, 1924; *Vasile Alecsandri şi Italia*, ibidem S. III, Tom. III, Mem. 9. Bucureşti, Cultura Naţ. 1927; GH. CĂLINESCU, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII*, în „Diplomatarium Italicum" vol. I, (Şcoala Română din Roma). Roma 1925 şi *Altre notizie sui Missionari nei paesi romeni*, în „Diplomatarium Italicum" etc. vol. II, Roma 1930.

[16] Desigur, cea mai asiduă colaborare a lui Mircea Popescu a fost la revistele româneşti din exil, printre care amintim: „Orbis" (Louvain), „Revue des Etudes Roumaines" (Paris), „Destin" (Madrid), „Revista Scriitorilor Români" (Roma-München), „Vatra" (Roma-Freiburg), „Caiete de Dor" (Paris), „Vers" (Chicago), şi pe urmă la cele din Italia sau din alte părţi ale lumii: „Studi Francesi" (Torino), „La Fiera Letteraria" (Roma), „Giornale dei Poeti" (Roma), „Caravella" (Roma), „Rivista Latina" (Roma), „Strenna dei Romanisti" (Roma) etc. etc.

[17] In *Fine di un moldavo irrequieto a Roma*, în „Acta Philologica" etc. Roma 1959, p. 295.

[18] In „Strenna dei Romanisti" 1960, pp. 275—280.

[19] Ibidem. 1963.

[20] Vezi nota 17.

[21] *Un ‚pellegrino transilvano" a Roma nel 1839, in tempo di Carnevale*, în „Strenna dei Romanisti" 1964. (Cu un desemn al lui E. Drăguţescu, reprezentând pe I. Codru Drăguşan.

[22] *D'Annunzio e i Romeni*, în „Acta Philologica" III, etc. 1964, pp. 291—298.

[23] In *I Critici* (Lett. Ital. Storia monografica della critica moderna in Italia), vol. IV. Milano, Marzorati, 1971, pp. 329—340.

[24] *Mathilde Serao e Benedetto Croce sui Romeni*, în „Acta Philologica" VI, etc. Roma 1976.

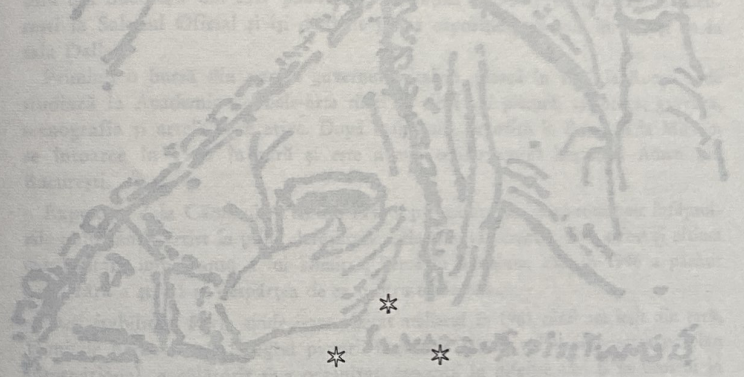

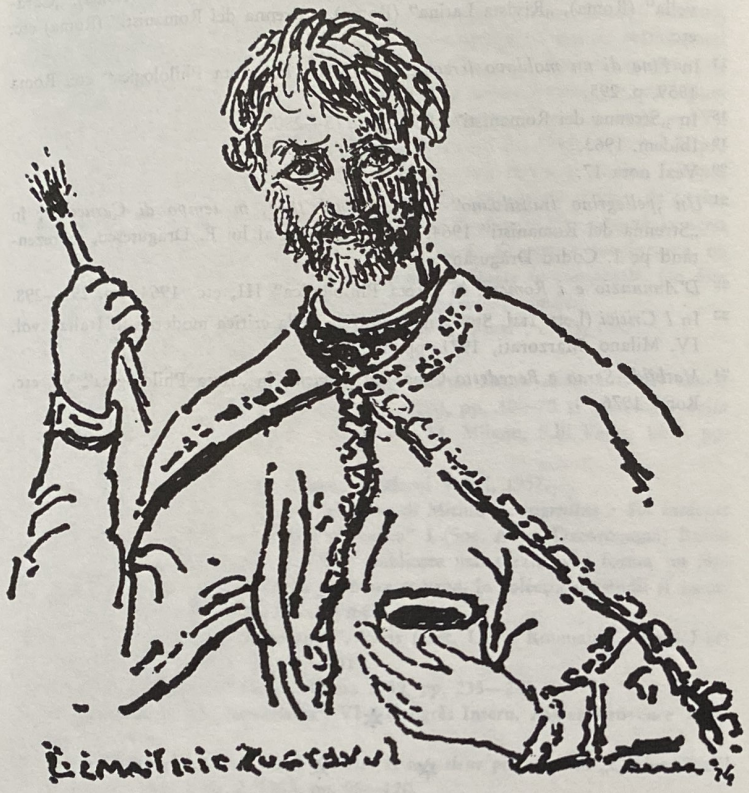

DIMITRIE BEREA

„Să faureşti culoarea dintr'o licărire de soare", scria, la începutul acestui veac, Maurice Denis.

Pictorul Dimitrie Berea a avut acest dar înăscut. A ştiut să prindă, cu uşurinţă, în tablourile sale, jocul razelor de soare pe chipurile oamenilor, pe pajiştile luminoase ale priveliştilor moldovene, pe apele liniştite ale lagunei veneţiene, în peisagiile pe care le-a pictat în pribegiile sale dealungul lumii, viziuni pitoreşti din Franţa sau din Anglia, din Italia sau din Spania, din New York, Palm Beach sau San Francisco.

L'am cunoscut pe Dimitrie Berea cu vreo treizeci de ani în urmă, când i-am organizat expoziţia din 1944 dela Căminul Artei din Bucureşti.

Era un om de o vitalitate extraordinară, un romantic cu o nesecată putere de fabulaţie. Avea încredere în el, în arta lui, în steaua lui. Cred că şi-ar fi putut însuşi lesne butada lui Picasso: „eu găsesc, nu caut!"

Iubea viaţa şi aceasta se oglindea în opera lui, în tonurile calde ale culorilor, topite în acorduri melodioase. Berea nu folosea tonurile reci. Evita umbra, întunerecul, contrastele dramatice, deformările excesive. Viziunea lui era însorită, luminoasă, penelul îi era sprinten, vioi, spontan. Îi plăcea să picteze portretele femeilor frumoase — actriţe celebre ca Vivian Leigh, Merle Oberon, Katherine Hepburn, Joan Fontaine, Ginger Rogers, Joan Benett sau doamne din înalta aristocraţie ca Ducesa de Kent, ducesa di San Miniato, prinţesa Carraciolo Agnelli sau Beguna Aga Khan.

Era optimist şi considera viaţa ca un joc în care trebuie să ştii să rişti. Era îndrăsneţ şi întreprinzător. Dar în arta lui a rămas credincios tradiţiei post-impresioniste şi lirismului, care-şi avea izvorul în sufletul lui de moldovean.

Născut în 1908 la Bacău, Dimitrie Berea, şi-a făcut studiile la Şcoala de Arhitectură din Bucureşti din 1927 până în 1932. Obţine în 1934 Premiul Oraşului Bucureşti la Salonul Oficial şi îşi deschide prima expoziţie personală în acelaşi an la sala Dalles.

Primind o bursă din partea guvernului italian, pleacă în 1937 la Roma unde studiază la Academia de bele-arte timp de cinci ani pictura, sculptura, gravura, scenografia şi artele decorative. După mai multe expoziţii la Roma şi la Milano, se întoarce în 1943 în ţară şi este numit conservatorul Muzeului Aman din Bucureşti.

Expoziţia dela Căminul Artei din 1944 a prezentat publicului românesc înfăptuirile unui tânăr artist în plină defăşurare a elanului său creator. Dar a fost şi ultima manifestare importantă a lui Dimitrie Berea în România, căci în 1946 a părăsit ţara, fără a şti că se despărţea de ea pentru totdeauna.

Deşi stabilit la Paris, unde i-am vizitat atelierul în 1961 când am ieşit din ţară, Dimitrie Berea nu s'a integrat picturii franceze. Şi-a dezvoltat activitatea pe plan internaţional, a călătorit şi a organizat expoziţii în diferite ţări şi în deosebi în Anglia şi în Statele Unite, a pictat portretele unor personalităţi proeminente din lumea politică (Winston Churchill, Preşedintele Kubitschek al Braziliei, Arhiepiscopul Macarie din Cipru, etc), din lumea artistică sau literară (Picasso, Jean Cocteau, Leon-Paul Fargue, Arthur Rubinstein, Noel Coward, Douglas Fairbanks Jr., Frank Sinatra, etc) şi a vânturat lumea fără a-şi afla nicăieri adevăratul loc.

Acum, când şi-a încheiat pribegia şi odihneşte în somnul de veci, mă întreb: cui aparţine arta lui Dimitrie Berea? Şi după ce îmi petrec privirea asupra tuturor ţărilor în care şi-a desfăşurat activitatea, răspunsul care mi-se impune este următorul: Dimitrie Berea aparţine picturii româneşti, pentru că opera lui se situiază pe linia lui Pallady şi a lui Steriadi, iar rădăcinile lui adânci se află în pământul şi în sufletul Moldovei.

IONEL JIANU

GEORGE PUTNEANU, INVETERAT VISĂTOR
(1913—1970)

In toamna anului 1937, când am sosit din Braşov la Bucureşti, viaţa literară a Capitalei fierbea de o animaţie juvenilă cum cred că rareori s'a întâmplat. Venisem, din toate „unghiurile zării", tineri plini de entuziasm, care ne cunoşteam deja din revistele provinciale. Menţinusem corespondenţă şi schimbasem impresii, gata să schimbăm acuma faţa întregii Românii, umăr la umăr.

Pe coridoarele facultăţii de Litere şi Filozofie, ca şi la Drept, ne reuneam zilnic, mâncam la mici restaurante şi lăptării, ne plimbam pe bulevarde şi în Cişmigiu, gata să punem la cale o nouă revistă, o editură, sau să contribuim cu experienţa noastră provincială la apariţia reîntinerită a foilor din Capitală. Au fost, acelea, lunile în care plănuisem apariţia *„Manifestului Nopţii Albe"*, o echipă din care făceau parte în afară de mine, George Petcu şi Laurenţiu Fulga, acesta din urmă încă nesigur de pseudonimul său, dispus mai de grabă să semneze „Laurenţiu Delerei", „inspirat", din câte ne spunea, de literele pe care le văzuse vopsite pe un avion în Bărăgan: D. L. R.! In chipul acesta am cunoscut şi am legat prietenie cu Vintilă Horia, Ovid Caledoniu (plecat dintre noi, chiar în zilele în care mă pregăteam să pun pe hârtie aceste cuvinte, într'un fund de provincie, la Tecuci, unde se auto-exilase, ca să scape, probabil, de gălăgia agresivă a miticilor marxişti), Ion Siugariu, Boris Deşliu (semna Deşliu-Turtucaia), Coriolan Gheţie, Constantin-Virgil Gheorghiu, Ana Maria Toader, Axente Sever Popovici, Horia Niţulescu, cu „bucureştenii" Victor Popescu, Traian Lalescu, Al. M. Paleologu — şi încă atâţia alţii, pe care nu-i uit.

Deseori ni se alătura un tânăr venit din Bucovina, extrem de timid şi de bine crescut, simplu, cordial, prietenos, un om de o rară cumsecădenie, care par'că era mereu preocupat să fie amabil cu toată lumea. Cu toate că schimbasem cu el câteva scrisori, îmi spunea mereu „Dumneata" şi oridecâteori vroia să ne vedem, mă întreba dacă nu mă „deranjează". Il chema George Putneanu, dar pe vremea primului nostru schimb epistolar semnase Aurel Putneanu, pseudonim sub care cred că i-au apărut întâile poeme în revistele bucovinene. Pre numele său adevărat George Belibău, s'a născut (aflu din excepţionalul *Dicţionar de Pseudonime* al lui Mihail Straje) în 1913, fiind deci cu cinci ani mai vârstnic decât mine şi s'a făcut cunoscut în mediul provincial prin poemele apărute în *Orion, Argonaut, Indrumarea, Junimea Literară, Molna, Orizont, Pana Literară, Răboj, Muguri* şi în *Festival* din Silistra, acea revistă extrem de vie, scoasă de Mircea Papadopol şi G. Arabolu, la care scria asiduu Liuben Dumitru, unul din cei mai talentaţi poeţi ai generaţiei noastre. Tot Mihail Straje informează, după o „comunicare scrisă" a poetului, că Putneanu a folosit şi pseudonimul Mircea Cricov, de care însă trebuie să mărturisesc că nu-mi aduc aminte.

Luând parte la reuniunile noastre, uneori extrem de gălăgioase, plimbându-se cu noi pe bulevarde, prin parcuri şi pe străzi, Putneanu a fost întotdeauna un model: fin poet, om de o mare discreţie, dar, mai presus de toate, de un spirit şi de o camaraderie fără pereche.

Cred că în anii războiului ne-am pierdut urma, pentrucă orice efort aş face, nu-mi aduc aminte de prezenţa lui, mai târziu, în grupul de la *Universul Literar*, unde se reunea *generaţia de aur*, şi unde veneau destui Bucovineni, în frunte cu Traian Chelariu şi Rudolf Rybicka, primul devenind redactor al revistei, al doilea asiduu ilustrator. Probabil că discreţia fără egal a fost marea vinovată de acea despărţire, pe care o simţeam, fără să o pot înţelege, ori de câte ori mă gândeam la el, când mă întâlneam cu Bucovineni la Bucureşti.

Când însă, în 1950, la Rio de Janeiro în Brazilia, făceam, în poemul *Provincia Literară*, bilanţul tinereţii care se dusese, numele său a fost prezent în strofa de „apel", pe care o închinasem camarazilor duşi, dispăruţi sau rămaşi în urmă în temniţele staliniste.

Foarte târziu, în Noembrie 1968, poşta mi-a adus în Honolulu un plic venit din Bucureşti, pe care, înainte de a-l deschide, am recunoscut caligrafia impecabilă, litera „cât furnica", a prietenului care îmi scrisese la Braşov între 1933—1937. Când am deschis plicul am citit nu fără emoţie: „Iţi mai aminteşti, poate, de prietenul vechiu George Putneanu, de corespondenţa noastră literară, elevi încă fiind, de planurile, discuţiile şi plimbările noastre pe bulevardele bucureştene şi de colaborările noastre la *Universul Literar* şi alte reviste." Plin de aceiaşi generozitate, de aceiaşi bunătate, se oferea să-mi trimită veşti, reviste şi cărţi, cerându-mi „în schimb", să-i expediez MELE, „scrisoare internaţională de poezie", pe care din 1965 o editez în Honolulu, şi de care scria că auzise cuvinte „elogioase". In aceiaşi scrisoare, datată 5 Noembrie, mă informa că are în manuscris nu mai puţin de cinci volume de poeme: *Orar de rege* (ţin minte, era un titlu vechi, care îi rămăsese, pe semne, drag). *Balade şi Rapsodii, Gânduri de Primăvară, La vârsta înţelepciunii* şi *Condiţie umană*. Sceptic şi modest, îmi scria: „Nu ştiu când şi dacă vor ajunge să vadă lumina tiparului", şi avea dreptate: nu se dusese încă vremea „cravatei roşii" a Anei Blandiana, nici a imnurilor către Lenin ale lui Virgil Teodorescu, şi *he-rupul* Ninei Casian suna sinistru în aer, peste sângele încă proaspăt de la Canal. Nu era, vai, loc pentru George Putneanu!... Scrisoarea termina cu aceste cuvinte: „Te îmbrăţişez cu toată dragostea şi admiraţia". Scrisoarea era, cum nu putea fi altfel, auto-portretul vechiului meu prieten: generos, discret, un poet în adevăratul înţeles al cuvântului, trăind numai pentru poezie şi în poezie, într'o lume care îl respingea. I-am răspuns neîntârziat, i-am trimis un exemplar din *Poemele Poetului Pribeag*, numere din MELE şi diferite broşuri şi publicaţii apărute în Germania şi America Latină.

Răspunsul lui, datat 11 Decembrie 1968, a venit prompt: „Azi găsesc prilejul să-ţi răspund, nu numai cu aceste rânduri, ci şi cu Antologia Poeziei Române Moderne, apărută de curând (NOTA: mi-a expediat, par avion, cele două volume ale Antologiei alcătuite de Nicolae Manolescu, în care acest tânăr critic tipărise câteva poeme din cartea mea de debut, fără să ştie că selecţia aceasta, şi altele câteva, urmau să aibă ca rezultat retragerea din librării a zeci de mii de exemplare, dat fiind că lucrarea apăruse în *Biblioteca pentru Toţi;* campania de defăimare a autorului şi presiunea pentru retragerea din comerţ a cărţii avea să fie condusă de Eugen Jebeleanu şi Maria Banuş) şi cu revista *România Literară* — cu „â" din „a" — drept mulţumire pentru amabilitatea şi căldura arătate în scrisoare şi dedi-

cație." Și adăuga: „In Antologie figurezi cu câteva poezii, cu o notă bibliografică și menționea elogioasă din studiul introductiv, despre care ți-am vorbit în scrisoare și care s'a menționat în nota apărută în *România Literară*, pe care ai primit-o decupată".

Putneanu n'avea de unde să știe că *România Literară* publicase în 1968 câteva notițe, hai să zic „amabile", despre mine, dat fiind că în acea epocă un vechi prieten din Țară fusese însărcinat să mă „sondeze" pentru apariția la București a poeziilor mele, lucru pe care l-am refuzat net, refuzul având ca urmare interzicerea (din nou) a tipăririi numelui meu în orice publicație din R.S.R. Putneanu începuse să se ducă la *Cenaclul Bacovia* și mă anunța: „Eu, pe cât e posibil, fac cunoscută prietenilor și cunoscuților cartea Dtale de poeme, dându-le în același timp și adresa. Mulți promit că-ți vor scrie. Toți apreciem fără rezerve, atât munca profesională-culturală ce-o duci în Hawaii, cât mai ales activitatea poetică, ilustrată strălucit de cartea cu poeme pline de dor și de locuri românești." Mai departe, venea o știre care nu putea veni decât de la un om și poet ca el: „Voiu încerca să citesc câteva poeme din cartea Dtale la *Cenaclul Bacovia*, pe care îl frecventez nu de multă vreme".

Tot în acea scrisoare, își făcea un extrem de reușit auto-portret: „Eu am rămas același inveterat visător, pe care l-ai cunoscut odinioară: ciclurile cresc, unele cu sorți de-a se bucura de invenția lui Gutenberg". Din păcate, era din cale-afară de optimist, dat fiind că în afară de doi poeți, precum mă va informa în altă scrisoare, nimeni n'a acceptat să-i publice poemele din cele cinci manuscrise. Era vremea lui Beniuk, a lui Bresliska, a lui Aurel Baranga, și nimeni nu vroia să riște publicarea unui poet „intimist" și „decadent".

In aceiași scrisoare îmi povestea despre mica lui gospodărie: „In ultimii șase ani mi-am înjghebat aproape de București, la Arcuda, o mică fermă, o cabană, cu 2700 m² de grădină, în care cultiv zarzavaturi, pomi fructiferi, arbuști ornamentali și multe flori. Aici mă refugiez la sfârșitul săptămânii, în timpul concediilor de odihnă și tot aici intenționez să mă retrag după anii șasezeci, la pensie: am îmbătrânit, Ștefan Baciu, ne gândim la pensie!". Și, generos, încheia: „Sper că voiu avea fericirea să te am aici în curând, să gustăm la umbra nucului un vin bun de producție proprie, și să citim poeme, tot din producție proprie".

Din nenorocire, visul lui urma să se destrame curând.

In scrisoarea din 26 Februarie 1969 îmi dădea amănunte despre soarta *Antologiei:* „Ea a fost retrasă din comerț cu puțin după ce ți-am trimis-o, directorul editurii destituit, ca și șeful secției literare respective, iar prefațatorului ei i se face un aspru rechizitoriu de către Prof. George Ivașcu, în unul din numerele *Contemporanului* trimis. In revistele trimise vei găsi și alte articole despre aceiași problemă și altele despre ‚onirismul', ‚beția de imagini', etc."

Soarta cărților sale, în manuscris, îl preocupa, și ținea să mă informeze în chip detailat: „Cărțile mele încă nu au sorți să apară. Pregătesc un volum de poezii din cele publicate, și multe inedite. Ți-am trimis în copie câteva (ai primit?), și-ți trimit încă 7—8 bucăți alese de birou din 4 cicluri (circa 40 de poeme). Poate găsești vreo revistă amatoare, sau poate traduci 2—3 în limba spaniolă, dacă ai timp, bunăvoință și inspirație, mai ales".

Sondagiile mele la puținele reviste literare românești din exil n'au avut rezultat fericit; Putneanu nu era „un caz", și de fapt, nu era decât un poet al tristeților sale, care nu „interesau" pe nimeni. In ceea ce privește „inspirația" mea, trebuia să recunosc că poemele trimise nu „sunau" în spaniolă așa cum aș fi vroit să le traduc... Cu totul înduioșătoare erau șirele despre o călătorie la Brașov: „In urmă cu câteva zile, interesele de serviciu m'au dus la Brașov. Am călătorit cu mașina printr'un peisaj de basm alb: Câmpina, Bușteni, Poiana, Codlea. Zăpadă multă, brazii ninși, aplecați ca niște moșnegi, creste albe strălucind în soare, peisaj drag ce nu-l poți vedea în Hawaii. In tot timpul călătoriei și mai ales în Brașov și în jur, privind Tâmpa, Postăvarul, Măgura Codlei și Piatra Craiului, m'am gândit la Dta. Și am avut mustrări de conștiință că am întârziat atât de mult cu răspunsul".

Călătoria lui Putneanu în munții Brașovului, recitită acum, la cinci ani de la plecarea lui dintre noi, seamănă cu un „incident poștal" mai recent: vrând să-mi facă plăcere, un amic din Țară mi-a trimis într'o felicitare de an nou, câteva ace de brad din Poiană. Când am deschis plicul, nu erau decât cuvintele: acele de brad căzuseră, desigur, din plic, la cenzură, și nici un cenzor nu și-ar fi dat osteneala să le adune de pe jos...

Ultima scrisoare e din 25 August 1970, și din câte am putut să reconstitui faptele, trebuia să fi fost scrisă puțin timp înainte de moarte — despre care Mihail Straje informează că a survenit în 1970. „Sunt în convalescență la Arcuda", îmi scria, „în așteptarea pensionării, fie de boală, fie direct de bătrânețe. Am fost de curând operat de ulcer gastric, rămânând cu un sfert de stomac și cu 55 de kilograme. Mă plimb toată ziua pe cărările grădinii, printre pomi fructiferi, arbuști ornamentali și tot felul de flori, meditând la zădărnicia zbaterii noastre zilnice. Nu am palmieri, lămâi și mangos, ci nuci, meri, peri, cireși, vișini, pruni, caiși, piersici, corcoduși, gutui, brăduți, tuia, liliac, forsitia, cerasus flori, fer, hibiscus, laurus, buxus, trandafiri, iasomie, ferigi, zmeură, etc. Și tot felul de flori, începând cu cele de primăvară (ghiocei, zambile, lalele, violete, bujori, părăluțe, nu-mă-uita). Și terminând cu tufănicile și crizantemele toamnei târzii. Am satisfacția că toate sunt opera osârdiei mele, dar și neliniștea că nu știu cât mă voi putea bucura de ele".

Poetul simțea că moartea îi așezase mâna pe umăr și, discret cum a fost toată viața, acum înainte de sfârșit, îmi mărturisea, din Arcuda în Hawaii: „Nu știu cum să împart timpul ce mi-a rămas, între a fi (exista), și realiza proiectele mele literare, fără perspective imediate. Cred că înțelegi destul de bine ceea ce se petrece în sufletul meu zbuciumat, precum îți înțeleg și eu, deseori, tristețea peregrinărilor și dorul meleagurilor natale. Caut întâi să pun ordine în manuscrise și corespondență, apoi să termin redactarea unei culegeri de versuri".

Trimisese poezii la multe reviste, dar rezultatul fusese aproape nul: „Numai Al. Jebeleanu mi-a publicat ceva în *Orizont*, la Timișoara, și Gherghițescu-Vania a promis că va apare ceva la *Astra* din Brașovul Dtale iubit". Și cu discreția din 1937, neschimbată pe patul de suferință în 1970, încheia: „Îți trimit câteva, Gânduri din Spital' în a doua redactare. Să nu mi-o iei în nume de rău că sunt triste. Sunt potrivit cu împrejurările, seamănă cu viața mea".

Ca despărțire, și poate că își dădea seama că era *cea din urmă*, mă ruga, să îi scriu, dacă am „timp, bunăvoință și puțină prietenie pentru un vechiu tovarăș de

visuri". Imi promitea că va răspunde „cu aceiaşi promptitudine", dar şirele din 25 August 1970 au fost cele din urmă din cea de a doua corespondenţă cu poetul George Putneanu. I-am răspuns pe loc, dar n'a mai venit nici un răspuns. De Anul Nou i-am trimis un poem şi o urare, tot pe adresa din Strada Galaţi 203; în loc de răspuns am primit un bileţel de la o cucoană, care mă înştiinţa că acolo „n'a locuit niciodată George Putneanu" şi foarte amabilă, îmi ura la mulţi ani şi mă felicita pentru „frumoasa poezie" de an nou! . . .

Cred că această ultimă „aventură" a corespondenţei mele cu poetul Putneanu, „ilustrată" de acel amănunt al „spaţiului locativ" aruncă o lumină tragică peste viaţa şi moartea unui om care n'a ştiut decât să trăiască şi să moară pentru poezie.

George Putneanu nu mi-a scris niciodată despre ai lui, despre rude şi familie. Din Cernăuţi, Rădăuţi, Arcude şi Bucureşti, până în München unde apar aceste „Gânduri din Spital", duce lungul drum al exilului şi al poeziei *nepărtinice:* poezia în libertate.

ŞTEFAN BACIU

PENTRU O CUNOAŞTERE LITERARĂ A UNOR CONCEPTE ŞTIINŢIFICE ACTUALE

De câte ori încerc să pun în contact literatura cu ştiinţa, concepte în aparenţă antagonice, mă gândesc la Dante. Şi la alţii, filosofi, scriitori şi artişti, care, de-alungul secolelor trecute şi, din ce în ce mai puţin, în timpurile moderne şi actuale, au scris sau au pictat, au gândit sau au compus muzică în legătură directă cu datele esenţiale ale ştiinţei contemporane propriului lor efort creator. Această atitudine coincidenţială nu implică, aşa cum am fi tentaţi să credem, o anomalie genială, ceva care ar putea strica, într'un anumit fel, ordinea comună a lucrurilor, ci, dimpotrivă, o atitudine de complementaritate care a făcut întotdeauna ca opera de artă să fie o continuare a ştiinţei şi vice versa, din aceasta o continuare a celeilalte. Arta şi ştiinţa nu se află nicidecum în poziţie polemică una faţă de cealaltă, şi nici contradictorie, ci aşa cum spuneam mai sus, în poziţie complementară, în sensul pe care Niels Bohr îl dă acestui cuvânt.

Şi mă gândesc la Dante, pentrucă a fost primul poet cunoscător de ştiinţă, primul poet complet al timpului nostru, al unui timp care începe cu el şi din care, într'o anumită măsură cel puţin n'am ieşit încă. Dante se găseşte la răscruce dintre istoria antică, culminând cu Evul Mediu, şi istoria modernă, care începe cu Renaşterea. E un om al lui Dumnezeu care începe să se *umanizeze.* Cel care cântă pe Beatrice încheie un timp dominat de Aristotel şi deslănţue forţe care vor face în curând din Platon un nou punct de sprijin cultural, o bază de lansare pentru o nouă epocă. Atât Aristotel cât şi Platon sunt, amândoi şi în acelaş timp, nu trebue să uităm, metafizicieni şi matematicieni. Opera lor e în acelaş timp filosofică şi ştiinţifică. Werner Heisenberg a explicat foarte clar şi a aplicat cu precizie această unitate constituţională, pe care o descrie cu amănunte pline de interes în cartea

sa autobiografică „Der Teil und das Ganze" [1], precum şi în procesul de preparare şi descoperire al principiului incertitudinei sau al indeterminării. Platon i-a fost maestru şi model, şi în acest fel, motorul, ca să spunem aşa, al fizicei actuale şi al tuturor consecinţelor pe care această fizică le-a deslănţuit în domeniile cele mai apropiate sau cele mai aparent îndepărtate de propria ei esenţă.

Dar, spre a reveni la Dante, trebue dela început să privim pe acest poet ca pe un om care îşi propune, imediat după moartea Beatricei, să capete o cunoaştere totală a lumii ca întreg, să cunoască filosofia, teologia, astronomia, etc., pentru a putea cânta mai bine femeia pe care o iubeşte şi care va deveni astfel ghidul existenţei lui de poet nou, adică de poet dedicat cunoaşterii. Un autor englez a scris o carte întreagă despre cunoştinţele astronomice ale lui Dante.[2] Amorul, credinţa, poezia, ca să nu evoc aici esoterismul, cheia majoră a acestei poezii, au fost elementele constitutive ale acestei complementarităţi al cărui rezultat încă viu se numeşte „Divina comedie". Acest spirit de „completudine",[3] cum ar spune Ferdinand Gonseth, află în Dante un perfect interpret şi ajunge a se exprima într'o capodoperă care, cel puţin între frontierele poeziei, n'a mai fost repetată de atunci, putându-se susţine că cei mai valabili poeţi ai vremii noastre sunt, din motive mai mult sau mai puţin asemănătoare, cei care au putut merge pe urmele lui Dante: Pound, Eliot, Claudel. Am putea, în acest sens, ajunge la concluzii pesimiste în ceea ce priveşte separarea pe care poeţii de după Dante au realizat-o între artă şi ştiinţă şi care a continuat până în zilele noastre. Căci, dacă analizăm opera poeţilor contemporani, dela romantici până azi, imitatori ai acelei tendinţe vom afla puţini. Victor Hugo, din păcate, însă într'un fel foarte exterior, dispus să accepte un fel de mesaj futurist al ştiinţelor, care ar putea lansa omenirea pe făgaşuri cântătoare şi care s'au dovedit înşelătoare, facile iluzii deterministe, contrazise de concluziile contrarii ale celor două războaie mondiale şi de înflorirea, la dreapta şi la stânga, a unor regimuri concentraţionare, încă la modă. Ezra Pound, T. S. Eliot, Paul Claudel s'ar constitui în puţin numeroase excepţii, ca şi câţiva romancieri actuali ca Joyce, Musil, Thomas Mann, Ernst Jünger, Raymond Abellio. Şi s'ar mai putea cita aici o întreagă serie de romane de ştiinţă-ficţiune, în primul rând opera lui Huxley, Wells, Orwell sau chiar a lui Ray Bradbury, pentru a repune în contact discipline, tehnici ale cunoaşterii, cum sunt de demult divorţatele Literatura şi Ştiinţa. Însă contactul e abia schiţat, şi n'a ajuns încă la nivelul marelui public, crescut în atâtea prejudecăţi şi nimicuri ideologice, care-l împiedecă să aibă o deschidere adevarată asupra realităţii. Pentru foarte mulţi oameni de ştiinţă, aşa cum afirmă M. Capek,[4] renunţarea la logica aristotelică, devenită valabilă, după Planck şi Heisenberg, numai atunci când o aplicăm la macrocosmos, total nevalabilă când o aplicăm la microcosmos, la lumea atomică şi la individ, la omul separat de masă, e un act care implică mari dificultăţi. Mentalitatea ştiinţifică e încă euclidiană şi newtoniană, construită pe logica aristotelică, face parte din inconştientul individual şi colectiv, împiedecă deci, chiar şi în cadrul elitelor ştiinţifice, o corectă luare de contact cu realitatea. Cu atât mai puţin masele dominate de *mass media,* complet în afara evoluţiei ştiinţelor, vor putea avea acces la această viziune constructivă şi antidogmatică a lumii. Tot ce se gândeşte azi cu glas tare, ca să zic aşa, e bolnav de vechime, începând cu ideologiile,

oglinzi clarisime ale unor concepţii despre lume situate îndărătul invalidării logicei antice, îndărătul desosebirii pe care fizica quantică o stabileşte între masă şi individ, între macro şi microcosmos, între statistică şi imprevizibil. Moartea determinismului în ştiinţa şi în filosofia actuală n'a tras încă după sine moartea prejudecăţilor ştiinţifice şi filosofice, din care ne hrănim încă cu pasiune de infometaţi, ca dintr'o mare pâine otrăvită.

Astfel încât vechiul contact, pe care şi Jung a încercat să-l restabilească, conform pasiunii lui pentru fizică şi alchimie sau colaborării cu Wolfgang Pauli[5], n'a fost nici el suficient, nefiind destul de puternic pentru a face să se nască scânteia care a aprins în Dante focul propriei lui capodopere şi a iluminat ascunse semnificaţii de conjugare între materie şi viaţă. Ştiinţa rămâne pentru scriitori *domeniul arid, inuman, cealaltă parte*, în oarecare măsură interzisă, în acelaş fel în care, pentru mulţi oameni de ştiinţă, literatura simbolizează ceea ce nu e de atins, regatul superfluului, un *hobby* umanist. Prejudecăţi încărcate de o dublă culpabilitate care duce la o dublă situaţie de fundătură şi congelare. Omul de ştiinţă e astfel incapabil să descopere poezia lumii care constitue, în acelaş timp, obiectul propriei lui ştiinţe, s'ar putea spune *esenţa* ei, în timp ce poetul şi artistul în general rămân neputincioşi, ca loviţi de ingenuitate impotentă, în faţa *existenţei* lumii, ca să utilizăm aici deosebirea heideggeriană între ceea ce anticii numeau substanţă şi formă, spirit şi materie, eidos şi *ily*.

Ar fi deci foarte util pentru noi să ne gândim la cele trei nume care, continuă într'un fel linia lui Dante, vreau să spun cunoaşterea multiplă a lucrurilor, Heisenberg, Jung şi Jünger, şi să facem aluzie la una din curentele cele mai caracteristice ale picturii moderne, cubismul, ale cărei implicaţii se găsesc destul de aproape de cercetarea noastră. Heisenberg a aflat în Platon principiul însuşi al incertitudinei şi a încercat, mai târziu, o interpretare a artei abstracte pe o linie paralelă cu puterea de abstracţie a fizicei actuale, în timp ce Jung a cercetat cu atenţie regiuni ale sufletului învecinate cu vechi discipline tradiţionale sau cu fizica quantică. Pentru a ajunge la Ernst Jünger, scriitor, ca şi Goethe, tentat de imaginea obiectivă a lumii, scriitorul poate cel mai apropiat de o imagine viitoare a scrisului. Dar, pentru a înainta mai adânc şi mai repede în domeniul pe care ni l-am delimitat în titlul acestui eseu, şi pentru a ne apropia în mod mai eficace de o posibilă concluzie, cred că ar trebui, dela început, să ne referim direct la acele principii şi concepte ale ştiinţei care ne-ar servi de bază demonstraţiei pe care am întreprins-o. Aceste principii ar putea fi, după un îndelung proces de selecţionare: *legea entropiei*, descoperită în acelaş timp de Clausius şi Carnot, *principiul incertitudinei* formulat de Heisenberg, şi cel al *complementarităţii* al lui Niels Bohr, principii care ne pot ajuta să aflăm un paralelism eficace între ştiinţă şi literatură, între aşa zisa materie, care a căpătat azi un sens cu totul deosebit de cel acordat materiei de savanţii secolului trecut, şi viaţă. E foarte posibil ca nimeni, până azi, să nu fi abordat acest paralelism, având în vedere ruptura milenară dintre cele două tehnici ale cunoaşterii, supusă fiecare din ele unor deosebite epistemologii, aplicând acest termen nu numai ştiinţei dar şi literaturii, într'un sens pe care cititorul îl va descoperi singur la sfârşitul acestei expuneri.

Legea entropiei se află, după mine, într'un raport direct cu ceea ce esotericii

numesc un sfârşit de ciclu, în special în interpretarea culturală a lui Guénon şi Evola. E vorba deci de o degradare a energiei conţinute într'un sistem închis — universul configurându-se în chip de sistem închis, de când Einstein a emis ipoteza şi a formulat legile relativităţii — energie condamnată să se transforme în căldură, adică în energie degradată şi incapabilă, într'un anumit punct al propriei ei evoluţii, de a se reînnoi, datorită unei situaţii de izolare care nu-i mai permite să atragă spre ea însăşi energii învecinate, aflându-se deci în imposibilitate de a comunica; incomunicare în raport cu exteriorul, dar şi cu propriul ei conţinut, ale cărui particule sunt din ce în ce mai izolate într'o situaţie de entropie, exact ca într'o societate redusă la izolare prin cortinele de fier pe care singură, într'un fel de necesitate thanatică, şi le construeşte împrejur; situaţie de izolare care o obligă să se degradeze asupra ei însăşi şi să moară cu încetul, să se stingă şi să se sfârşească, ca o flacără închisă într'un spaţiu fără ieşire. Această lege, a doua a termodinamicii, este importantă pentru noi. Ea cunoaşte, evident, o posibilitate de salvare şi Pauli a fost cel care, prin *principiul excluderii*,[6] a demonstrat posibilitatea materiei de a se reînnoi chiar şi într'un spaţiu închis, dar nu voi insista aici asupra acestei posibilităţi, destul de parţială de altfel, căci există particule, ca de pildă fotonii, care nu ascultă de această lege şi care fac posibilă ideea entropiei în orice fel de spaţiu închis. Ce este o civilizaţie altceva decât un spaţiu închis? Nu există oare, chiar şi în zilele noastre, astfel de sisteme, izolate în ele însele şi care se supun, *volens nolens*, rigidului sfârşit prin entropie, adică prin stingere a propriei ei energii? Mă refer la sistemele concentraţionare, izolate, condamnate, prin propria lor evoluţie la degradarea prin entropie. Cortinele de fier n'ar fi, în acest caz precis şi contemporan, decât nişte limite făcând posibilă aplicarea vizibilă a celei de a doua legi a entropiei, pe care o ilustrează cu o claritate matematică Eugen Zamiatin în romanul său „Noi", primul act de acuzare împotriva desumanizării omului în cadrul unui spaţiu condamnat la entropie de către propriile lui legi politice şi sociale, reflectând în acest caz, legea lui Clausius şi Carnot.

Ceea ce se poate spune despre principiul incertitudinei e că el impune fizicei o situaţie de ruptură, universul nemai fiind supus aceloraşi legi, dela atomi la astre, ci unor legi diferite, după măsura pe care o dăm lucrurilor. Există deci un univers numit microcosmos, în care legile marilor numere şi ale statisticei sunt încă valabile, după cum şi principiile logicei clasice sau aristotelice (principiul cauzalităţii, de pildă, sau cel al identităţii); şi există un microcosmos care nu se conduce după aceste principii ci după un nou principiu numit al incertitudinei, care exclude ipoteza cauzală şi orice logică aplicabilă la macrocosmos. După acest principiu, enunţat de Heisenberg, o particulă poate fi cunoscută în funcţie de viteză, ceea ce ne condamnă a ignora locul în care se va afla peste o clipă sau peste un an; sau, dacă cunoaştem locul sau situaţia ei în spaţiu, nu-i vom putea cunoaşte viteza. Există o limitare aplicabilă la microcosmos. In timp ce putem cunoaşte situaţia şi viteza unei stele şi-i vom putea prezice cu exactitate poziţia în spaţiu şi în timp, locul *şi* viteza, nu vom putea realiza acelaşi lucru când e vorba de un corpuscul înscris în legile diferite ale microcosmosului, unde liniştea prezicătoare „delæ cauzæ la efect" nu există. Dacă situăm fiinţa umană, ca individ, în interiorul acestui microcosmos, e uşor să înţelegem importanţa capitală a acestei sciziuni. Putem

deci, şi numai până la un punct, controla sau prezice viitorul speciei umane, realitate macrocosmică şi statistică, însă ne va fi pentru totdeauna interzis de a controla şi profetiza omul ca individ, parte din microcosmos, ascultând deci de principiul incertitudinei. Iar dacă ne propunem a considera omul drept un factor determinant într'o societate sau în istorie, dacă dăm la o parte greutatea socială şi influenţa *determinantă* pe care societatea o poate exercita asupra indivizilor, după Marx de pildă, dacă, dimpotrivă, înţelegem omul drept posibilitate de transformare a societăţii, atunci ne vom găsi în situaţia, aş zice privilegiată, de a privi omul în general ca pe o fiinţă de incertitudine, iar profeţiile bazate pe statistici drept false profeţii.

Ar fi de ajuns, în acelaş timp, să recitim şi să reconsiderăm subt acest aspect, o carte ca „1984" de George Orwell, roman în care consecinţele ultime ale aplicării unei vechi teorii, marxismul masificator, macrocosmic, sunt descrise în termeni de catastrofă şi nefericire, pentru a înţelege eroarea tragică legată de confuzia între macro şi microcosmos. Omul înlănţuit din secolul nostru e un fel de Prometeu condamnat de propria lui imposibilitate de a înţelege, legat de un munte cu care, privit ca masă, el se confundă. Sau condamnat de cei care-l voiau în acelaşi timp masă şi munte, împotriva voinţei lui de a se separa de una şi de altul. Ne putem da seama deci de importanţa acestei descoperiri, care contrazice toate filosofiile secolului al XIX, masificate în jurul vechei logice şi a propriei ei aplicaţii şi toate traducerile acestor filosofii la concepte socio-politice sau ideologice, în interiorul cărora întocmai ca în interiorul unui infern, ne găsim încă îngrămădiţi şi condamnaţi. Moartea omului de către om, în mijlocul sistemelor concentraţionare e încă posibilă, după cum posibile sunt încă războiul, nedreptatea, mizeria, proastele guverne cărora le suntem încă aproape pretutindeni supuşi, acest imens „prim cerc" e actual pentrucă principiul incertitudinei n'a atins încă toate conştiinţele responsabile şi mai ales pe acelea ale oamenilor politici. N'am putea vorbi aici de o mare eroare, de un greu păcat al scriitorului, dela poet până la romancier, pentrucă n'a fost în stare să transmită acest mesaj, să-i confere graţia unei valori totale, să-l facă digeribil responsabililor de destin, care s'ar fi aflat astfel, la rândul lor, capabili să-i găsească o aplicabilitate imediată şi umană? Ne bălăcim în inuman din pură şi simplă ignoranţă. Determinism, cauzalitate, om-massă, obligat să se supună influenţei fals transformatoare a unei societăţi inexistentă ca atare, căci alcătuită din indivizi încătuşaţi, plantaţi în imposibilitatea de a-şi exercita drepturile şi vocaţiile, toate acestea ne-au fost impuse de o necunoaştere a realităţii. Această cunoaştere, în aparenţă politică, pleacă dela fizică, îmbracă în incertitudine universul actual, cel al omului ca şi cel al materiei şi acordă certitudinei, falsei certitudini a ideologiilor, democratice şi totalitare, îngrădite în aceeaşi metafizică, acelaşi drept de a ne tortura.

În ceea ce priveste principiul complementarităţii, formulat de Niels Bohr, el se bazează pe faptul, foarte simplu, că fiecare electron are două feţe, una ondulatorie, cealaltă corpusculară, pe care niciodată nu le putem observa împreună şi simultan. De aici neliniştea oamenilor de ştiinţă dela începutul secolului care ajungeau, fiecare în felul lui, să descopere în raza de lumină, de exemplu, un aspect corpuscular *sau* ondulatoriu, după metodele fiecăruia, când în realitate era vorba

de un aspect corpuscular *şi* ondulatoriu. Această descoperire e turburătoare şi poate fi aplicată, între altele, la principiul incertitudinei, în sensul că, utilizând microscopul *gamma* pentru observarea unui electron noi vom putea constata locul lui în spaţiu, dar ne vom găsi în imposibilitatea de a-i măsura viteza. Şi invers: cunoscându-i viteza, nu-i vom putea niciodată stabili situaţia sau locul. Antropomorfismul acestei posibilităţi strict parţiale şi limitate, afirmă Pascual Jordan, e cât se poate de admisibil. „Această circumstanţă, afirmă cunoscutul fizician, pune în relief capacitatea cunoaşterii umane într'un mod de neconceput pentru gândirea fizică anterioară".[7] Posibilitate de cunoaştere care, în acelaş timp, limitează aplicaţiile logicei antice şi a formelor clasice de cunoaştere, la un domeniu mai restrâns, dar care permite, în mod paralel, desvoltarea, către polul opus sau complementar al fizicei, de exemplu, o viziune în profunditate până acum inimaginabilă. In acest fel noua fizică va putea atinge frumseţea ocultă a matematicei, într'un efort, el însuşi complementar, care ne conduce, urmărind această linie, către ţinuturile metafizicei şi ale religiei. Aceasta implică, după cum e uşor a deduce, o schimbare totală de perspectivă faţă de pozitivismul determinist din secolul trecut, autor direct sau indirect al atâtor false aplicaţii şi al atâtor crime, dece n'am spune-o la urma urmelor?

Dacă am dori, odată rezumate principiile esenţiale ale ştiinţei actuale, în afara cărora nicio cunoaştere nu mai e posibilă, să ne apropiem de o soluţie, ne-am vedea obligaţi să încoronăm acest rezumat printr'o sinteză. Pe care o vom găsi în Ştefan Lupaşcu.[8] Încercând, după aceea, să stabilim o legătură între această schemă şi literatură. Între aceasta şi un nou fel de a trăi.

Iată ce gândeşte Ştefan Lupaşcu: există trei materii: o materie fizică, alcătuită din sisteme de molecule, plante, stele, galaxii etc., „legate şi construite între ele de forţe de asociaţie şi de forţe de disociaţie antagonice, de forţe de homogeneizare şi de forţe de heterogeneizare contradictorii", materie fizică în care se actualizează în mod progresiv cel de-al doilea principiu al termodinamicei sau al entropiei; în al doilea rând, există o materie vie, alcătuită din acelaşi fel de molecule ca şi precedenta, însă care evoluează subt impulsul progresiv al heterogeneităţii, creindu-şi astfel legi proprii, încercând să se opună entropiei, căzându-i mereu sub putere, din nou ridicându-se, izvor permanent de viaţă şi de moarte. Este viaţa opusă morţii, într'un joc neîntrerupt de cădere şi înviere. O a treia materie, în fine, de tip microcosmic, este „acea zonă energetică obscură şi totuşi capitală pentru om, zona ‚sufletului' a fenomenului psihic."

Heterogeneitatea ar însemna principiul contrariu morţii sau entropiei, energia vitală opusă homogeneităţii. Această dialectică ar implica a sinteză, însă, după Lupaşcu, ea nu are nimic de a face cu Hegel şi Marx, căci o sinteză de acest fel e de neconceput în cadrul experienţei ştiinţifice. Atomul şi molecula nu sunt sinteze, „ci sisteme antagonice legate şi constituite pe baze de antagonism". Ceea ce domină sistemul vital sau biologic în general este heterogeneitatea care controlează materia aşa zisă inanimată. Iar dacă moartea învinge până la urmă, antagonistul ei face posibil miracolul fără sfârşit al vieţii. Încă dela început sistemul vital este atacat de homogeneitate, în cadrul unei agresiuni căreia îi răspund toate organismele, fiecare utilizând în această bătălie tehnica sa proprie. „Moartea înseamnă . . .

distrugerea heterogeneităţii celulare, condiţie *sine qua non* a vieţii.“ Această situaţie îmi aminteşte teoria doctorului Hubert Larcher,[9] care susţine că organismul care a murit continuă să lupte contra morţii, încearcă, chiar după moarte, să găsească un nou drum către viaţă, şi că ar exista organisme care l-au găsit deja, subt o formă incompletă, e adevărat, însă simbolică, aceea a conservării cadavrelor prin forţele pe care ele însele le pun în funcţiune şi care ar fi un fel de anticipare a unei stări de supravieţuire sau a unei victorii asupra morţii care s‘ar întâmpla la sfârştiul timpurilor. Exemple hotărîtoare în acest sens, simbolice cum spuneam mai sus, sunt conservările numite miraculoase ale cadavrelor sfinţilor (Sfânta Teresa din Avila, sângele Sfântului Genaro din Napoli, şi altele), cazuri foarte numeroase şi bine studiate, care ar fi de situat pe această linie de luptă pentru supravieţuire după moarte, analizată de Larcher. Viaţa ar evita astfel consecinţele entropiei inorganice şi ar situa această concluzie pe acelaş plan cu Apocalipsul.

Care ar putea fi concluziile imediate ale acestor consideraţii, pe care le putem, în modul cel mai simplu şi mai logic, pune în legătură cu cele trei principii studiate mai sus? Omul cel de toate zilele, omul normal, neîntinat de nicio boală psihică şi de nicio ideologie, se află într‘un permanent proces, e supus unei dinamici fără pauză, nu va putea accepta niciodată monotonia, ordinea mortală, lipsa de informaţie, egalitatea cimitirelor, pe care le presupune supunerea la homogeneitate. Cel care nu acceptă procesul, aşa cum e Josef K., personagiul lui Kafka, este în mod automat exclus din procesul vieţii, după originala interpretare pe care Ferdinand Gonseth mi-o propunea acum câţiva ani, în cadrul unei întrevederi pe care mi-a acordat-o la Lucerna.[10] Cel ce nu acceptă riscul heterogeneităţii poate, în acelaş fel, să cadă în nebunie, după cum afirmă Lupaşcu, care, la sfârşitul cărţii „Tragedia energiei“ schiţează o nouă interpretare a boalelor psihice. Ceea ce psihiatrii numeau, în mod îndoielnic, o turburare care ar presupune, ca urmare imediată, contradicţia şi conflictul (între nebun şi societate), problemă nu numai prost studiată, dar şi prost descrisă şi mai prost rezolvată de psihiatria clasică, şi tot atât de ridicul pusă în evidenţă de noua antipsihiatrie engleză, nu este în fond decât o cădere în homogeneitate. „Nebunul nu poate suporta această contradicţie pentrucă, scrie Lupaşcu, a devenit prea necontradictoriu şi neantagonist. S‘a blocat în propriul său turn, din care nu mai poate ieşi şi din care face eforturi ca să se desprindă; turnul său nu e de fildeş, ci de sticlă . . .“ Nu numai atâta, dar„. . . toate maladiile mentale, grave sau uşoare, totale sau parţiale . . ., infecţioase, traumatice, tumorale, ca şi cele lipsite de orice suport celular aparent, dau socoteală de o deranjare a circuitelor, a funcţiunilor cibernetice contradictorii din care e făcută materia psihică, adică a acelui sistem de energii pure care rămân în suspensie, gata să intervină în fiecare clipă, concentrând . . . întocmai sistemului nuclear, cea mai puternică densitate energetică.“ Detracatul mental, psihopatul, e bolnav de impotenţă potenţializatoare, se situează în afară de „proces“, al cărui risc nu-l mai poate suporta, e un factor purtător de entropie. Nebunia e o acceptare, conştientă sau inconştientă, a homogeneităţii. Cine a citit „Arhipelagul Gulag“ poate relaţiona imediat acceptarea entropiei, subt o formă sau alta, în acest caz, acceptarea unei anormalităţi entropice de tip politic şi social, o cădere în „realismul“ cel mai ireal care a existat vreodată. Cine a ştiut să se opună, chiar în cadrul atroce al

proceselor dela Moscova, din 1938, cine a avut energia interioară necesară repugnării entropiei, a izbutit adesea să se salveze şi să învie din fundul însuşi al morţii organizate. Cine s‘a lăsat să alunece n‘a mai putut evita alunecarea până la fund şi nici moartea unită cu dezonoarea. Rezistenţa e deci heterogeneitate şi, *volens nolens*, atitudine împotriva morţii universale, reprezentată ici colo, nu numai de clasa colectivă şi implacabilă, act esenţial şi liberator adesea, ci de individualităţi puternice care au curajul să ia atitudine împotriva celeilalte morţi, antiumane, inventată de om ca un fel de parodie sinistră a celeilalte.

Ceea ce dă naştere deci interiorităţii, echilibrului dinamic şi constructiv este contradicţia (în acest sens, am mai spus-o şi altădată, atitudinea normală a artistului în general şi a scriitorului în special, trebue să fie situarea în opoziţie, subt orice formă de regim s‘ar afla, subt orice formă de regim actual vreau să spun); în timp ce necontradicţia, pacea entropică operează o ruptură s‘ar putea spune schizofrenică, interioară şi exterioară, interiorul şi exteriorul, în acest caz, aflându-se în raport permanent şi reciproc de schimb energetic. Lucrul acesta a fost observat de Niels Bohr, însă nimeni, susţine Lupaşcu, niciun psihiatru şi niciun psiholog n‘au ţinut vreodată seama de acestă observaţie. Toată lumea s‘a mulţumit cu statistici, după tipicul macrocosmic, chiar şi Freud, care utilizează bagajul de erori al secolului al XIX-lea în ceea ce priveşte raportul lui cu psyche, în funcţie de macrocosmos şi de legea cauzalităţii. Tot ceea ce se situează în mod aş spune violent în cadrul microfizicei, sau al microcosmosului, individul sănătos ca spirit şi reacţiuni, ca şi bolnavul psihic, au fost obligaţi de doctorii rămaşi în urmă ai timpului nostru să trăiască în sisteme macrofizice (state concentraţionare sau spitale psihiatrice demodate), sisteme comuniste, socialiste sau democratice (măsura, în acest sens, e aceeaşi, aşa cum a observat-o odată Heidegger) sau în case de nebuni construite pe o teribilă eroare de perspectivă. Nu e de mirare că în multe state contemporane poetul să fi fost condamnat fie la închisoare, fie la moarte, fie la casa de nebuni. Distanţa, cum se vede, între călăii lui Ezra Pound sau L. F. Céline şi cei ai lui Mandelstam sau ai lui Amalrik, e minimă. Relaţia pe care o putem stabili astăzi între sistem politic şi casa de nebuni se află în raport direct cu alt aspect al tragediei contemporane, în aparenţă foarte departe de materia pe care ne-am propus să o luăm în consideraţie în acest eseu, însă, în fond, făcând parte din căderea entropică în care ne lăsăm antrenaţi.

Acest aspect politic ne-ar duce prea departe de scopul propus şi n‘am intenţia să mă las antrenat aici către anumite constelaţii de idei pe care mi le sugerează, mie cât şi cititorilor mei, aceste observaţii şi aceste erori obligatorii. Imaginea însăşi a lumii actuale se găseşte implicată într‘însele, cu toate consecinţele de ordin politic, social şi economic, legate de interpretările aştiinţifice ale sistemelor şi ale prejudecăţilor care ne conduc, ceea ce m‘ar obliga la o cogitare fără sfârşit, mai demnă de o carte decât de un scurt eseu. Ceea ce aş mai dori să semnalez este paralelismul în care se situează încă dela începutul secolului câţiva scriitori în stare să primească şi să asimileze, conştient sau inconştient, mesajul modern al ştiinţei şi care ne pun în gardă în faţa abuzurilor entropiei. E de ajuns să citâm pe James Joyce şi drama fenomenologică a eroului său, solitarul, exilatul, atomul rătăcitor care e Leopold Bloom în mijlocul unei lumi din ce în ce mai homo-

geneizantă. Această situație a eroului lui Joyce în mijlocul unui sistem filosofic simbolizând o *epoché* transcendentală operată de conștiința autorului, cât și poziția sa în mijlocul unei viziuni microcosmice procedând direct din fizica contemporană, mi se par elocvente pentru legăturile pe care vreau să le stabilesc. Aș putea cita de asemeni „Omul fără însușiri", romanul lui Robert Musil, om entropic prin excelență, trăind în plină domnie a cantității, domnie homogeneizantă, pentru a înțelege și mai bine această corespondență. Un fel de strigăt de disperare, atât de plastic pictat de Edvard Munch, se ridică din măruntaiele timpului, strigăt provocat de o dureroasă neînțelegere, de imposibilitatea de a comunica între voința de putere și ceea ce am putea numi „voința de a cunoaște". Și dece n'am cita aici pe Thomas Mann care, în romanul său „Doctor Faustus", a fost primul care a semnalat caracterul demonic al acestei ordini a neschimbării în care acceptă să se scufunde Adrian Leverkühn odată cu muzica lui, pură dodecafonie traducând în sunete și obscuritate imaginea însăși a homogeneității. Thomas Mann s'a făcut interpretul multor descompuneri în romanele sale, atât de legate de soarta decadenței și a sfârșitului de ciclu. Dela „Moartea la Veneția" și „Buddenbrooks", până la ultimul lui roman, capodopera vieții sale de romancier, „Doktor Faustus", Thomas Mann nu face altceva decât să pună în legătură decadența și istoria, un sfârșit de ciclu și ceea ce îl face să se scufunde în el însuși. Cunoștințele pe care le are despre lume sunt, nu parțiale, nu numai literare, ci, în măsura în care aceasta e posibil, totale. În ultima sa carte, muzica, psihologia, știința, religia, filosofia sunt adunate într'o singură mână de cunoaștere, de o primordială importanță pentru noi. Thomas Mann se consideră continuator al lui Goethe, al cărui scop a fost același și ale cărui contacte cu știința au fost neîntrerupte.

În aceeași categorie am putea așeza „Jocul de perle de cristal" de Hermann Hesse, în care abisul creat de izolarea între cunoaștere și fuga în jos a politicului, dă loc unei situații medievale întoarsă pe dos. Hiatusul în acest caz e tot atât de tragic ca și în cazul citat mai sus, deoarece elita intelectuală de tip religios în cartea lui Hesse, este pur și simplu închisă în propriul ei joc, în timp ce conducătorii politici ai acelei societăți își continuă destinul într'o inconștiență care înseamnă lipsă absolută de cunoaștere. Universul uman din această viziune proiectată spre viitor e tot atât de neliniștitor ca și în „Heliopolis", romanul lui Ernst Jünger, ca și în „Pe falezele de marmoră", și ne face să presimțim catastrofa din „1984", vreau să spun catastrofa către care e împins omul dominat și torturat de masa necunoscătorilor, a unor manageri în echipă, sau în partid, strâns legați de rigiditățile primitive ale paleocortexului, însă care, sprijiniți de poliție și de ideologii, izbutesc să se impună celorlalți.

Care ar fi, deci, consecința unei colaborări permanente între știință și literatură? Între știință, de asemeni, și celelalte tehnici ale cunoașterii și la urma urmelor, între marile legi formulate de oamenii de știință ai secolui nostru și oamenii politici? Cred că nimănui nu-i trece prin minte să reînvie fantoma Cetății perfecte a lui Platon, oraș sau stat, care n'a reușit niciodată să devină realitate, dar în marginile căruia, urmând principiile unei logici elementare, cei mai inteligenți ar conduce pe ceilalți; o elită de gânditori sau de înțelepți, o cunoaștere precisă a legilor, dar și a factorilor care provoacă și justifică legile, fondul problemei, adică adevărul etern și realitatea peripatetică în permanentă schimbare, o elită capabilă să conducă, să intervină și să creeze. Această elită nu mai există. A existat oare vreodată? Este evident că Lorenzo de Medici, papa Sixtus al V-lea sau Filip al II-lea regele Spaniei, erau în stare să-i înțeleagă pe artiștii și pe filosofii timpului lor și că niciunul din conducătorii de azi ai omenirii nu e în stare să se apropie de fizica quantică și de a trage concluziile de rigoare, sau de filosofia și de arta contemporană. Priviți-le chipurile, analizați-le limbajul.

Între această falsă elită care ne conduce și cealaltă, ruptura este enormă și catastrofală, ca și consecințele ei. Ceea ce caracterizează clasele conducătoare actuale este un fel de nivel televiziv care le definește pe dinăuntru, un nivel de *mass media* care dă socoteală limpede de un plan vital foarte mediocru, situat pe o dimensiune universal de abusivă, deslănțuitoare de violențe, de fanatisme, de conflicte primitive și inutile. Imaginea lui Hruşciov, ridicând o ciubotă amenințătoare pe de-asupra capetelor de berbeci ale membrilor ONU-ului, în timpul unei ședințe memorabile, în care paleocortexul domină neocortexul și dă chip viu decadenței, mi se pare tot atât de reprezentativă ca și portretul unui ministru englez implicat într'un scandal erotic sau al altui ministru, cred că francez, care nu-și plătea impozitele, care nu-și făcea deci o datorie primordială față de un stat pe care el însuși pretindea să-l conducă, ceea ce înseamnă, într'un fel, un atentat împotriva sie însuși, o împușcătură în capul calului pe care-l mână în goană cel care, în același timp, încearcă să-l doboare. Pentru a nu mai reveni asupra Gulagului, simbol al impotenței esențiale a omului de stat în fața condiției umane.

Trebue deci să fim pesimiști în fața acestei schizofrenii? Dece nu? Creștinul este pesimist, cel puțin în ceea ce privește soarta lumii vizibile. In orice caz există diferite modalități de a te integra într'o decadență. Și există speranțe legitime la capătul disperării, căci nu e lucru ușor să accepți să te supui disperării, în același fel în care e cu neputință să crezi în neant. Care, de altfel, nu există. Dacă Sartre sau Camus ar fi cunoscut această imposibilitate, dacă la capătul orgoliului lor de intelectuali umaniști, ar fi consultat manualele de fizică și cărțile, atât de simple, atât de accesibile, ale marilor fizicieni, contemporani cu iluzia existențialistă, n'ar fi propus atâtea inexistențe ca fond al filosofiei lor, mai degrabă inexistențialistă (Gabriel Marcel știa bine dece fugea de acest concept) atât de plat și de mediocru, atât de puțin eroic, atât de limitat. Căci noi nu suntem niște eroi pentrucă cunoaștem și acceptăm absurdul, din moment ce acesta, ca și neantul, nu sunt posibile în cadrul imaginei pe care ne-o facem astăzi despre macro și microcosmos, ci pentrucă cunoaștem câteva legi, câteva date, care ne propun o nouă tehnică umană în fața problemei polemice pe care materia ne-o impune. Cunoaștem lucrurile, spunea Rilke, și lucrurile doresc să ne cunoască. Iată un dialog pe care oamenii de știință și poeții ar putea să-l ducă împreună, pentru a ajunge la un răspuns sau la o concluzie sănătoasă, deși trecătoare, atât știința cât și literatura nefiind în stare să producă răspunsuri eterne. Știința e poate mai *deschisă*, mai provizorie decât literatura, consolatoare limitată de fiecare descoperire în parte, legată de un relativism implicat în propria ei structură. Condamnată la aplicabilitatea imediată, adică la tehnică, știința e definibilă prin *existență*, în sensul heideggerian al cuvântului, în timp ce literatura, exprimând anumite valori, puțin variabile, e în

contact cu *esenţa*, cu ceea ce, pe dinăuntru cel puţin, refuză să se schimbe. Cu tot impactul pe care literaturile de avangardă l-au produs în ultimii şaptezeci de ani, cu toată încercarea de a confunda frumosul cu urâtul, răul cu binele, poezia nu s'a urnit din loc. A fost lovită în existenţă dar nu şi-a simţit atinsă esenţa. În această deosebire, care vine să definească şi să nuanţeze o asemănare, poate excesivă, dar utilă discursului nostru, am putea găsi diferenţa specifică între o tehnică şi cealaltă, destinate să stârnească un interes reciproc în acest timp de necesară sinteză.

NOTE

1 „Der Teil und das Ganze", München 1969; carte importantă nu numai în măsura în care autorul pune în relief relaţiile lui cu filosofia, urmând un model platonic din care s'a născut principiul incertitudinei, dar şi în sensul că Heisenberg vorbeşte de răspunderea actuală a omului de ştiinţă, legată de alte nenumărate răspunderi complementare.

2 „Dante and the Early Astronomers" de M. A. Orr, Londra 1956.

3 A se vedea „Philosophie néoscholastique et philosophie ouverte", Paris 1954.

4 Milic Capek, „El impacto filosófico de la física contemporánea", Ediţia IIa, Madrid 1973.

5 A se vedea: C.-G. Jung, „La synchronicité comme principe d'enchaînement a-causal", în care colaborarea între un fizician şi un psiholog schimbă complet perspectiva pe care o aveam până acum în legătură cu aceste două „materii" considerate ca divergente, în perfecta situaţie de neîntâlnire. Volumul „Moderne Physik und Tiefenpsychologie" de Ernst Anrich (Stuttgart 1963), în care autorul studiază pe îndelete fizica quantică şi psihologia analitică, confirmă teza şi vocaţia lui Jung.

6 Există electroni, situaţi într'un gaz sau într'un atom, care au proprietatea de a exclude orice particulă din starea în care aceasta se găseşte. Această lege a excluderii se află la baza tuturor formaţiilor atomice şi moleculare, cele mai mărunte şi cele mai gigantice şi explică diversitatea însăşi a materiei.

7 A se vedea „Der Naturwissenschaftler vor der religiösen Frage" de Pascual Jordan (Oldenbourg 1968).

8 „Les trois matières", Paris 1960, „La tragédie de l'énergie", Paris 1970, dar şi recenta lucrare a lui Lupaşcu „L'énergie et la matière psychique", Paris 1974.

9 Hubert Larcher, „Le sang peut-il vaincre la mort", Paris 1957.

10 A se vedea lucrarea noastră, „Viaje a los centros de la tierra", Barcelona, ediţia IIa, 1972, capitolul dedicat lui Ferdinand Gonseth.

VINTILĂ HORIA

O CONTROVERSĂ CARE CONTINUĂ

A călcat oare Eminescu pe plaiuri oltenești? Oare în scurta, sbuciumata-i viață l-au purtat pașii pe meleaguri atât de îndepărtate de Moldova sa natală? Mai precis spus: a fost oare Eminescu în satul Floreşti, din județul Mehedinți, la moșia lui Nicolae Mândrea, junimistul, unde a tradus volumul I din Hurmuzachi? Simplă curiozitate, punct mărunt de istorie literară. Şi totuşi, elev la Colegiul Carol I din Craiova, această problemă mă pasiona. Profesorul meu de franceză C. D. Fortunescu, directorul prestigioasei publicații de pe atunci „Arhivele Olteniei" îmi spunea: „Când vei fi mare vei încerca să elucidezi acest punct controversat". Viața a voit însă altfel . . .

PATERNITATEA INVĂȚĂTURILOR LUI NEAGOE BASARÀB

Către această epocă ce se îndepărtează şi la alte controverse literare de dimensiuni mari[1] mi se îndreaptă gândul, recitind Invățăturile lui Neagoe Basarab, într'o nouă ediție apărută de curând la București[2]. Se susține că este vorba de o ediție ce prezintă pentru prima oară textul versiunii românești a faimoaselor Invățături[3]. Ce nu s'a spus, ce nu s'a scris despre Neagoe Vodă din familia Craioveştilor (iarăşi Oltenia!)? Câtă cerneală nu a fost irosită, cu argumente pro şi contra, în problema originalității şi paternității Invățăturilor, „această chestiune homerică a literaturii

românești"[4]. Câte aprecieri nu au fost făcute, — de-a lungul anilor — unele cu totul nepotrivite, și câtă pasiune nu a fost pusă pentru apărarea și justificarea lor! Spirit romantic, ușor aprins, Bogdan Petriceicu Hașdeu a văzut în Neagoe Basarab un „Marc Aureliu al Țării Românești, principe artist și filosof, care ne face a privi cu uimire ca o epocă excepțională de pace și cultură în mijlocul unei întunecoase furtune de mai multe secole, scurtul interval dintre anii 1512—1521". Iar Învățăturile le numea: „acest falnic monument de literatură politică, filosofie și elocvență la strămunii noștri"[5]. Mai târziu, N. Bălcescu și mai ales Iorga — la fel de inflamabil ca și Hașdeu — se înflăcărau în evocarea acestei celebre opere și a domnului ctitor. Și în zilele noastre se întâlnesc unele aprecieri entuziaste considerate însă exagerate cu privire la personalitatea și meritele lui Neagoe. George Ivașcu, socotește că Învățăturile reprezintă „o creație renascentistă în coordonate bizantine"[6]. El este de părere că Învățăturile Domnitorului Țării Românești ajung în cele din urmă la formulări și concluzii prin care se dovedesc întru totul contemporane secolului lui Machiavelli, făcând o apropriere de opera celebrului florentin, Principele[7]. La rândul său, Prof. Edgar Papu crede că Neagoe Basarab este „cel mai de seamă scriitor psihologic din vechea noastră literatură"[8]. In afară de Machiavelli, criticul român încearcă o apropriere a lui Neagoe Basarab de istoricul italian Francesco Guicciardini, autor al acelor „Ricordi politici e civili". Mai mult încă, Papu este de părere că Neagoe Vodă reprezintă în multe privințe tipul de „hombre secreto" al barocului, el fiind deci un precursor al lui Baltazar Gracian, cu a sa „arte de prudencia".

Intr'o culegere antologică: „Literatura română veche" (1402—1647) vol. I. Editura Tineretului, Dan Zamfirescu, care a avut un rol precumpănitor în realizarea noii ediții a Învățăturilor și în reactualizarea lui Neagoe, scrie următoarele: „Neagoe Basarab deține în literatura noastră veche, locul lui Eminescu, în literatura modernă: este expresia integrală, la o înălțime neatinsă de nici un alt creator a profilului moral și a valorilor intelectuale ale poporului român întreg". Și mai departe: „Contemporan al unora din cei mai mari gânditori și moraliști europeni, ca Erasmus din Rotterdam, Luther, Machiavelli, precedând cu puțin apariția lui Montaigne, Neagoe Basarab nu le este cu nimic inferior în intensitatea gândului, simțirii, patosului moral și suflul umanist al operei... Învățăturile sale reprezintă una din marile cărți ale literaturii europene din veacul XVI-lea"[9]. Aceste aprecieri ale lui Dan Zamfirescu, apropierea de Erasmus, Luther, Machiavelli și Montaigne, precum și comparația cu Eminescu, au avut darul să irite pe Șerban Cioculescu, care le califică de „hiperbole axiologice"[10]. Dacă într'adevăr Învățăturile pot rivaliza cu operele celor mai de seamă umaniști occidentali, scrie Cioculescu, „atunci să ne grăbim să traducem Învățăturile, cum au fost tălmăcite operele marilor noștri clasici, în toate limbile apusului și să le prezentăm ca pe al nostru Il Principe, de la egal la egal! Să încerce Dan Zamfirescu această probă de foc a comparatismului, care a reușit cu Eminescu, Creangă și Caragiale! Numai factura unei mari personalități ar îndreptăți paradoxul axiologic de ordinul transformismului, și anume de a preschimba într'o operă originală un mozaic de citate din toate rafturile literaturii teologice"[11]. Și Cioculescu ajunge la următoarea concluzie, atât de aspră pentru autorul Învățăturilor: „Suntem cu Neagoe în plin Ev Mediu feudal, înecați

în fum de tămâie, nicidecum în atmosfera de ozon a Renașterii. Învățăturile sunt o carte de ‚leat' mijlociu. A face din ea o operă renascentistă e o eroare gravă"[12].

Un poet ca Marin Sorescu scrie inspirat, însă în mod ditirambic, că Învățăturile au apărut „pe când literele erau de lemn și erau numai vre'o cincisprezece cărți pe lume care încă începuseră să se repete și umbla Dumnezeu și cu Sfântul Petru pe pământ să le întoarcă paginile cu vârful toiagului tot de lemn, pentru că totul era mai aproape de pământ... Pe când se zămisleau foaia verde și foaia uscată, buza de miere și buza de fiere a cântecului românesc... Dacă multe învățături de după aceia, s'au dovedit, în cel mai bun caz, nește învățături de minte; cele ale lui Neagoe, izvorîte din conștiința unui mare bărbat și scrise aici, vor rămâne pentru noi un izvor binecuvântat, nedogmatic proaspăt și fundamental. Aș vrea să mă cheme Teodosie..."[13].

Dar să lăsăm de o parte aceste certuri literare care probabil că nu vor lua niciodată sfârșit. Problema care ne interesează în studiul de față este aceea a autenticității și paternității Învățăturilor, problemă majoră, dat fiind că este vorba în realitate de ceea ce se consideră a fi prima operă originală din literatura română medievală. După prima ediție apărută la București în 1843 pe baza unui manuscris ce aparținuse voievodului Ștefan Cantacuzino, după ediția din 1910, a lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, dispunem acum de ediția cea mai completă care face ca Învățăturile să intre în circuitul general al culturii noastre și care ne îngădue și nouă nespecialiștilor să ne ocupăm de ele ca de orice operă însemnată a literaturii române. (Două ediții au fost epuizate din volumul întocmit de Zamfirescu-Moisil-Mihăilă, cu un tiraj de 23.000 de exemplare, ceea ce denotă interesul stârnit în masa cititorilor de această operă).

Dar publicarea ultimei ediții a curmat oare controversa cu privire la paternitate? Aparține ea acum trecutului și Învățăturile pot fi atribuite fără doar și poate, lui Neagoe Vodă? După publicarea ediției Învățăturilor în 1970, Dan Zamfirescu care dând dovadă de o erudiție meticuloasă, plină de acribie, a consacrat ani îndelungi problemei autenticității și originalității acestei opere, a publicat in 1973 o altă lucrare (teza sa de doctorat): „Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Probleme controversate"[14].

SCURT ISTORIC AL CONTROVERSEI

Pentru a aborda mai cu temei actualul stadiu în care se găsește problema paternității, să ne fie îngăduit să amintim pe scurt discuțiile din trecut asupra problemei, discuții la care au participat istorici, filologi, literați, slaviști, eleniști — români și chiar de peste hotare. De-a lungul anilor s'au pronunțat pentru Neagoe, i-au atribuit paternitatea Învățăturilor savanți, cărturari ca B. P. Hașdeu, Ioan Bogdan, Ovid Densușianu, N. Iorga, Sextil Pușcariu, Alex. Lapedatu, V. Grecu, G. Călinescu. In 1925, Iorga și-a atenuat oarecum poziția calificând Învățăturile drept „compilația lui Neagoe"[15]. In 1929 marele istoric admite ideia redactării Învățăturilor cu ajutorul unor subordonați. In 1940 Iorga își precizează punctul de vedere scriind: „niciodată nu mi-a trecut prin minte să cred că Neagoe a ținut condeiul în

mână de la început până la sfârşit, ci firește, că este cazul, ca şi pentru Constantin Porfirogenetul, de întrebuinţarea unui număr de cărturari, care, culegând de pretutindeni elemente de compilaţie, urmăresc scopul fixat de stăpânitor“ [16].

Primele îndoieli asupra paternităţii Invăţăturilor apăruseră încă din anul 1841, într'un articol din Arhiva Românească a lui Mihail Kogălniceanu[17]. Prima contestare, mai serioasă, însoţită de argumente în sprijinul ei, a fost făcută în 1895 de Teodor Codrescu[18]. Principalele argumente folosite de Codrescu sunt două: 1) In Invăţături sunt citate tale quale mai multe pilde din vestitul roman religios Varlaam şi Ioasaf, in versiunea românească a lui Udrişte Năsturel, versiune care datează din 1648. Aşa dar Invăţăturile au fost scrise după această dată şi ele nu pot fi atribuite lui Neagoe care a încetat din viaţă in 1521. 2) Autorul acestor Invăţături dă dovadă de bogate, întinse cunoştinţe teologice, utilizând un stil, o turnură religioasă, mai uşor de intâlnit la un călugăr. Deci autorul operei trebuie să fi fost un călugăr cărturar, mai de grabă decât un domnitor.

Argumentele lui Codrescu au fost reluate, dezvoltate şi adâncite de Demostene Russo, in 1906, într'un articol publicat în revista Biserica Ortodoxă Română şi retipărit după un an în volumul Studii Bizantine române[19]. Iată ce scrie Russo: „Pe la începutul secolului al XVII-lea, un călugăr admirator al lui Neagoe — a cărui dărnicie pentru feţele bisericeşti întrecu orice margine — a scris în limba slavonă Invăţăturile cam în forma şi întinderea redacţiunii greceşti cum ea ni s'a păstrat în Codex Athous nr. 3655; puţin mai târziu Invăţăturile s'au tradus în limba greacă; alţi imitatori au amplificat şi preschimbat textul slavon şi au adăugat partea întâia a Invăţăturilor. Acest text amplificat e reprezentat de manuscrisul slavon din Sofia şi dintr'un astfel de text amplificat izvorăsc toate redacţiunile române“ [20]. Teza lui Russo se poate reduce la următoarea afirmaţie: Invăţăturile sunt opera unui călugăr învăţat, din secolul XVII-lea, ele au fost alcătuite la mănăstirea Argeş şi nu au fost scrise în timpul şi de către Neagoe sau (măcar) sub supravegherea domnului Ţării Româneşti. Autorul călugăr a scris această lucrare pe baza unor lucrări religioase bizantine (în traducere slavonă) şi a atribuit apoi scrierea sa lui Neagoe Basarab. Aşa cum subliniază Dan Zamfirescu „Russo desfiinţa — cel puţin în intenţie — Invăţăturile lui Neagoe Basarab ca izvor istoric preţios şi monument original al literaturii române (cum fuseseră considerate), transformându-le într'un conglomerat haotic de texte religioase bizantine, un enorm ‚plagiat'. Nu era vorba, deci, numai de o translaţie în timp, ci şi de o demonetizare a structurii literar-ideologice a operei“ [21].

Intervenţia lui Demostene Russo a deschis o etapă nouă in istoria faimoaselor Invăţături. Incepând cu studiul său din 1906, interesul şi eforturile cercetătorilor s'au concentrat asupra problemei autenticităţii, lăsându-se pe al doilea plan utilizarea cărţii ca izvor istoric, precum şi analiza ei aprofundată sub aspect literar şi artistic[22].

Problema paternităţii Invăţăturilor a fost reluată mai târziu de unul din discipolii lui D. Russo, şi anume istoricul P. P. Panaitescu. Savantul român a expus punctul său de vedere într'un articol intitulat „Autenticitatea Invăţăturilor lui Neagoe Basarab“, publicat în revista Convorbiri Literare în 1944 şi retipărit 17 ani mai târziu în volumul „Contribuţii la istoria culturii româneşti“ [23]. In

concepţia lui P. P. Panaitescu, Invăţăturile sunt o scriere cu caracter de compilaţie religioasă, străbătută de un spirit ascetic bizantin-slav. „Cine cunoaşte organizarea procedurii judiciare, protocolul de pornire şi de trimitere a solilor ca şi tactica de luptă din ţările române în secolul al XVI-lea, vede destul de uşor că autorul Invăţăturilor este străin de aceste lucruri. Are foarte puţine cunoştinţe tehnice, am zice de specialitate, nu este un domn al ţării, ci un om depărtat prin situaţia sa de viaţa curţii şi a oastei, lipsit de cunoştinţele esenţiale, care face greşeli, înlocuind adesea faptele cu imaginaţia“ [24]. P. P. Panaitescu se separă însă de Demostene Russo în privinţa redactării Invăţăturilor. El socoteşte că epoca redactării nu poate fi secolul al XVII-lea ci „a doua jumătate a celui precedent, adică într'o vreme mult mai apropriată de domnia lui Neagoe Basarab, când faima sa era încă vie“ [25]. In afară de circumstanţele politice din epoca în care se pretinde că au fost elaborate Invăţăturile, Panaitescu mai subliniază că Neagoe nu putea fi autorul cărţii, deoarece nimic nu dovedeşte că a fost un om cultivat. El crede că Neagoe Vodă, făcând parte din familia Craioveştilor, nu a avut o educaţie domnească, ci boierească. Aproape 20 de ani mai târziu, în 1963, Panaitescu revine asupra tezei sale. El renunţă la ideia că Invăţăturile sunt o carte lipsită de orice valoare politică, orientată exclusiv spre lumea mistică. Din contră, în 1963 într'un studiu apărut în Romanoslavica VIII, el scrie ca Invăţăturile sunt o operă parenetică (a sfătui, a îndemna). Panaitescu ajunge la următoarea concluzie: „Invăţăturile atribuite lui Neagoe Basarab sunt un monument politic şi literar de cel mai mare interes, dar nu privesc nici persoana, nici vremea lui Neagoe Basarab, ci epoca apariţiei statului nobiliar, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea“ [26].

După Demostene Russo şi P. P. Panaitescu — mai înainte însă de apariţia cărţii lui Dan Zamfirescu — un alt adversar serios al atribuirii Invăţăturilor lui Neagoe Basarab a fost istoricul grec Leandros Vranoussis, Directorul Centrului de cercetări medievale şi neoelenice al Academiei din Atena. Cercetătorul grec susţine că Invăţăturile au fost redactate nu în limba slavonă şi nu de Neagoe sau de vreun cărturar român, ci de un cărturar constantinopolitan Manuil din Corint mort in 1530. Acesta le-ar fi scris la cererea lui Neagoe, — în greaca bizantină, după care au fost traduse în slavonă. Versiunea greacă a Invăţăturilor, care ne-a fost păstrată în Codicele 221-al Mânăstirii Dionisiu de la Muntele Athos, nu a fost compusă în secolul al XVII-lea, ci aparţine primei jumătăţi a secolului al XVI-lea, fiind vorba de autograful lui Manuil din Corint, contemporan al lui Neagoe Basarab. Cu alte cuvinte autorul Invăţăturilor ar fi după L. Vranoussis, Manuil din Corint, care le-a redactat la cererea Domnitorului Ţării Româneşti, — iar versiunea originală este cea grecească, păstrată la mânăstirea Dionisiu. Manuil din Corint, mare retor al Patriarhiei din Constantinopol şi-a desfăşurat activitatea intre anii 1480 si 1530. Vranoussis crede că Neagoe Basarab s'a adresat de mai multe ori „marelui Retor“ al Patriarhiei din Constantinopol cerându-i, fie un tratat asupra unei probleme teologice, fie o oraţie funebră, fie — şi acesta este lucrul cel mai important — unele învăţături pe care Domnul dorea să le adreseze fiului său Theodosie. Vranoussis a expus concepţia sa la Congresul de Studii bal-

canice și sud-est europene de la Atena, în luna Mai 1970, precum și la Congresul de studii bizantine care a avut loc la București în Septembrie 1971 [27].

O PLEDOARIE INFLĂCĂRATA PENTRU NEAGOE VODA

Cam acesta era stadiul controversei asupra autenticității și paternității Învățăturilor, când în 1973 apare cartea lui Dan Zamfirescu; „Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie, probleme controversate". In prefața cărții, autorul înfățișează scopurile pe care le-a urmărit prin publicarea acestui studiu: „Este momentul ca nedumerirea să fie risipită și să restabilim adevărul științific în drepturile sale. E ceea ce ne-a și determinat să alcătuim această carte în care cititorii și prețuitorii Învățăturilor lui Neagoe Basarab vor găsi nu numai demonstrația lipsei de temei și — am risca acest cuvânt — de seriozitate a tezei despre ‚autorul grec' al Învățăturilor, dar și răspunsul la toate acele multiple întrebări, contestări, îndoieli și teorii eronate care, în decurs de peste 125 de ani, au crescut ca un mărăciniș, împiedicându-ne să mai percepem măreția monumentului creat de cultura română acum aproape o jumătate de mileniu" [28]. Și mai departe: „Prezenta carte nu este însă o pledoarie pentru o cauză ci, așa cum oricine va putea constata, o severă înfățișare de realități inconstabile" [29]. Ce-i drept, într'un interview de presă, Dan Zamfirescu a susținut mai târziu că lucrarea sa este „o carte de luptă și de apărare a drepturilor culturii românești asupra acestei opere fundamentale" (Învățăturile) [30].

Cartea lui Dan Zamfirescu se vrea deci a fi un răspuns dat acelora care contestă faptul că Neagoe ar fi autorul faimoaselor Învățături, mai ales acelora care caută să atribuie paternitatea lor unor autori din afara spațiului spiritual românesc. Rând pe rând el respinge — folosind o impresionantă documentare științifică, am putea spune exhaustivă — argumentele lui Demostene Russo (capitolul I, pp. 13—80), argumentele lui P. P. Panaitescu (cap. II, pp. 81—191) și în sfârșit, teza lui Vranoussis (cap. IV, pp. 220—284).

Așa dar, în capitolul I, Dan Zamfirescu răspunde la cele 12 argumente invocate de D. Russo împotriva paternității lui Neagoe Basarab. In afară de cele textologice, două din aceste argumente ni se par a fi mai importante.

In primul rând, Russo susținuse că Învățăturile conțin „expresiuni pe care niciodată nu putea să le întrebuințeze Neagoe adresându-se fiului său" [31]. Din sfaturile pe care le dă lui Theodosie, sfaturile dominate de concepția mistico-ascetică asupra vieții, autorul Învățăturilor se dovedește a purta rasă și nu mantie domnească. Zamfirescu socotește că acest argument pare să fi constituit cheia de boltă a argumentării lui D. Russo [32]. Zamfirescu crede că prezența unor maxime mistice și ascetice trebue înțeleasă în contextul întregii scrieri. Neagoe a ținut să prezinte fiului său o latură esențială a culturii creștine, — care era cultura vremii. „Ceea ce societatea bizantină și slavă citea de secole nu ne poate mira să întâlnim și în cultura unui cărturar român. Și deci, într'o operă românească ce ne dă, admirabil, măsura profunzimii și varietății acestei culturi" [33]. „Nu există nicio contrazicere în spiritul și planul Învățăturilor atunci când ele își integrează și

un capitol esențial din literatura epocii: maximele moral-ascetice, menite a ajuta pe Theodosie creștinul să urce pe scara virtuților și să dobândească ‚spășenia' în ziua de apoi" [34].

In al doilea rând, Zamfirescu răspunde la un alt argument al lui Russo, pe care îl consideră de asemeni esențial pentru întreaga sa atitudine [35] și anume că la începutul secolului al XVI-lea era de neconceput un voievod român cărturar. întrucât starea culturii românești de atunci nu o permitea. Zamfirescu se ridică cu indignare împotriva acestui „certificat de sărăcie culturală" la care recurg toți cei ce pun — unii și astăzi — problema dacă Neagoe știa să scrie! Amintind că epoca lui Neagoe a marcat apogeul culturii române de limbă slavonă, că Neagoe era membru al celei mai mari, mai bogate și mai ambițioase familii boierești din Țara Românească, Zamfirescu răspunde astfel la întrebarea de a ști dacă Neagoe avea știință de carte și ce dovezi și ce autografe deținem în acest sens: „Aceleași dovezi ca și despre Platon, Aristofan și Cicero, dintre care nici unul nu ne-a lăsat autografe, ci numai opera ce le poartă numele. Există oare autograful marelui Kneaz al Kievului, Vladimir Monomahul sau al Țarului Simeon al Bulgariei? Și totuși, ce istoric literar le-a negat vreodată calitatea de cărturari și autori originali?" [36]. Concluzia lui Zamfirescu la răspunsul său contra lui Demostene Russo este următoarea: „Indoiala în capacitatea culturii române de a produce, la începutul secolului al XVI-lea, un mare cărturar încoronat, scriind slavonește, nu ține așa dar de datele *istorice* cu privire la starea noastră intelectuală de atunci, ci exclusiv de *mentalitatea* și *cunoștințele* contestatarilor" [37]

In capitolul II al cărții sunt discutate pe larg și analizate argumentele lui P.P Panaitescu. Primul important argument al marelui istoric că Neagoe Basarab nu putea fi autorul Învățăturilor, întrucât nimic nu dovedește că a fost un om cult, — nu este nou, căci l-am întâlnit și la D. Russo. Cel de al 2-lea argument al lui Panaitescu se rezumă astfel: Firea lui Neagoe, așa cum reiese din documentele vremii, contrazice imaginea voievodului cum apare în Învățături. „Temperamentul lui Neagoe, — scrie P. P. Panaitescu — nu era nici umilit, nici plecat", în vreme ce Învățăturile ne-ar sugera o imagine contrară. După Zamfirescu, „lectura Învățăturilor răspunde singură. Neagoe avea umilința creștinească în rugăciuni și mândria domnească în acțiuni. Nu era trufaș. Avea acea smerenie teribilă care-l făcea și pe Ștefan cel Mare să se declare robul lui Dumnezeu, dar să spună în scrisoarea către principii apuseni că, datorită ajutorului divin, își trecuse dușmanii prin ascuțișul săbii" [38].

Zamfirescu analizează după aceia capitolele social-politice, diplomatice și militare din Învățături, în care Panaitescu credea a fi descoperit anacronisme. contraziceri și semne flagrante de ignoranță care dovedesc că autorul lor nu putea fi Domnitorul Țării Românești, — ci un călugăr rătăcit printre probleme care-l depășesc. Răspunsul lui Zamfirescu reprezintă o contra-argumentare strânsă, temeinică, bazată ca de obiceiu pe numeroase documente și care ocupă 35 de pagini (114—139). Să nu uităm că rândurile despre războaie și strategie militară din Învățături au fost considerate de N. Bălcescu și B. P. Hașdeu, ambii ofițeri — drept cel mai valoros izvor pentru istoria armatei românești din Evul Mediu. Aceeași apreciere a făcut-o și generalul Radu Rosetti în Istoria artei

militare a Românilor până la mijlocul veacului al XVIII-lea (carte apărută la Bucureşti în 1947). Tot sub acest aspect, Invăţăturile au fost considerate drept „prima operă românească de doctrină a relaţiilor externe, de diplomaţie şi ceremonial“ [39].

In continuarea expunerii sale, Zamfirescu subliniază că două decenii mai târziu, Panaitescu însuşi şi-a revizuit teza sa că Invăţăturile sunt o carte lipsită totalmente de valoare politică, orientată exclusiv spre lumea mistică, aparţinând unui autor neimplicat prin nimic în realităţile vremii. „Un război cu sine însuşi unic în istoriografia românească“ remarcă Zamfirescu[40]. Concluzia lui Zamfirescu în urma discutării argumentelor lui P. P. Panaitescu se exprimă astfel: „Departe de a fi produsul divagaţiilor mistice ale unui monah retras într'o mânăstire, Invăţăturile dovedesc, dimpotrivă, un autor trăind în miezul evenimentelor epocii sale şi preocupat de probleme cu care era confruntat numai cineva care participa activ la viaţa politică şi militară a ţării. El nu a luat pana în mână spre a înveli realitatea istorică, uitată anterior în cronică, într'o retorică artificioasă de mânăstire, ca Macarie şi şcoala sa din Moldova, ci spre a lăsa moştenire fiului său şi urmaşilor în domnie o vastă operă ce reprezintă, pe plan literar-ideologic, chintesenţa a veacuri de dezvoltare socială, politică, militară şi culturală a Ţărilor Române“ [41].

Capitolul IV este consacrat în întregime respingerii tezei lui Leandros Vranoussis, care, aşa cum am văzut, pretinde că autorul Invăţăturilor este Manuil din Corint şi nu Neagoe Basarab. Două sunt argumentele mai importante invocate de Vranoussis [42]:

1. Intre Neagoe Basarab şi „marele retor“ Manuil din Corint au existat legături directe, atestate de documentele vremii.

2. La mânăstirea Ivirou, din Athos, există un manuscris (codicele 512) în care se păstrează mai multe compuneri originale ale lui Manuil din Corint, cu caracter religios-hagiografic. Acest codice este scris în cea mai mare parte de mâna lui Manuil însuşi care în mai multe locuri le şi semnează.

Dar cercetătorul grec — şi acesta este esenţialul — a mai susţinut că versiunea greacă a Invăţăturilor nu este o traducere a textului slavon, cum se credea, ci este însăşi versiunea primordială care ulterior a fost tradusă în slavonă. Cu alte cuvinte, Manuil din Corint nu este traducătorul sau copistul, ci cel ce a redactat Invăţăturile, la cererea şi după sugestiile lui Neagoe Basarab. El este deci autorul material al faimoasei scrieri. Zamfirescu răspunde de la început, într'un context general, scriind: „Impotriva paternităţii *clericului* Manuil din Corint asupra Invăţăturilor lui Neagoe se opun, în fond absolut toate argumentele ce exclud paternitatea unui cleric *naţional*. Nu ‚marele retor' al patriarhiei putea să scrie, şi încă de la Constantinopol, despre rânduiala ospeţelor, protocolul primirii solilor, structura armatei româneşti şi tactica sa de luptă... Nu el putea da glas suflului eroic al epocii lui Ştefan cel Mare, care mai plutea încă în amintirea celor ce crescuseră în vecinătatea uriaşului moldovean“ [43].

Zamfirescu subliniază în continuare că problema paternităţii lui Manuil este în primul rând o chestiune de *filologie*, ipoteză bazându-se exclusiv pe afirmarea unui raport între două texte.

Restul argumentelor sunt numai presupuneri fără putere demonstrativă. Şi aceasta deoarece „nu există un raport obligatoriu între scrierea Invăţăturilor şi cererea lui Neagoe de a i se explica de către un mare teolog al vremii, deosebirile şi punctele de discordie dintre ortodocşi şi catolici în momentul în care se pregătea să propună papii Leon al X-lea unirea bisericilor. Neagoe... avea nevoie de cuvântul unei autorităţi în materie şi totodată de punctul de vedere al Patriarhiei ecumenice, suprema autoritate dogmatică . . . Nu i-a comandat o *scriere*, ci i-a *cerut* un aviz, de care dealtfel nici nu a ţinut seamă din moment ce îşi urmează nestingherit tratativele cu biserica romană! Tocmai existenţa acestui răspuns al lui Manuil dovedeşte că nu el a scris Invăţăturile, fiindcă spre deosebire de spiritul acuzat polemic, anticatolic, al epistolei sale, opera lui Neagoe este lipsită de cea mai mică aluzie anticatolică, ba chiar cu urme ale influenţei franciscane“ [44].

Zamfirescu demonstrează în spirit filologic — procedând la o comparaţie a unor pasaje din textul slavon al Invăţăturilor cu cel grecesc — subliniind că aşa zisele „capitole originale ale textelor gândite şi formulate de Neagoe se umplu de confuzii, îşi pierd strălucirea şi se încarcă de impurităţi, atunci când trec din slavonă în greacă. Autorul nu poate fi, deci, clericul grec, ci voievodul român“ [45]. După ce scrie că Vranoussis nu a reuşit să demonstreze că textul de la Athos este autograful lui Manuil, Zamfirescu socoteşte că: „Ipoteza Vranoussis care vede în versiunea greacă originalul şi în versiunea slavonă traducerea sa, întoarce realitatea cu capul în jos şi ignoră deliberat textele“ [46].

SFÂRŞITUL CONTROVERSEI?

S'a crezut şi chiar de Dan Zamfirescu[47] că odată cu publicarea în 1970 a ediţiei complete a Invăţăturilor (Ed. Minerva) şi odată cu publicarea problemelor controversate în 1973, problema paternităţii faimoasei opere a fost rezolvată, că un capitol a fost închis în istoria literaturii româneşti. Profesorul Gheorghe Cronţ a publicat in România Literară [48] un articol întitulat: „Sfârşitul unei controverse. Intre Neagoe Basarab şi Manuil din Corint“. Cronţ scrie între altele, referindu-se la respingerea de către Zamfirescu a argumentelor lui Vranoussis: „Este absolut indiscutabil, în urma acestei demonstraţii, că Invăţăturile lui Neagoe Basarab s'au scris iniţial în slavonă, la curtea voievodului român şi de către el însuşi care, fie că şi-a dictat unui gramatic de slavonie părţile ce-i aparţin în exclusivitate, fie că a ţinut singur pana în mână, fie că a recurs la un colaborator, trebue să fie considerat autorul direct al Invăţăturilor. Această carte nu este o scriere de comandă, redactată la sute de kilometri de pământul românesc şi de către un cărturar grec de pe malurile Bosforului“.

Mult mai categoric este Virgil Cândea, care tot în legătură cu infirmarea tezei lui Vranoussis scrie următoarele: „Răspunsurile lui (ale lui Vranoussis s.n.) nu vor aduce însă decât nuanţe într'o chestiune pe care o considerăm principial şi istoriceşte rezolvată“ [49]

In a sa „Istorie a literaturii române“, George Ivaşcu, care era la curent cu

cercetările şi studiile lui Dan Zamfirescu, consacră problemei următorul pasaj: „Paternitatea lui Neagoe asupra Învăţăturilor a fost multă vreme contestată, deşi tradiţia manuscrisă şi majoritatea cercetătorilor sunt de acord în a le atribui domnului muntean. Toate argumentele impotriva autenticităţii s'au dovedit în cele din urmă neconcludente şi istoria literară trebuie să-l treacă pe ctitorul Mânăstirii Argeş printre marii noştri scriitori şi să-l considere drept unul din gânditorii politici remarcabili ai Renaşterii [50].

Şi totuşi, în ciuda aparenţelor, se pare că faimoasa controversă din istoria literaturii noastre este departe de a fi luat sfârşit. De subliniat faptul că în această problemă domneşte o atitudine confuză, ambiguă, până şi în actualul for suprem al culturii din România, adică în sânul Academiei R. S. R.[51]. Astfel, în timp ce tratatul Istoriei Literaturii Române, publicat de Academie in 1964, susţine paternitatea lui Neagoe[52], tot in acelaş an, un alt tratat al Academiei şi anume Istoria României, susţinea teza contrarie scriind: „Aceste învăţături deosebit de interesante pentru cunoaşterea societăţii feudale din ţările noastre, nu au fost redactate însă în epoca lui Neagoe, ci într'o epocă mai târzie (probabil în a doua jumătate a secolului al XVII-lea). Autorul necunoscut al operei dă dovadă de o largă cunoaştere a literaturii religioase bizantine. El susţine ideia întăririi puterii domneşti, invocând în acest scop autoritatea religioasă" [53].

In acelaşi timp, „Studii, Revistă de Istorie" publicată sub egida Academiei de ştiinte sociale şi politice a Republicii Socialiste România[54], nici nu a menţionat apariţia Ediţiei Învăţăturilor din 1970. Mai mult încă: după ce a trecut sub tăcere această apariţie a Învăţăturilor într'o ediţie considerată că prezintă pentru întâia oară textul versiunii româneşti a celebrei opere, stabilit critic pe temeiul tuturor manuscriselor, revista Studii care reprezintă punctul de vedere al Academiei de ştiinte sociale şi politice, publică un articol al lui Alexandru Constantinescu care emite o nouă ipoteză cu privire la paternitatea Învăţăturilor [55]. După ce subliniază că paternitatea lor nu este cert şi definitiv stabilită, că noua ediţie a operei nu tranşează controversa autenticităţii, Al. Constantinescu propune o ipoteză — „nelipsită de temeiuri obiective" — potrivit căreia autorul căutat ar putea fi învăţatul călugăr Gavril Protul de la Muntele Athos, între 1516—1527. Constantinescu continuă astfel: „In susţinerea acestei ipoteze pornim de la câteva premise, poziţii care ni se par definitiv câştigate de investigaţiile recente ale istoriografiei româneşti şi străine: 1. Textul original al Învăţăturilor este scris în limba slavonă; 2. Acest text se găseşte conservat în parte la Biblioteca Naţională din Sofia; 3. Învăţăturile sunt scrise în timpul lui Neagoe Basarab. Pe baza acestor premise, indicăm consideraţiile care îndreptăţesc ipoteza noastră: 1. Este puţin probabil ca Neagoe să se fi hazardat în redactarea unei opere atât de întinsă într'o limbă străină, deşi cunoştea această limbă (slavona). E greu de admis s'o fi făcut, mai ales că nu exista nici tradiţia unor asemenea indeletniciri în activitatea domnilor noştri. 2. Când a găsit necesar să fie scrise anumite lucruri — cum a fost Viaţa lui Nifon — şi-a realizat proiectul prin pana unui călugăr învăţat, Gavril Protul. 3. Autorul necontestat al vieţii lui Nifon a inclus în lucrarea sa şi o amănunţită biografie a lui Neagoe şi a Craioveştilor, pentru care şi-a cules informaţiile direct de la Domn. Deci există precedentul unei „colaborări" între Neagoe şi „un călugăr

învăţat". 4. Se ştie astăzi că Gavril Protul a rămas în Ţara Românească cel puţin 2 ani, între 1517—1519 şi că a cunoscut bine stările de lucruri din ţară. 5. Despre învăţatul protos al Sfetagorei s'a emis ipoteza că ar fi fost slav de origină şi că ar fi scris Viaţa lui Nifon în limba slavonă, ipoteză întemeiată pe documente demne de reconsiderat.[56] Şi Constantinescu adaugă: „Pentru dezlegarea enigmei autenticităţii Învăţăturilor, s'a căutat ‚un călugăr învăţat'. S'a emis părerea că acesta ar putea fi însuşi mitropolitul Macarie (1512—1522) sau cărturarul grec Manuil din Corint. Dece acest călugăr n'ar fi Gavril Protul, care poseda cele mai multe şi legitime titluri?" [57].

Aceasta nouă contestare a paternităţii lui Neagoe a indignat pur şi simplu pe Dan Zamfirescu care, aşa cum am văzut, socotea că odată cu apariţia noii ediţii a Învăţăturilor şi a tezei sale de doctorat, controversa cu privire la autenticitatea şi paternitata operei fusese definitiv rezolvată. In special, Zamfirescu îşi exprimă supărarea faţă de tendinţa unor cercetători români de a atribui autorilor străini paternitatea acestei capodopere a literaturii române („apetitul pentru autori străini ai Învăţăturilor"). O controversă care degenerează repede în polemică, are loc între Zamfirescu şi Constantinescu în paginile revistei „Săptămâna". In numerele 125 şi 126/1973, Zamfirescu ia poziţie împotriva ipotezei prezentate de Al. Constantinescu. Articolul său poartă titlul: „Autori străini pentru Învăţăturile lui Neagoe Basarab?" După ce subliniază că „de mai bine de o jumătate de secol, cultura română prezintă un fenomen ciudat: îndârjirea unor cercetători împotriva unei capodopere naţionale", Dan Zamfirescu continuă astfel: „Ceea ce ne surprinde nu sunt afirmaţiile şi modul de argumentare al autorului, a cărui ignoranţă în materie poate fi în cele din urmă scuzată, ci faptul că noua ipoteză nu a fost tipărită la o rubrică de ‚discuţii' sau ‚puncte de vedere', ci într'un loc în care revista publică de obicei contribuţii ştiinţifice foarte ferme. Deci ne surprinde solidarizarea principalei noastre reviste de istorie cu o nouă ipoteză ce contestă culturii româneşti capacitatea de a-şi făuri capodoperele fără amestec din afară şi fără mercenari ai condeiului. Ne mai surprinde şi faptul că, dând avizul pentru tipărire, cei răspunzători de apariţie nu şi-au asumat măcar osteneala de a controla şi a corecta în texte nişte erori ce trădează gradul de iniţiere a autorului în problemele de literatură română veche şi limitele înţelegerii sale faţă de textele pe care le discută. Astfel, la p. 135 autorul articolului (Al. Constantinescu, s. n.) afirmă negru pe alb că viaţa lui Nifon a fost tradusă în românește pe vremea lui Neagoe Basarab şi că aceasta ar fi opinia în genere admisă de cercetători. Consultarea celui mai elementar manual de literatură veche, fie şi manualul de liceu, l-ar fi informat că traducerea Vieţii lui Nifon datează din secolul al XVII-lea, un veac după Neagoe, fapt unanim admis de specialişti" [58]. In termeni generali, Dan Zamfirescu reafirmă în primul rând punctul său de vedere că slavona „părţilor originale" din Învăţături a fost în mod indubitabil scrisă de un român, deoarece ea conţine solecisme, cuvinte şi greşeli gramaticale proprii unui vorbitor al limbii române. Dacă este dovedit că Protul ştia slavoneşte, în nici un caz nu există dovada că vorbea vechea română ca limbă maternă, aşa cum au subliniat eminenţi filologi slavişti, români şi străini. In al doilea rând, tot potrivit opiniei lui Zamfirescu, natura scrierii ce poartă numele lui Neagoe este cu totul deosebită de viaţa lui Nifon (a

lui G. Protul). Textul Învăţăturilor desvălue existenţa unui autor laic, iniţiat temeinic în domenii pe care Gavril Protul nu putea să le cunoască, în primul rând în rânduelile militare ale Ţării Româneşti de atunci. In sfârşit, în al treilea rând, Zamfirescu socoteşte că nici unul din argumentele lui Al. Constantinescu nu este probatoriu, nu este temeinic. Cu alte cuvinte, forma şi conţinutul Învăţăturilor resping deopotrivă ipoteza paternităţii lui Gavril Protul.

Câteva zile după aceea, în numărul 126/1973 al revistei Săptămâna, D. Zamfirescu răspunde şi respinge punct cu punct argumentele lui Al. Constantinescu. El se referă în deosebi la afirmaţia adversarului său că puţin probabil ca Neagoe să se fi hazardat cu redactarea unei opere atât de întinse într'o limbă străină, că este greu de admis s'o fi făcut, deoarece nu exista tendinţa unor asemenea îndeletniciri în activitatea Domnilor noştri. Dan Zamfirescu, care aşa cum am mai avut prilejul să constatăm, este atât de sensibil — şi chiar susceptibil — faţă de această subestimare a posibilităţilor creatoare ale neamului nostru exclamă: „Deci: secreta şi nemărturisita neîncredere în capacitatea culturii româneşti de a produce această operă, nefiind o tradiţie. O tradiţie trebuie să aibă însă un începător. Cine a inventat scrierea nu avea în spate o tradiţie. Neagoe a creat o mare tradiţie: a omului politic dublat de cărturar, a geniului literar pasionat de problemele statului, a voievodului — om de cultură. Il vor urma pe acest făgaş, începând cu Petru Cercel, nenumăraţi cărturari ai culturii noastre vechi şi noi, din care este de ajuns să amintim pe Ureche, Costin, Cantemir, Stolnicul Cantacuzino, Bălcescu, Kogălniceanu, Eminescu, Iorga etc... Şi de altfel, dacă Neagoe este primul care ia pana în mână, deoarece este şi un scriitor de geniu, nu este primul voievod ce îmbină preocuparea de artă şi literatură cu aceea politică: Ştefan cel Mare a fost pe bună dreptate introdus în istoria literaturii ca un ctitor al istoriografiei moldoveneşti... iar Radu cel Mare a fost un principe de tip renascentist, pasionat de frumuseţea artistică a monumentelor ce le clădea. Un început exista deci, înainte de Neagoe, şi numai cine nu cunoaşte climatul culturii româneşti la sfârşitul veacului al XV-lea şi începutul celui de al XVI-lea, nu crede în realitatea unui cărturar român de geniu contemporan Renaşterii“ [59].

Alexandru Constantinescu nu se lasă mai prejos şi tot în revista Săptămâna (numerele 131 şi 132/1973) răspunde pe un ton agresiv lui Zamfirescu căruia îi reproşează în primul rând: „temperamentul irascibil, intransigenţa polemică, violenţa de limbaj, graba concluziilor şi radicalismul atitudinii, comportament incompatibil cu măsura omului de ştiinţă maturizat“ [60]. El adaugă: „Supărarea lui Zamfirescu revelă o concepţie singulară despre circulaţia opiniilor în zona valorilor culturii: autorul reactualizează ideea de ‚feudă‘ între confinele căreia seniorul se bucură de imunităţi plenare“ [61]. Al. Constantinescu ţine mai ales să răspundă la acuzaţia formulată de Zamfirescu de lipsă de încredere în posibilităţile culturii noastre: „Pentru că Dan Zamfirescu îmi atribuie o psihologie defetistă în raport cu capacitatea culturii româneşti de a produce opere superioare, aş dori să închei aceste rânduri cu o declaraţie: cred în vocaţia culturală a neamului meu, care a produs Miorita, pe Cantemir, pe Eminescu... şi socot că această vocaţie este destul de fermă pentru a înfrunta, fără risc, adevărul. Personalitatea lui Neagoe marchează un moment major în istoria culturii noastre: fără el, fără iniţiativele şi

îndrumările lui, viaţa lui Nifon şi Învăţăturile n'ar fi fost de conceput. Dorim ca ‚gramaticii să fundamenteze indubitabil paternitatea sa directă. Până atunci rămânem prudenţi sub semnul înţeleptului adagiu: Amicus Plato, sed magis amica veritas!“ [62].

In sfârşit, în numerele următoare ale Săptămânii (nr 133 şi 134), Dan Zamfirescu revine la atac, constatând că Al. Constantinescu nu a adus nici un argument nou în articolele sale. Şi Zamfirescu readuce pe tapet — cum s'ar fi putut altfel? — teza la care ţine atât de mult, pe care o apără cu atâta îndârjire, a paternităţii româneşti a Învăţăturilor, scriind: „Răspunsul pe care Al. Constantinescu îl dă în numerele 131 şi 132 din Săptămâna, nu face decât să confirme încă o dată demonstraţiile noastre, dar el aduce câteva precizări noi asupra tezei susţinute de Domnia Sa, precum şi asupra faptului că în persoana ultimului recrut al teoriei neautenticităţii Învăţăturilor avem de a face nu cu un simplu rătăcit pe un câmp de cercetare străin, ci cu un militant al unei ‚cauze‘: tristă cauză ce ţinteşte la zdruncinarea încrederii în drepturile depline ale culturii româneşti asupra Învăţăturilor lui Neagoe Basarab“ [63].

Mai departe, Zamfirescu scrie că este absolut indiferent la calificativele pe care i le dă Constantinescu menţionând în schimb o apreciere călduroasă dată tezei sale de către un savant străin, Profesorul Paul Lemerle, titularul catedrei de istorie şi civilizaţie bizantină de la Collège de France, care i-a scris: „Il me semble que votre démonstration est décisive. Je la tiens du moins pour telle jusqu'à ce que M. L. Vranoussis peut-être publie une réponse...“

In încheiere, Dan Zamfirescu are aerul să regrete că nu a fost mai dur cu Al. Constantinescu: „Să observe totuşi preopinentul nostru că, oricât de violent ne-a fost limbajul, noi nu am folosit la adresa dânsului, pentru atitudinea adoptată faţă de Neagoe Basarab, cuvintele pe care G. Călinescu, indignat de modul în care Anghel Demetrescu trata pe Eminescu, i le-a aruncat în monumentala Istorie a literaturii române de la origini până în prezent“ [64].

Schimbul de invective se opreşte aici, cel puţin după cunoştinţa noastră. In rezumat: deşi folosind argumente care uneori nu mai au nici un caracter ştiinţific, deşi se transformă adesea într'o polemică cu accente gazetăreşti [65], se poate spune că faimoasa controversă cu privire la autenticitatea şi la paternitatea Învăţăturilor continuă.

„Chestiunea homerică a literaturii române“ pare să fi rămas nerezolvată.

MIHAI CISMĂRESCU

NOTE

[1] Problema paternităţii „Cântării României“ este astăzi definitiv rezolvată în favoarea lui Alecu Russo. Dar controversa a fost lungă şi uneori aprigă...

[2] Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă. Edit. Minerva, Bucureşti 1970.

[3] De remarcat că odată cu apariţia acestei ediţii „ integrale, definitive“ se vădeşte în România şi o „reconsiderare ideologică a Învăţăturilor. In 1964, Istoria Gândirii Sociale şi Filosofice în România rezervă doar câteva rânduri Învăţăturilor, subliniindu-se că „s'au scos în evidenţă elementele mistice ca un model de gândire filosofică autentică-românească din veacuri îndepărtate“ (p. 50—51). In 1972, Istoria Filozofiei Româneşti apărută în editura Academiei consacră Învăţăturilor un subcapitol de 6 pagini masive, compacte, în care se pune accentul pe valoarea etică şi politică a operei.

[4] Expresia aparţine lui Demostene Russo, cunoscutul erudit bizantinolog, în cartea sa Studii şi Critice, Bucureşti 1910 p. 1.

[5] Această teză a fost reluată în 1905 de savantul rus Al. I. Iatimirski: „Un Marc Aureliu român şi Invăţăturile sale“ în „Isvestia“ Academiei de Ştiinţe din Petersburg an X, 1905, p. 340.

[6] G. Ivaşcu: Istoria Literaturii Române, vol. I, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1967. p. 78.

[7] Ibidem p. 80.

[8] Luceafărul, nr. 4/1971/23 Ianuarie.

[9] Tot Dan Zamfirescu, într'un articol publicat în ziarul Scînteia din 14 Septembrie 1971, sub titlul „Acest falnic monument de literatură, politică, filosofie şi elocuenţă la strămunii noştri“ scrie că Invăţăturile voievodului român „constitue o adevărată enciclopedie a realităţilor româneşti din perioada orânduirii feudale. Ele sunt în acelaşi timp o creaţie literară şi ideologică de valoare universală, comparabilă cu scrierile celebre ale veacului al XVI-lea european şi dovedind că, în veacul Renaşterii, cultura română a produs o carte reprezentativă nu numai pentru geniul unui popor ci şi pentru o întreagă serie de culturi... In cartea scrisă acum 450 de ani răsună temele şi acordurile unei mari literaturi ce avea să vie, unei viziuni morale şi politice bogată în idei înaintate... Neagoe Basarab întâiul mare scriitor şi gânditor social politic român“. Iar Mihnea Gheorghiu, Preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice R.S.R. crede că este vorba de o „capodoperă de valoare universală... una din cele mai de seamă scrieri europene ale timpului“. / Scene din Viaţa Publică, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1972 p. 71—72/.

[10] Şerban Cioculescu: „Neagoe Basarab un Eminescu al timpului său?“ în România Literară, nr. 51, 1969 (18 Decembrie) p. 12.

[11] ibidem

[12] ibidem

[13] Marin Sorescu: „Când literele erau de lemn“ în Luceafărul, nr. 30, Iulie 1968, retipărit şi în volumul „Insomnii“, Bucureşti, 1971.

[14] Editura Minerva, Colecţia Universitară.

[15] N. Iorga: Istoria Literaturii Româneşti I, ediţia IIa, revăzută şi larg întregită, Bucureşti 1925 p. 143.

[16] N. Iorga: Un om, o metodă şi o şcoală, Bucureşti, 1940 p. 14.

[17] Tomul I, p. 92.

[18] Uricariul tom. XXIV, p. 212—214.

[19] Bucureşti, 1907 p. 3—29.

[20] D. Russo, op. cit. p. 41.

[21] D. Zamfirescu: Invăţăturile... Problemele controversate p. 16—17.

[22] ibidem p. 19—20.

[23] Editura Minerva, Bucureşti 1971.

[24] P. P. Panaitescu, Contribuţii, p. 161.

[25] ibidem p. 161.

[26] ibidem p. 273.

[27] El a prezentat rezultatul cercetărilor sale şi într'un articol: „Gândul şi fapta marelui Domn al Ţării Româneşti“, apărut în revista Magazin Istoric, nr. 2, 1972.

[28] Invăţăturile... Problemele controversate p. 8.

[29] ibidem p. 8.

[30] Informaţia Bucureştiului, 24 Aprilie 1973.

[31] Invăţăturile... Problemele controversate p. 33.

[32] ibidem p. 45.

[33] ibidem p. 47.

[34] ibidem p. 48.

[35] ibidem p. 62.

[36] ibidem p. 63.

[37] ibidem p. 63. In mod indirect, în replica sa împotriva tezei lui Demostene Russo, răspunde şi la argumentul lui Theodor Codrescu, din 1895, care aşa cum am văzut subliniase că în Invăţături sunt câteva pilde din romanul religios Varlaam şi Ioasaf, din versiunea românească a lui Udrişte Năsturel, versiune care datează din 1648 — adică aproape 130 de ani după moartea lui Neagoe Vodă. Zamfirescu scrie că Theodor Codrescu nu şi-a luat osteneala să le compare (fragmentele din Varlaam şi Ioasaf) înainte de a afirma identitatea lor cu traducerea lui Udrişte Năsturel, fiindcă altfel ar fi constatat că e vorba de *două traduceri diferite*. Iar faptul că traducerea românească a Invăţăturilor e din secolul al XVII-lea nu înseamnă că originalul slavon descoperit un an după formularea acestor „argumente“, nu ar fi din secolul al XVI-lea, (Invăţăturile... Problemele controversate p. 16).

[38] ibidem p. 93.

[39] Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Mircea Maliţa: Pagini din Trecutul Diplomaţiei Româneşti — capitolul „Primul monument al experienţei diplomatice româneşti medievale: Invăţăturile lui Neagoe Basarab“, Bucureşti Ed. Politică 1966, p. 100—113.

[40] Dan Zamfirescu: „Autori străini pentru Invăţăturile lui Neagoe Basarab?“ în Săptămâna, nr. 125, 1973, p. 3.

[41] D. Zamfirescu: Invăţăturile... Problemele controversate, p. 150.

[42] Textele lui L. Vranoussis sunt reproduse in extenso în Anexa I a cărţii lui Zamfirescu.

[43] D. Zamfirescu: Invăţăturile... Problemele controversate, p. 230.

[44] ibidem p. 229.

[45] ibidem p. 231.

[46] ibidem p. 278.

[47] „Suntem în drept, în concluzie, să vedem în actuala structură ideologico-literară a Învăţăturilor opera însăşi a lui Neagoe Basarab. Nu excludem posibilitatea unor mărunte interpolaţii în traducerea românească din secolul al XVII-lea." Cu toate acestea „un singur om, un mare artist al cuvântului, a gândit şi a elaborat această carte, care este întâia noastră capodoperă" scria Zamfirescu în încheierea studiului său introductiv la ediţia Învăţăturilor din 1970.

[48] Nr. 27, 1973 (5 Iulie).

[49] în Magazin Istoric, Nr. 2, 1972, p. 3.

[50] G. Ivaşcu: Istoria Literaturii Române I, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1969, p. 83 Alţi cercetători şi autori ca Alexandru Piru, Nicolae Stoicescu etc. împărtăşesc punctul de vedere al lui D. Zamfirescu.

[51] Poate nu este lipsit de semnificaţie faptul că printre premiile decernate de Academie în 1970 la secţia istorie, filologie, literatură şi artă lipseşte ediţia Învăţăturilor (Moisil-Zamfirescu-Mihăilă).

[52] Istoria Literaturii Române, sub redacţia lui Al. Rosetti Ed. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 278—283.

[53] Istoria României, vol. II, Ed. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 1026.

[54] Intre timp această publicaţie şi-a luat, cu începere de la 1 Ianuarie 1974, numele de „Revista de Istorie".

[55] Al. Constantinescu: „Despre Învăţăturile lui Neagoe Basarab" în Studii nr 1, 1973, p. 131—135.

[56] ibidem p. 134—135.

[57] ibidem.

[58] Săptămâna Nr. 125, 1973, p. 4.

[59] Săptămâna Nr. 126, 1973, p. 4.

[60] Al. Constantinescu: „Ad rem în problema paternităţii Învăţăturilor lui Neagoe Basarab" în Săptămâna Nr. 131, 1973, p. 4.

[61] ibidem p. 4.

[62] Săptămâna Nr. 132, 1973, p. 5.

[63] Săptămâna Nr. 133, 1973, p. 3.

[64] Săptămâna Nr. 133, 1973, p. 4.

[65] Dan Zamfirescu acuză nici mai mult nici mai puţin pe Al. Constantinescu de rea credinţă (Săptămâna Nr. 134, 1973, p. 3).

✲

✲ ✲

CANTEMIR, AL NOSTRU

In faţa Panteonului de la Paris, pe nesfârşitul zid al Bibliotecii Sainte Geneviève, am văzut de atâtea ori săpat în piatra scorojită de trecerea timpului, numele lui Dimitrie Cantemir, alături de al altor iluştri oameni ai umanităţii: Platon şi Aristotel, Bacon şi Descartes, Leibniz, Erasmus şi Newton. Pe diploma de alegere a lui Cantemir ca membru al Academiei de ştiinţe din Berlin, — alături de puţinii străini care s'au bucurat de această cinste — Domnitorul cărturar este descris ca „o strălucire şi o podoabă unică", diplomă pe care orice vizitator o poate citi. Voltaire şi Victor Hugo, Byron şi Shelley, Gibbon şi Lessing şi mulţi învăţaţi germani ca J. Hammer, i-au studiat şi preţuit la vremea lor faimoasa Istorie a Imperiului Otoman, tradusă în mai toate limbile de mare circulaţie. Pentru prima oară, un savant român se impunea cu adevărat peste hotarele ţării, pentru prima oară numele unui moldovean ajungea plin de strălucire în acel Occident, care după umanismul Renaşterii păşea în secolul Luminilor, premergător al revoluţiei franceze, al epocii contemporane. Cărturar polivalent, Cantemir a fost el însuşi un înaintaş de seamă al enciclopediştilor secolului al XVIII-lea. Nu ar fi acestea oare destule titluri, care indrituesc cinstirea lui Dimitrie Cantemir, acum când s'au împlinit 300 de ani de la naşterea sa? Nu este acesta un temei serios ca el să fie prezent astăzi în conştiinţa noastră a Românilor, ori unde ne-am afla? Şi totuşi să fim sinceri. Cine în afară de specialişti mai răsfoieşte astăzi Descrierea Moldovei, Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor, cine mai este ispitit să citească sau să recitească Istoria Ieroglifă sau Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor? Câţi dintre noi îşi mai îndreaptă gândul spre acea epocă în care Cantemir transpunea pentru prima dată pe plan european capacităţile de creaţie ale spiritului românesc? Şi nu dăinuesc încă în minţile multor români — pe care îi preocupă trecutul nostru — atâtea îndoieli cu privire la Cantemir omul de stat, la tratatul de alianţă cu Ruşii („pripitul" tratat cum spunea Eminescu), la dezastrul de la Stănileşti şi urmările acestei înfrângeri? Nu răsună încă în urechile noastre reproşul boerului Iordache Russet în Divanul Domnesc: „Te-ai cam grăbit, Măria Ta, cu chematul muscalilor!" Fără Stănileşti, fără „veacul de tină" al Fanarioţilor care a urmat, şi care după Eminescu a constituit o „nevindecată întrerupere" a unei dezvoltări firești, organice, cum ar fi evoluat istoria noastră? Lucian Blaga, cred, şi-a pus această întrebare, dar cum era de aşteptat, i-a dat un răspuns de poet.

Este adevărat că în condiţiile politice ale timpului, în contextul geografic şi istoric de atunci, un cercetător sine ira et studio, nu ar putea decât să dea dreptate lui Cantemir. Să ne gândim o clipă la epoca aceia de confuzie, („Dimitrie, trăitor prin furtuni, răzmeriţe şi climaturi contradictorii") agitată de intrigi mărunte (Miron Costin cade răpus la ordinele tatălui lui Dimitrie Cantemir!), în care totuşi problema fundamentală era scuturarea jugului otoman, eliberarea de stăpânirea străină. In acest scop, în Ţara Românească, Şerban Cantacuzino îşi îndrepta privirile spre Viena, iar în Moldova, Cantemir, spre Moscova, spre Rusia, în care vedea principala putere anti-otomană de atunci; amândoi, căutând, calculând, chibzuind la rece, condiţiile şi preţul eliberării de sub dominaţia Porţii, de un imperiu despre care Cantemir avea convingerea că este ireversibil condamnat. Şi

pe urmă citească oricine, controversatul tratat de alianţă de la Luţk (din 13 aprilie 1711), în toate versiunile care ni s'au păstrat. Oare articolul 3 nu garantează autonomia internă a ţării pe care Turcii nu o mai respectau de mult? Articolul 10 nu respinge ideia oricărui amestec din afară? („Toată legea şi judecata să fie a Domnului şi fără hrisovul Domnului nimic nu va fi întărit sau desfăcut") Şi articolul 11 nu prevede refacerea teritoriului ţării în hotarele din timpul lui Ştefan cel Mare, între Prut şi Nistru, prin retrocedarea Bugeacului cu cetăţile de la Dunăre, Chilia şi Cetatea Albă? („Pământurile principatului Moldovei, după vechea hotărnicie moldovenească, asupra cărora Domnul va avea drept de stăpânire, sunt cele cuprinse între râul Nistru, Camenita, Bender, cu tot ţinutul Bugeacului, Dunărea, graniţele Ţării Munteneşti şi ale Transilvaniei, şi marginile Poloniei, după delimitările făcute cu acele ţări"). Dar să lăsăm pe istorici să discute şi să judece mai departe calităţile de om de stat, de om politic, de diplomat ale lui Cantemir.

Cine însă, cu destul temeiu, ar putea pune la îndoială adâncul lui patriotism? Urmaş al unei familii de răzeşi din regiunea Fălciului, fiu de Domn dar nepot de ţăran, Dimitrie Cantemir nu şi-a uitat niciodată ţara („moşia") — oriunde l-a aruncat atunci vitregia soartei. Cum a spus foarte potrivit N. Iorga: „Dimitrie Cantemir a rămas şi în locuri atât de depărtate un om al ţării sale". Să uităm oare că în vârstă fragedă este trimis ostatec şi după aceia capuchehaie, la Constantinopol, iar după Stănileşti apucă — umilit dar nestrămutat în planurile sale — calea *exilului*? Dacă socotim bine, la vârsta formării sale Cantemir pleacă din ţară şi după aceia, nu stă efectiv în Moldova decât 3 ani şi opt luni. Aşadar, trei ani şi opt luni, în vârstă matură, din cei aproape 50 pe care i-a trăit! Şi în exilul din pravoslavnica Rusie a lui Petru cel Mare, exilatul Cantemir continuă cu aceeaşi tenacitate lupta pentru drepturile istorice ale poporului său, fiind stăpânit până la obsesie de aceeaşi ideie: eliberarea Moldovei de Turci. Acolo scrie el „Hronicul vechimei româno-moldo-valahilor", pentru noi — alături de Descriptio Moldaviae, — opera sa cea mai de seamă. Conceput în plină maturatate de gândire, de creaţie, bazat pe un număr important de lucrări, isvoare scrise, hărţi, inscripţii, monede, legende şi cântece populare, Hronicul afirmă originea latină, continuitatea şi unitatea poporului român. Scris în limba latină, la îndemnul Academiei din Berlin (o, paradox al culturii şi istoriei noastre!), Cantemir ulterior „de iznoavă" l-a completat şi tradus cu „osteninţă" în limba română, deoarece nu a voit ca trecutul cel mai îndepărtat al poporului său să-l cunoască mai întâi străinii şi apoi românii. Sufletul său nu a avut, cum se exprimă el, linişte, până ce nu a aflat „adevărul" ... oricât de departe şi oricât de cu *trudă* — i-a fost „a-l nimeri".

Singular destin a avut această carte! Singular, dar în acelaş timp cu urmări atât de fericite pentru neamul nostru. In 1730, episcopul Ioan Inocenţiu Micu, achiziţionează întâmplător, la un negustor din Viena, venit de la Petersburg, un exemplar manuscris al Hronicului ... El l-a dăruit apoi bibliotecii mănăstirii Sf. Treime din Blaj. (De notat că acest manuscris va fi copiat prin 1756—1757 de un oltean, venit de prin părţile Romanaţului, dascălul Constantin, profesor la Şcoala din Blaj). Aşadar una din sursele de informaţie şi cugetare ale lui Inocenţiu Micu, — a fost Hronicul lui Cantemir. Samuel Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior şi desigur şi

alţi cărturari transilvăneni au luat de asemeni cunoştinţă de exemplarul manuscris din Biblioteca Episcopiei Blajului. Tezele cantemirene se însăilează compact în faimosul Supplex libellus valachorum — care concentrează, concretizează gândirea politică şi naţională a Şcolii Ardelene. De la Hronic până la Supplex şi după aceia peste 1848 — ideile lui Cantemir călăuzesc necontenit toate acţiunile politice ale românilor de peste munţi. Concepţiile Domnitorului moldovean au rodit în acest Ardeal — pe care Vasile Bogrea îl socotea pe drept cuvânt „pământul clasic al durerilor şi speranţelor naţionale". Hronicul şi Supplex-ul — texte majore ale istoriei noastre, orice s'ar spune.

In această perspectivă îl revăd pe Dimitrie Cantemir, astăzi când se împlinesc 300 de ani de la naştere. Să uităm o clipă unele inadvertenţe ale sale, unele fantezii de istoric (alfabetul chirilic a înlocuit alfabetul latin în vremea lui Alexandru cel Bun!). Să dăm uitării „oţioasa" controversă de a şti cărui gen literar aparţine Istoria Ieroglifică. Să lăsăm de o parte bine cunoscutele formule: Cantemir, Domnitorul-filozof, Cantemir acest Lorenzo di Medici al nostru etc.... In fapt, personalitatea complexă, prin diversitatea preocupărilor, prin îmbinarea creaţiei ştiinţifice cu cea artistică, („multiplele talente ale prinţului" cum spunea Voltaire), Dimitrie Cantemir se află la începutul căii regale a culturii noastre care, continuată de Heliade Rădulescu şi Haşdeu, s'a prelungit, într'un alt context, prin N. Iorga, până la G. Călinescu şi Mircea Eliade.

Dar mai presus de orice, poate, trebue subliniat patriotismul marelui cărturar, născut pe pământul nostru al marilor, profundelor frământări dramatice.

Dimitrie Cantemir, exilatul, pribeagul.

Dimitrie Cantemir, iubitorul de ţară, de „moşie".

MIHAI CISMĂRESCU

München
în Octombrie 1973

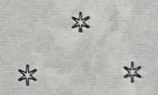

VIORICA URSULEAC în „CAVALERUL ROZELOR"

C. Nottara

ANSAMBLUL OPEREI DIN VIENA ÎN „CAVALERUL ROZELOR"

Doamna Ursuleac a fost însă revelația serii; neștiind-o decât din renume, am avut prilejul să apreciez o artistă desăvârșită, care și-a trăit rolul intens, identificându-se cu Mareșala, ca atitudine și suflet. Dacă muzicalitatea și știința teatrală au ajutat-o să creieze în mod inteligent complexul diverselor stări sufletești, apoi glasul, de o calitate cu totul deosebită și amplă, dominând fără efort momentele culminante ale partițiunii, ne-a desvăluit pe o mare cântăreață.

(UNIVERSUL, 23 Aprilie 1934).

VIORICA URSULEAC LA 80 DE ANI

Spre sfârșit de februarie 1974 am primit o carte poștală dela o veche, prea stimată prietenă, Viorica Krauss Ursuleac, prin care mi se făcea cunoscut că va trece prin Milano venind din Tirolul austriac, îndreptându-se apoi spre Bordighera, pe Riviera italiană. Mă întreba dacă pot veni să o întâlnesc la gară, între două trenuri, spre a sta puțin de vorbă.

Nu o mai văzusem de 40 de ani! Iată dece cu nedescrisă emoție m'am prezentat în seara de 24 februarie la „stazione centrale" în așteptarea unui „Trans-Europ-Express" venind din Innsbruck, purtând cu sine pe această autentică glorie a liricei europene de odinioară.

In 1934 colaboram la revista literară bucureșteană „Vremea". Împărțeam critica muzicală cu Traian Selmaru, care avea în sarcina sa cronica Filarmonicei, iar eu pe aceia a Operei și a concertelor dela sala Dalles, pentru muzica de cameră, vocală, instrumentală. Ultimele stagiuni ale Teatrului Liric din piața Valter Mărăcineanu fuseseră excepționale, înscriind în repertoriu câteva nume răsunătoare dela teatrele de Operă străine: Toti Dal Monte, Franca Somigli, Florica Cristoforeanu, Lauri-Volpi, Viglione Borghese, toți dela Scala din Milano, — John O'Sullivan dela Opera din Paris, Martinelli, Dimitrie Onofrei, Bianca Saroya, toți din New-York, Ștefănescu- Goangă dela „Monnaie" din Bruxelles, Constantin Stroesco dela Opéra Comique, Emil Marinescu dela Opera din Liège ș. a., fără a vorbi de bravii angajați permanenți ai Operei din București, cari se numeau George Folescu, Niculescu-Basu, Edgar Istraty, Sigismund Zaleski, Jean Athanasiu, Grigore Theodorescu, Costescu-Duca, Șerban Tassian, Nicu Apostolescu, Romulus Vrăbiescu, Mircea Lazăr, Dinu Bădescu, Lydia Lipkowska; apoi Maria Snejina, Maria Mareanu, Enriquetta Rodrigo și Valentina Crețoiu.

Când sosi la București ca „celebritate" în 1934, Viorica Ursuleac era căsătorită cu faimosul dirijor Clemens Krauss, indiscutabil cel mai autorizat interpret al muzicii lui Richard Strauss, care împreună cu ceilalți magicieni ai baghetei, Furt-

wängler, Toscanini, Bruno Walter, Mengelberg, Knappertsbusch şi Karl Böhm, constituiau apogeul interpretării muzicii universale.

Apariţia sa în „Mareşala" din Rosenkavalier de Richard Strauss fu electrizantă. De neobişnuită frumuseţe, de o prestanţă vocală şi scenică în afară de comun, Viorica Ursuleac deslănţui un uragan de aplauze, un entusiam indescriptibil, cu delirante chemări şi rechemări la rampă. Publicul bucureştean nu o cunoscuse, deoarece fiind de origine bucovineană din Cernăuţii Austro-Ungariei depe vremuri, făcuse studiile la Viena, debutând pe scenele germane, continuându-şi apoi cariera în marile teatre de Operă apusene. — O întâlnim în mai toate programele teatrelor europene în jurul anilor 1930—50. In rolul „Sieglinde" din Walkiria lui Wagner a triumfat la Scala din Milano, dictând lege în interpretarea inegalabilă, având la pupitru, ca şi la Bucureşti, pe însăşi Clemens Krauss. La Bucureşti a interpretat şi „Tosca", colorând muzica lui Puccini cu autentice accente latine perfecţionate în şcolile Occidentului.

Imi amintesc de efervescenţa provocată în capitala României de prezenţa celebrului cuplu Krauss-Ursuleac. Au dominat pur şi simplu viaţa mondenă şi artistică a momentului, stârnind pretutindeni un interes neobişnuit.

* * *

Recent ziarele german şi posturile de radio au anunţat că la 26 martie Viorica Ursuleac a împlinit 80 de ani. După moartea maestrului Clemens Krauss s'a stabilit la poalele munţilor tirolezi într'o mică localitate puţin cunoscută, încercând a reconstitui, prin scrieri şi amintiri, o dublă grandioasă carieră a soţului său şi a sa.

Revederea noastră în gara din Milano a fost emoţionantă. Aşteptam cu legitimă strângere de inimă să revăd, după 40 de ani în locul splendidei artiste de pe vremuri, o femee sfârşită de împrejurări şi scurgerea timpului. E greu pentru un asemenea „idol", care a cunoscut din plin gloria, să se resemneze în faţa implacabilei condamnări a vârstei. Apoi aveam fixă în minte superba imagine a femeii depe vremuri, a cărei fotografie o păstrez deasupra pianului. — Spre uluirea mea am regăsit pe „diva" de odinioară, coborând sprinten din tren cu două valize sub braţ, evident cu trăsăturile oarecum modificate de trecerea anilor, dar cu aceiaşi ochi verzi minunaţi, mari şi luminoşi ca acum 40 de ani, cu o limpezime de minte extraordinară, o fluiditate discursivă tinerească, deloc alterată de vârsta înaintată. — Ich glaube, ich werde zweihundert Jahre lang leben! exclamă râzând.

Exprimându-mi admiraţia pentru „secretul" cu care îşi poartă anii, (mărturisesc că nu i s'ar da mai mult de 60), mi-a răspuns glumind cu cochetărie, că ar fi fost mai avantajos să nu-şi fi denunţat adevărata vârstă, dar că renumele şi celebritatea nu îi permite să se ascundă. Am întrebat-o politicos dacă nu doreşte să se odihnească pentru câteva ore într'o cameră de hotel. A declinat invitaţia, declarând că preferă să rămână în sala de aşteptare a gării, până la sosirea trenului. M'a rugat doar să îi ofer un „giallo", un roman poliţist în limba italiană, spre a-şi petrece timpul. Mi-am amintit de bătrânul Konrad Adenauer, care de câte ori venea în vacanţă pe Lago di Como, nu cetea pentru destindere decât romane poliţiste.

Revederea cu Viorica Ursuleac a însemnat pentru mine un eveniment neobişnuit, fiind cu totul altceva decât o simplă întâlnire cu trecutul, scăldată în siropul amintirilor sau regretul unor vremi adormite. Am regăsit un personaj altădată ilustru, *la fel actual*, intrat în ritmul existenţei contemporane cu resemnare, modestie şi vioiciune. Artista mi s'a părut şi mai importantă decât acum patruzeci de ani...

J. N. MANZATTI

NINA BATALLI ÎN HONDURAS

Galeria „La Barcaccia" din Roma a prezentat, dela 8 la 20 Ianuarie 1975, cu participarea unui public selecţionat de amatori de artă şi colecţionari, expoziţia Nina Batalli, pictoriţă de origină română.

Preţuită pentru poezia şi focul interior al artei sale încă din primele afirmări în Italia, acum vreo 25 de ani, Nina Batalli s'a impus prin nota unei profunde conştiinţe artistice: în uleiurile ei clasicismul fraternizează şi se completează cu cea mai modernă tehnică în interpretarea îndrăsneaţă a unor motive cari, deşi tradiţionale, ne sunt prezentate cu limbajul şi prospeţimea timpului actual.

Acestea sunt elementele pozitive şi într'adevăr renovatoare ale artei sale. Având la bază educaţia academică a bunei şcoli româneşti, trăind anii primei tinereţi în atmosfera lăsată de Luchian şi urmată de Pallady, Tonitza, Marius Bunescu şi Francisc Şirato (acesta din urmă i-a fost maestru şi profesor), Nina Batalli a ştiut să-şi construiască propria personalitate printr'o viziune cu totul nouă a peisagiului, a florilor, a portretului şi să se integreze astfel în unda contemporaneităţii fără a recurge la nicio abdicare.

Această artistă a înregistrat în ultimii ani adevărate triumfuri profesionale pe lângă satisfacţiile de ordin moral: premiul pentru „La Strada del Sole", mai mult decât un certificat oferit de către o autoritate de Stat, a fost recunoaşterea publică a uneia din cele mai calificate comisii de pictori şi critici de artă italieni.

Artişti de faimă mondială ca Giorgio de Chirico şi Fausto Pirandello, personalităţi de prestigiul lui Mino Maccari, Giovanni Omiccioli, Vangelli, Monachesi au spus, în repetate rânduri, nu vorbe de ocazie în atmosfera mondenă a unui vernisaj, ci au ilustrat, cu documentare susţinută, meritele acestei artiste, pe care numai munca, talentul şi originalitatea au plasat-o în primele linii ale artei contemporane italiene.

Şi ar mai trebui să adăugăm ceva (o spunem în şoaptă, căci ne priveşte numai pe noi, românii pribegi): ceea ce e remarcabil în Nina, şi nouă ne merge la inimă, e permanenta obsesie a tot ce o leagă de pământul natal.

Când, cu ani în urmă, o improvizată şi surprinzătoare ninsoare, la Roma, albise străzile şi grădinile Cetăţii Eterne, Nina se instalase în Pincio şi picta, de dimineaţa până seara târziu, în toate unghiurile celebrei grădini. Am văzut-o întorcându-se

acasă, cu tolba plină de imagini albe şi cu mâinile îngheţate: gândul şi sufletul Ninei erau departe. La Predeal, la Braşov, în Carpaţi. În ţara noastră.

* * *

La Roma trăiesc şi lucrează 2000 de pictori. Dar se vorbeşte de 20—25. Selecţia e severă. Nina Batalli face parte din acest număr restrâns.

* * *

Tema expoziţiei a fost Honduras: oceane, păduri, flori şi nisipuri din îndepărtata republică a Americei Centrale.

Apoi, oamenii. Oamenii sumbri, cu surâsul lor mut, oglinda unor condiţii de viaţă ale căror limite extreme depăşesc dramaticul, fantezia, răbdarea. Totul poartă semnul resemnării: numai vântul şi ploaia se răsvrătesc pe aceste pământuri.

Înconjurat de Atlantic şi Marea Antilelor, de o parte, şi de Oceanul Pacific, de alta, Honduras a atras interesul artistei prin diversitatea culorilor pe care le imprimă cele două oceane: luminoase şi calme pe coasta Atlanticului, — tumultuoase şi cu reflexe reci, pe coasta Pacificului. În realitate, două lumi, două imagini ce se contrazic şi se resping, concentrate într'un spaţiu de modestă extensiune şi care oferă artistului o variată gamă de culori şi de contraste, dar în acelaşi timp un peisaj uman, quasi elegiac, unde multe privelişti au rămas fidele tiparului de acum 500 de ani, când Cristofor Columb, în a patra sa călătorie, a înfipt drapelul Spaniei Catolice pe acest pământ de dimensiunea unei batiste, care leagă civilizaţiile — şi ele contrastante — ale celor două Americi.

Nina Batalli a plecat spre Honduras la începutul anului 1974 şi a stat trei luni de zile. Trei luni sunt multe sau sunt puţine faţă de farmecul misterios al acestei ţări dela tropice, unde peisagiul poartă pecetea unei autenticităţi nealterată de intervenţia disciplinelor umane. A lucrat mult şi a călătorit, dintr'o parte şi alta a ţării, cu neobosită îndârjire. Totul îi apărea nou, grandios, copleşitor. Milioane de orhidee pe pământ, pe copacii pleşuvi ale căror coroane erau mai degrabă acoperişuri destinate să le apere de violenţele climei tropicale. O lume şi o vegetaţie ieşită, parcă, din fantezia lui Daniel Defoe; o armonioasă disciplină de verde, albastru şi galben în lipsa de disciplină a peisagiului văzut în toată amploarea lui.

Oamenii, plantele, copacii creşteau aşa cum voia Dumnezu, cum voiau vântul şi norii.

* * *

Parcă forţa inexplicabilă a unui instict şi antene invizibile îi şopteau că sunt locuri, oameni şi peisagii pe care n'o să le mai vadă niciodată.

Şi aşa s'a întâmplat. Într'o noapte, nu mult după întoarcerea Ninei în Europa, ciclonul FI-FI s'a abătut sălbatic şi a distrus, în câteva ore, toată vegetaţia, casele şi copacii pleşuvi din Honduras.

Această recentă expoziţie a Ninei Batalli reprezintă, deci, şi o dramatică mărturie, în imagini autentice, a unei lumi de vis şi de răscolitoare poezie, care a dispărut dela o oră la alta.

Poate pentru totdeauna.

HORIA ROMAN

DERIZIUNEA ADEVĂRULUI IN NUMELE PUTERII

O piesă de teatru şi un film: *Puterea şi adevărul* de Titus Popovici este unul din marile succese *oficiale* ale vremi din urmă în România.

Titus Popovici reprezintă unul dintre cazurile cele mai tipice de oportunism din literele româneşti. El nu-şi dă în niciun fel silinţă să convingă, fie numai o clipă, c'ar crede în ceea ce scrie. Cu un cinism destul de uimitor chiar şi într'o cultură în care cinismul a devenit una din condiţiile ascensiunii, Titus Popovici ilustrează doar versiunea admisă şi încurajată de partid; fără umbra vreunei imprudenţe, a vreunei sinceităţi, a celei mai timide interpretări personale. Are precizia şi inumanitatea unui ordinator ce execută o comandă, cu singura diferenţă că un ordinator este silit să ţină seama de datele reale, în timp ce Titus Popovici le înlocueşte cu tezele partidului. Precizia aceasta în comentarea sloganului i-a adus lui Titus Popovici imensele avantagii pe care le cunosc toţi în România; capacitatea sa de a face interminabile exerciţii pe temele date îi asigură deschiderea automată a porţilor în teatru, cinematograf şi la cenzură. Aceasta din urmă — la toate nivelurile ei — trebue să aibă cu Titus Popovici senzaţia năucitor de agreabilă de a fi revenit cu ani în urmă când totul era foarte simplu: albul-alb, negrul-negru şi când scriitorii îşi păstrau minimele imprudenţe pentru sertar. Dac'ar exista în România un premiu al cenzurii pentru autorul care-i dă cel mai puţin de furcă, el ar trebui desigur să încununeze pe acest scriitor a cărui singură gimnastică mentală constă în a continua realismul-socialist cu noile metode recomandate în momentul de faţă când a fost răsbotezat „umanism-socialist". Într'adevăr „literatura" — ca să spunem aşa — a lui Titus Popovici este hotărît realist-socialistă în măsura în care realitatea este înlocuită deliberat cu o versiune în întregime inventată şi consfinţită de documente de partid şi plenare. Mijloacele doar sunt noi: simplismului din vremea jdanovismului i-au succedat nuanţele. Ca un bun meşteşugar ce este, Titus Popovici se conformă întocmai fără vreo iluzie asupra credibilităţii celor scrise.

In *Puterea şi adevărul* „erorile" — aceste este eufemismul oficial — al epocei staliniste în România sunt întrupate în persoana lui Pavel Stoian care până la sfârşit este totuşi justificat de comunistul cel bun şi care a încercat să se opună acestor erori printr'o simplă frază: „Mă gândesc la Stalin, la uriaşele sale merite faţă de revoluţie şi la daunele pe care le-au adus revoluţiei defectele sale pe care Lenin le prevăzuse".

Totul este cuprins în această simplă frază. Meritele sunt „uriaşe" în timp ce „defectele" lui Stalin nu sunt însoţite de vreun epitet devenind astfel inevitabil minore. Iar referinţa supremă la Lenin garantează dogma de bază: nu partidul s'a înşelat — Lenin prevăzuse „defectele" — doar „cultul personalităţii" este de vină. Trecând apoi dela comunismul moscovit la cel local, dogmele partidului comunist român sunt şi ele ilustrate. Mai întâi comuniştii din ilegalitate. Intre 800 şi 1000 — aflăm în toate cărţile de istorie publicate în străinătate. Deveniţi nenumăraţi, omniprezenţi, cu toţii schingiuiţi prin închisorile burgheziei, cu toţii eroi în versiunea oficială dela Bucureşti. Ilegalistul — extrem de rar în realitate — s'a reprodus prin sciziparitate justificând vorba de duh a scriitorului suprarealist şi comunist Gheorghe Dinu „puţini am fost, mulţi am rămas". In piesa lui Titus Popovici,

sunt, bine înţeles, sumedenie de ilegalişti. Toate personagiile de anvergură şi-au lăsat unghile prin beciurile Siguranţei şi au luptat pe baricadele revoluţionare „în aşteptarea armatelor sovietice şi române". Baricade admirabile care n'au decât cusurul — minim — de a nu fi existat niciodată. Filiaţia revoluţionară a regimului dela Bucureşti este dogma de bază cu atât mai exploatată cu cât faptele o neagă categoric. Exportul unui sistem politic de către o armată de ocupaţie ce aduce cu sine câţiva slujitori pe care-i instalează la putere spre a face politica ocupantului nu s'a numit niciând „revoluţie". Prin repetarea litanică a acestui termen se speră că trecutul va fi transformat în ceea ce n'a fost, mai ales că trecerea timpului va elimina martorii, iar, până atunci, unii dintre ei contribuie sistematic la instaurarea irealităţii, ca, de pildă, Titus Popovici.

O „revoluţie" deci condusă de militanţi care din maximum o mie s'au făcut mulţime. Pentru a lupta împotriva „duşmanului de clasă", aceşti militanţi au fost din când în când nevoiţi să-l închidă prin nişte închisori din care „duşmanul de clasă" a ieşit însănătoşit fizic şi moral. Prolix asupra torturilor din timpul burgheziei, Titus Popovici prezintă închisorile stalinismului ca pe nişte clinici ideale. Să-l ascultăm pe Stoian vorbind despre un fost reprezentant al partidelor ţărănist şi liberal, Dărnescu. „Inchisoarea l-a ferit de colesterol, de ciroză. După ce a ieşit în 64, a lucrat ca expert contabil, că de priceput se pricepea. Are pensie. De, supravieţuitor al luptei de clasă. Ştii ce mi-a spus: — Domnule Stoian, îmi scot pălăria în faţa Dv. Mă recunosc bătut, aţi realizat ce n'am fost noi în stare să facem niciodată". E adevărat că prin aceleaşi închisori mai nimereşte şi vreun ţăran condamnat pe nedrept, Ion, care, dus pe şantier, constată laconic „De lucru noi nu ne speriem, numai să ne daţi de mâncare" şi care mai spune: „pe mine nu m'o bătut nimeni... Pe domnu-senator, pe domn-ministru, în cadrul luptei de clasă, câte-un ghiont acolo, că nu-şi făceau normele". Un ghiont cam justificat — nu-şi făceau normele — dar numai împotriva duşmanului de clasă — şi acela ferit, prin grija închisorilor ideale, de colesterol şi ciroză. Lucrurile nu se complică decât atunci când prin aceste închisori mai intră şi câte un comunist nevinovat. El este cu adevărat bătut, dar securistul care a ordonat această bătaie este imediat dat afară — şi de aici porneşte problematica piesei, remuşcările şi justificarea. Dac'ar fi numai vorba de sutele de mii de opozanţi şi nevinovaţi care şi-au pierdut viaţa sau sănătatea în universul penitenciar românesc din vremea stalinismului, unul dintre cele mai fecunde în torturi şi condiţii de detenţie inumane, n'ar avea nicio importanţă şi n'ar crea personagiului principal al lui Titus Popovici nici umbra vreunei remuşcări. Dar o victimă cu carnet de partid e cu totul alceva şi merită într'adevăr şi o piesă şi un film, mai ales că finalul cel cu meritele „uriaşe" ale lui Stalin deabia atenuate de unele „defecte", aşează totul în larga perspectivă a uitării şi a „omletei care nu se face fără a sparge ouă", clasica scuză comunistă. La care să ne amintim că Panait Istrati, vizitând Uniunea Sovietică, avea să răspundă: bine, văd ouăle sparte, dar unde este omleta?

Puterea şi Adevărul publicată, jucată şi ecranizată într'o ţară în care oamenii trecuţi prin închisori nu se mai numără, nu e literatură, nici film. E o palmă. Dată nu numai victimelor dar şi adevărului în numele puterii.

MONICA LOVINESCU

RETIPĂRIREA OPEREI LUI POMPILIU CONSTANTINESCU

Un eveniment cultural şi editorial de mare însemnătate este retipărirea în ţară a operei criticului Pompiliu Constantinescu. In cele 6 volume se află incluse totalitatea cronicilor şi foiletoanelor literare pe care Pompiliu Constantinescu le-a publicat între 1924 şi 1946 în reviste de prestigiu ca „Ritmul Vremii", „Mişcarea Literară", „Kalende", „Vremea", Revista Fundaţiilor Regale". Editorii au integrat aici şi volumele publicate de autor în prea scurta lui existenţă. In plus găsim şi texte inedite, conferinţe rostite mai ales la radio, pe care cititorul le are prima oară sub ochi. Iniţiativa ni se pare excepţional de bine venită, iar meritul revine, în primul rând Doamnei Constanţa Constantinescu, soţia criticului, care a făcut operă de dreptate literară şi spirituală oferind noilor generaţii posibilitatea de a cunoaşte pe unul dintre cele mai serioase spirite din epoca inter-belică. Ediţia este întocmită nu numai cu multă dragoste pentru adevărul literar, dar şi cu o sârguinţă şi o competenţă ştiinţifică fără umbre. Metoda e însă curioasă: s'au luat cronicile şi s'au publicat, în ordinea alfabetică a celor cărora le erau consacrate, ajungându-se astfel la un fel de dicţionar literar, completat cu paginile despre scriitorii străini şi cu câteva articole de ordin general, la care trebuesc adăogate şi pomenite — cu emoţie — şi câteva pagini din „Jurnalul intim" al criticului. Metodă contestabilă pentru unii, care ar fi preferat, de pildă, publicarea mai întâi a volumelor de critică, urmate apoi de cronicile nestrânse în volum, dar care, până la urmă nu are prea mare importanţă. Esenţialul este că avem în faţă peste 3000 de pagini de Pompiliu Constantinescu şi că oricine poate cunoaşte, în felul acesta, un moment al criticii româneşti dinr'o epocă în care critica însemna vocaţie, responsabilitate şi — mai ales — autoritate.

Spre deosebire de contemporanii săi, alături de Şerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu este singurul care şi-a ferit vocaţia criticii de ispitele creaţiei pur literare. El n'a fost nici poet ca Vladimir Streinu, nici romancier ca E. Lovinescu sau G. Călinescu. Critica a fost pentru el totul, un fel de ordin aproape religios în care a intrat cu toată fiinţa pentru a-i sluji fără odihnă şi fără slăbiciune. Iar în interiorul criticii, Pompiliu Constantinescu a cultivat, în primul rând, cronica literară, foiletonul săptămânal. Din această cauză rareori cronica literară, legată de vremelnicia ei, a fost cinstită cu atâta devotament intelectual, cu atâta nobilă pasiune de a-i transfigura limitele. Aceasta nu înseamnă că Pompiliu Constantinescu — care s'a stins din viaţă la numai 45 de ani — nu era şi omul marilor sinteze, al studiilor de ample arhitecturi. Ne-a dovedit-o cu studiul său despre Tudor Arghezi, publicat la Fundaţiile Regale în 1940, autorul făcând aici prima încercare de a descifra un univers poetic, graţie unei temeinice armaturi filosofice de tip tradiţional, în cazul de faţă însuşindu-şi viziunea şi metoda lui Lucian Blaga. Nimeni dintre prietenii criticului n'a văzut însă bine acest apel la sistemul lui Blaga: nici Şerban Cioculescu care consideră acest fapt o „alunecare", nici G. Călinescu care vorbeşte de un „drum greşit" al criticului. Adevărul este că studiul despre Arghezi al lui Pompiliu Constantinescu punea în chestiune însăşi imaginea pe care şi-o făcuseră contemporanii despre el. Pentru mai toată lumea, şi în parte, este adevărat, Pompiliu Constantinescu era tipul criticului aplicat, onest, degustător

„obiectiv" al faptului literar, cu stilul său rece, „ca adevărul însuşi", cum se exprima Vladimir Streinu. Nimeni nu neagă aceste calităţi lui Pompiliu Constantinescu. Dar a insinua că „onestitatea" lui nu are de ce să facă saltul în studii de respiraţie, ni se pare o atitudine insidioasă şi nedreaptă. Onestitatea nu este aici prag, ci notă dominantă a unei personalităţi împlinite care ia literatura în serios. Până şi G. Călinescu, ale cărui judecăţi literare oscilau dela o extremă la alta, cu o dezinvoltură ce se voia dialectică, recunoştea în Istoria Literaturii a sa meritele lui Pompiliu Constantinescu: „Când constaţi în critica de după război — scrie el — ce noroasă este perceperea valorilor, cum se caută inima unei opere în pântece şi intestinele în cap, ce judecăţi sucite şi haotice se aruncă, nu se poate avea decât stimă pentru aceste lentile bine fixate la ochi, şi pentru cuţitul ţinut în mână fără tremurături".

Pentru a-şi ţine bine pe ochi aceste lentile de care vorbeşte G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu îşi face din independenţa atitudinii un fel de crez dela care nimic nu-l va abate: nici prietenie, nici concesie sentimentală, nici afiliaţie politică, nimic, în afară de voinţa de a obiectiva o emoţie, a raţionaliza o impresie. „Astăzi, — spunea el în ‚Vremea' din Iulie 1934 — numai acei cronicari, fie dela cotidianele politice, fie dela revistele literare, au isbutit să-şi afirme prestigiul de critici, care ei înşişi şi-au făcut un crez din independenţa de atitudine. Critica săptămânală nu-şi află raţiunea de a fi decât prin competenţă, libertate de opinie şi repudiere a mezalianţelor cu politica, fie numai literară".

Critica lui Pompiliu Constantinescu nu este numai expresia unui personalităţi cu totul independente, dar ea transpune pe planul limbajului critic această pasiune pentru independenţă. Pompiliu Constantinescu — neo-maiorescian în spirit — alungă din spaţiul judecăţii sale tot ce se impune parazitar operei: politică, morală şi chiar mistică, atunci când datele mistice nu se inserează, organic, în economia particulară a unei opere literare. Pentru el criticul este „un exeget meticulos înarmat cu lupa raţiunii", un interpret care refuză insinuarea dogmatică, mulţumindu-se cu o lectură estetică a textului. De aici, distanţele pe care le ia faţă de Gherea, de Mihail Ralea, de doctrinarul Nicolae Iorga. Iată de ce pentru el Ibrăileanu e „un comentator periferic în domeniul esteticii pure", iar Mihail Ralea un „paradoxal asociator de varii raporturi ideologice". Nu e cruţat nici semănătorismul acerb al lui Iorga, nici ortodoxismul militant al „Gândirii". Tot ce intervine în opera de artă din afara naturii ei pentru a o „de-natura", se loveşte de opoziţia imanent-estetică a criticului. Nu trebue să credem însă că Pompiliu Constantinescu este un adept al estetismului exagerat, el însuşi în contradicţie cu realitatea *deschisă* a artei. In paginile în care vorbeşte despre „Titu Maiorescu faţă de noi", publicate în „Esseuri critice", Pompiliu Constantinescu pledează pentru valorificarea planului estetic al unei opere, dar refuză „estetismul", ca fiind culpabil de formalism fără substanţă: „Şi când spunem planul estetic — scrie Pompiliu Constantinescu — trebue să-l înţelegem exact în acelaşi raport stabilit de Maiorescu, între etnicitatea şi universalitatea operei de artă, şi nu cumva să-l confundăm cu un anume ‚estetism' de care litereatura contemporană s'a contaminat uneori ca de o atitudine mult prea formală". Cu alte cuvinte, echilibru raţional fără exagerări dăunătoare, lectură şi interpretate de un ferm impresionism imediat convertibil în judecată potolită,

necesară. Exact ceea ce Pompiliu Constantinescu cere unui critic: temperament, gust, cultură, conştiinţă.

Revenind la ediţia de faţă trebue sa subliniem cu toată tăria obiectivitatea Doamnei Constanţa Constantinescu care n'a lăsat la o parte nici referinţe şi texte pe care le găsim publicate pentru prima oară, după o eclipsă de ani şi ani. Acesta este, de pildă cazul textului despre romanul lui Mihail Vilara „Frunzele nu mai sunt aceleaşi", o conferinţă pe care criticul a ţinut-o la Bucureşti la 4 Mai 1946. Generaţiile noi ignoră, poate, numele lui Mihail Vilara, dar pentru cine a trăit epoca de febră turbure, nu numai literară, dintre 1944 şi 1947, evocarea lui Mihail Vilara care nu e altul decât Mihail Fărcăşanu, redeşteaptă pasiuni, lupte şi credinţe pe care istoria adevărată va trebui cândva să le rânduiască în contextul lor de mari aprinderi.

Am mai spus-o, Pompiliu Constantinescu era criticul atent la toate svârcolirile literare, se străduia să consemneze totul, ca un fel de cronicar pentru care datoria de a fi într'adevăr prezent lua dimensiuni aproape eroice. Spunem aproape, deoarece un examen atent desvălue totuşi şi unele lacune. E inexplicabil, de exemplu, că Pompiliu Constantinescu a lăsat să treacă pe lângă el, fără să-şi spună cuvântul, opera unor poeţi ca Mircea Streinul sau Paul Sterian, a unor romancieri ca Dragoş Protopopescu, Petru Manoliu, Eugen Bălan, a unui romancier şi critic de însemnătatea lui Constantin Fântâneru, sau a unei personalităţi atât de inspirate în avantgarda românească, am numit pe Victor Valeriu Martinescu. După cum e curios că scriitori de mari împliniri ca V. Voiculescu, Dan Botta sau Emanoil Bucuţa au fost criticaţi printr'o singură operă.

Care este însă criticul care nu-şi are omisiunile lui? Şi de fapt nu acesta este lucrul cel mai important, ci semnalizările active, popasurile pentru a impune un scriitor, o idee, o atitudine. E destul să insistăm aici asupra acelor scriitori de care Pompiliu Constantinescu s'a ocupat cu multă înţelegere şi pe care generaţiile actuale i-au uitat de-a binelea sau au fost obligate să-i uite. Să începem cu doi poeţi azi în exil: Horia Stamatu şi Ştefan Baciu. Amândoi se bucură din partea criticului de o atenţie care arată, în fond, convingerea lui Pompiliu Constantinescu că se află în faţa a doi scriitori autentici. Debutul literar al lui Horia Stamatu, „Memnon", volum încununat de Fundaţiile Regale cu Premiul Scriitorilor Tineri în 1934, solicită numaidecât atenţia criticului dela „Vremea". Din prima frază, Pompiliu Constantinescu vede în autorul lui „Memnon" nu numai „cum se poate zice amabil, un poet plin de făgăduieli, dar şi de sigure realizări". Şi după ce îl pune sub semnul ultimului Cocteau, un Cocteau „paradoxal născocitor al unei stângi clasice", criticul scoate în evidenţă, „graţia, fantezia uşor funambulescă şi cizelarea artistică a imaginilor", arta poetului ajungând în cele mai scurte din poemele lui Horia Stamatu la „definitiva posesiune a mijloacelor sale". Iar concluzia criticului, deşi oarecum paradoxală, printr'o anumită rânduire de topografie a ideilor, ne e mai puţin precisă: „Cu volumul său de poeme *Memnon*, D. Horia Stamatu se afirmă ca un neîndoielnic talent, iar în lirica noastră tânără saturată de atâtea influenţe, aduce un salutar echilibru interior şi formal în zona poeziei de stânga".

La Ştefan Baciu, nu găsim salutul unui debut. Criticul recenzează al treilea volum, „Căutătorul de comori", poate şi pentru a ajunge la următoarea concluzie:

„Poet de sensibilitate acută, așa cum l-a indicat însuși debutul său, D. Ștefan Baciu (cât de tânăr a rămas în cei șase ani dintre prima și această culegere a sa!) și-a găsit o substanță lirică și și-a căutat o varietate pe care n'a avut-o până acum". Intâmplarea face ca în aceeași cronică despre Ștefan Baciu, criticul să pomenească, în bine, de un alt poet — și el în exil — Constantin Lucrețiа Vâlceanu.

S'ar putea să ni se răspundă că indiferența criticii actuale din România față de acești poeți e o falsă indiferență pentrucă, fiind exilați, cenzura veghează asupra unei perfecte conjurații a tăcerii. Să trecem atunci la scriitori care se află la ei acasă, pe care Pompiliu Constantinescu i-a apreciat și pe care nici editorii, nici criticii nu-i răsfață cu atențiile lor, în această perioadă de valorificări ce se vrea obiectivă. E cazul, mai ales, al poeților D. Ciurezu și N. Crevedia. Pe D. Ciurezu îl urmărește dintru început. După rezervele față de debutul său cu volumul „Răsărit", criticul situează cum nu se poate mai bine pe acest poet, pe cât de discret, pe atât de important. „Toți poeții noștri tradiționaliști — scrie Pompiliu Constantinescu — cu excepția sa, au fost contaminați de cărturărism. Unii s'au adresat lui Rilke sau lui James, alții lui Maeterlinck sau lui Stefan George, numai Domnul D. Ciurezu a rămas credincios autohtoniei. Tradiția sa se rezumă la peisajul natal, la solidaritatea ancestrală cu satul, cu morții, la credințele obștești și la un creștinism familiar, în care adorația lui Dumnezeu se confundă cu adorarea elementelor". Vorbind de „Psalmii" poetului, criticul are grijă să-i ferească de înrudirea cu psalmii arghezieni sau cu „neliniștea metafizică" a lui Blaga. „Familiaritatea cu Dumnezeu amintește numai de familiaritatea țăranului cu taina, credința însăși se identifică cu țarina, cu satul, într'un cuvânt cu acel naturism instinctiv pe care omul pământului îl colorează firesc de misticitate". Și concluzia: „Poetul trăiește întreg complexul pe care-l numim *tradiție*, prin instinct ancestral; el simte, crede și conjură forțele obscure ale vieții țărănești, dar se individualizează prin conștiința plenitudinii sale vitaliste pe care și copacul ce-și înalță fruntea'n văzduh ar trebui s'o aibă, dacă ar putea asculta cum urcă seva din pământ în trunchiul lui bătut de lumină."

Tot atât de semnificative sunt și entuziasmele lui Pompiliu Constantinescu pentru poezia lui N. Crevedia. „Adevărata originalitate de atitudine a dlui Crevedia constă în explozia poetizată a unui sincer suflet de plebeu, care nu se rușinează de originea lui umilă, făcându-și din ea un punct de onoare și un sprijin moral. Este pentru prima oară în literatura noastră când o atare atitudine ia înfățișare literară."

In România de azi și D. Ciurezu și N. Crevedia sunt cu desăvârșire absenți din editura și critica românească. Ne place să credem că opinia unui critic de talia lui Pompiliu Constantinescu va duce, în sfârșit, la redescoperirea lor. Altfel, aceste absențe nu sunt numai nemotivate, ci și încărcate cu o vinovăție care nu iartă.

VIRGIL IERUNCA

„SOLITARUL" IONESCO

Cum era de așteptat, primul și, până acum, unicul roman al d-lui Eugène Ionesco — „Le Solitaire" —, tradus imediat în alte limbi, a stârnit discuții și polemici, care autorului, din câte-l cunoaștem, nu-i displac. Ba avem chiar convingerea că a scris cartea, cel puțin în parte, cu lăudabile intenții de provocare. Și și-a atins, fără îndoială, scopul: „angajații" de toate culorile pe plan politic și partitic au sărit ca arși și au denunțat încă odată în precedență i-au iritat paginile usturătoare din articolele, eseurile, notațiile, conferințele strânse în „Notes et contre-notes" (1966), „Journal en miettes" (1967), „Présent passé, passé présent" (1968) — „involuția" și noul spirit „reacționar" ale scriitorului franco-român. Și le înțelegem dezamăgirea după ce timp de vreo două decenii l-au considerat pe d-l Ionesco drept un aliat firesc, pentru piesele din prima și din a doua fază, în demascarea, la nivel de limbaj, a burgheziei, și în condamnarea, la nivel de societate, a conformismului (natural, de dreapta). Ceea ce le-a scăpat din vedere acestor critici preveniți și plini de prejudecăți ideologice e că „La cantatrice chauve", „La leçon", „Les chaises", etc. reprezentau, în cheie în aparență comică, drama cuvântului și a incomunicabilității umane în general, iar nu exclusiv a micului burghez, așa cum „Le rhinocéros" ori „Le roi se meurt" erau o denunțare a totalitarismului, de orice culoare.

Au venit, ulterior, textele explicative de care am vorbit, și în care autorul neagă orice fel de implicație politică a operei sale, interesându-l în realitate numai problema metafizică a omului. „Mă întreb (citim în „Journal en miettes") cum ar putea să mă pasioneze ori măcar să mă îngrijoreze problemele economice, sociale, politice, din moment ce știu 1) că o să murim; 2) că revoluția nu ne salvează nici de viață nici de moarte; 3) că nu-mi pot închipui nici un univers finit nici unul infinit și nici chiar un univers nici finit nici infinit". Aspra polemică împotriva lui Bertolt Brecht, luat ca prototip al unei literaturi didactice, de edificare partinică, are la bază imputarea pe care d-l Ionesco i-o aduce autorului „Operei de trei parale" de a fi neglijat ori ignorat cu totul, în dramele sale, dimensiunea cea mai importantă a omului, cea verticală, dimensiunea metafizică, în care e cuprinsă problema vieții și a morții, a condiției umane absurde, pentru a se dedica în intregime unei ori unor dimensiuni mult mai puțin esențiale și, care rămân la suprafață. „Am scris un întreg teatru, o literatură întreagă ca să arăt ceea ce nimeni nu ignorează și pentru a-mi confirma mie însumi ceea ce am știut de totdeauna: anomalia universului, banalitatea cotidiană, pe care numai atrocitatea reușește s'o atingă, etc.". Nu de mult, marele Charlie Chaplin, căruia la fel o critică tendențioasă i-a atribuit, și continuă să-i atribuie, finalități străine de propria inspirație, și-a desmințit, cu un ton voit cinic, falșii interpreți, susținând că tot ce-a produs, inclusiv capodopera „Timpuri moderne", se datorește unei plăceri intime sau, și mai prozaic, dorinței de a face bani...

Eroul fără nume din „Le Solitaire" e tot ce poate fi mai puțin eroic. Existența sa, resemnată, pasivă, de funcționar mediu, fără aspirații și fără un orizont deosebit de acela al „iadului de toate zilele", devine și mai cenușie după ce o neașteptată moștenire din America îi dă posibilitatea să renunțe la slujbă și să se lase în

voia oţiului. Romanul d-lui Ionesco nu face decât să înregistreze, adesea cu o precizie s'ar putea spune exasperantă de mici detalii, vegetarea banală a protagonistului, al cărui plictis nu e întrerupt decât, din când în când, de un acces metafizic ori mistic. Îl turbură, bunăoară, „enigma divină", absurditatea timpului („Cum e cu putinţă ca ceea ce a fost să nu mai fie?"), e uimit că există şi că realitatea există. „În zadar îmi interpelez sufletul, îl explorez degeaba, nu zăresc în el nicio vibraţie profundă. În spaţiile cenuşii ale interiorităţii sunt numai ruine, dedesubt alte ruine, şi mai de dedesubt altele. Dar, dacă sunt ruine, poate că odinioară a fost un templu, cu columne luminoase, cu un altar aprins. E numai o supoziţie. În realitate poate că nu a existat nimic în afară de haos". De unde anonimului nostru îi vine ideia că — cine ştie? — „ucidem şi ne ucidem pentru a ne dovedi nouă înşine că viaţa există".

Cu aceste convingeri şi cu ideia că „toate instituţiile şi toate societăţile sunt greşite" şi că „există o înţelepciune ce ne învaţă să ne bucurăm de micile lucruri pe care viaţa ni le poate da", e firesc ca protagonistul romanului, continuând să trăiască „în detaliu", să nu ia în niciun fel parte la războiul civil deslănţuit în oraş şi durat câteva zile. Cum „nu se pricepe nimic" decât că „cei dinlăuntru trag în cei de afară şi cei de afară trag în cei dinlăuntrul restaurantului", în care personajul nostru se duce, ca deobicei, imperturbabil, să ia masa, atitudinea sa e de absolută indiferenţă. Nu-i iertа această poziţie neutră fostul coleg de birou Jacques Dupont, care „citea romane şi cărţi ideologice. Se înscrisese într'un partid revoluţionar. Seara, se îmbuiba de doctrină, asimila probabil în cursul somnului, iar dimineaţa ataca societatea cu furie. Şi cum eu eram singurul său interlocutor, mă fulgera cu privirea, mă ameninţa cu degetul arătător, în aşa fel că mi se murdărea conştiinţa şi mă simţeam răspunzător de toate relele generate de sistem. Eram eu societatea nedreaptă, sistemul injust, ţapul ispăşitor". Iar, după ce a moştenit: „Într'o bună zi, Pierre Romboule sau Jacques, nu-mi amintesc bine, m'a întrebat: ‚Nu ţi-e ruşine să trăieşti fără un scop?'. Privind bine în sinea mea, îmi dau seama că nu încerc această ruşine. Este preferabil să-i împingi pe ceilalţi să se masacreze ori să-i laşi să trăiască şi să moară cum pot? Nu simt nevoia să răspund la această întrebare".

Intuind, oricât de vag şi în pauzele plictisului metafizic, că „adevărul e altundeva", acest nou Bérenger narativ nu se simte deloc „angajat" în viaţa socială şi politică. A-l identifica, aşa cum s'a verificat din motive de polemică pedestră, cu creatorul său, e însă eronat. D-l Eugène Ionesco dă dovadă dimpotrivă de un profund *engagement* tocmai cu acest prim roman al său. Dar e o „angajare", am spune, de metodă, preliminară, contra acelui tip vulgar şi superficial de angajare căruia îi datorăm, fără recunoştinţă, deterioarea unei părţi însemnate din literatura şi arta contemporană.

MIRCEA POPESCU

„JURNALUL" DOMNULUI MIRCEA ELIADE

Aproape un sfert de veac de creaţie, ştiinţifică şi literară, de lecturi intense, de conferinţe, cursuri şi lecţii, de contacte şi întâlniri cu personaje marcante ale vremii noastre, de călătorii, de explorări la faţa locului, de nostalgii şi evocări, de meditaţie şi interpretare a datelor şi impresiilor strânse, din ziua de 16 septembrie 1945, când autorul s'a stabilit pentru vreo doisprezece ani la Paris, şi până în 1969, apare documentat, după cât se pare antologic, în acest volum de peste 550 de pagini al d-lui Mircea Eliade (Gallimard, NRF), cuprinzând „Fragments d'un Journal": o adevărată comoară inepuizabilă de materii prime, din care nu lipseşte aurul, dar şi produse elaborate, care ating uneori nivelul operelor celor mai de preţ ale profesorului de istoria religiilor dela Universitatea din Chicago. Dacă nu am şti că de mulţi ani de zile savantul român lucrează la acel „opus magnum", din care, influenţat desigur de Papini, şi-a făcut un nobil scop de viaţă, am fi tentaţi să credem că tocmai acest „jurnal" îi realizează ambiţiile: într'atâta e de complex şi de complet, şi în aşa măsură şi cu atâta fidelitate exprimă întreaga personalitate a scriitorului nostru.

Care se mărturiseşte destul de des, şi nu rareori patetic, în destăinuirea unei drame interioare: teama de a fi trădat, cu prevalenta, cel puţin la suprafaţă, activitate ştiinţifică, „adevărata mea vocaţie, aceea de scriitor român". Când e silit să întrerupă romanul „La forêt interdite", pe care-l pune înaintea oricărei alte lucrări a sa, deşi n'ar fi avut ecoul meritat, nici la critici nici la cititorii comuni, d-l Eliade regretă sincer, dar cu siguranţă nedrept: „Mais j'ai mes malheureux livres scientifiques à terminer". E, acesta, un *leit-motiv* al cărţii recente. În luna octombrie a anului 1951, sburând cu avionul deasupra New-Yorkului, şi cu frica de vreun accident, dânsul notează: „Ceea ce mă contraria nu era moartea, ci faptul de a nu fi terminat nimic. Trebuie că am scris vreo 35 de cărţi. Nu le-am judecat niciodată aşa de sever ca în clipa aceea. Îmi dădeam seama că ar fi trebuit să scriu cel puţin două sau trei cărţi excelente, dat fiind că destinul a făcut din mine un scriitor. Şi numai cărţile pe care nu le scrisesem ori nu le sfârşisem se păreau bune". Opt ani mai târziu, un regret analog: „Pierd vremea scriind nimicuri, mărunţişuri, lucruri care nu mă interesează. Şi într'o bună zi mă voi trezi, va fi ora de plecare, fără să fi avut timp să scriu cel puţin una din cărţile mele de maturitate". Oridecâteori e prins de vreo lucrare de erudiţie — şi cine nu cunoaşte şi recunoaşte calitatea acestei excepţionale erudiţii? —, d-l Eliade aspiră să „redevină liber să scrie cărţile sale". Îl persecută iarăşi amintirea lui Papini: „Opera pentru care el a venit pe lume, lăsând de o parte ‚Un om sfârşit', era ‚Judecata Universală'. Numai că s'a lăsat prea adesea ispitit de cărţi ce nu-şi aveau rădăcinile organice în el. Iar când a voit să facă efortul extrem ca să termine ‚Judecata Universală', s'a prăbuşit pe un scaun, mut, aproape orb, paralizat".

D-l Eliade ne va permite să nu-i împărtăşim temerile, convinşi cum suntem că în ambele domenii în care şi-a cheltuit talanţii nu a fost risipă, ci profit pentru noi toţi care i-am citit şi admirat romanele, dela „Isabel şi apele diavolului" şi dela „Maitreyi" până la „Noaptea de Sânziene", şi care n'am avut, în acelaşi timp, decât de învăţat din contribuţiile fundamentale pe care domnia sa le-a dat istoriei

religiilor, folclorului, indianisticei, filozofiei culturii, cu opere ca „Techniques du Yoga", „Traité d'histoire des religions", „Le mythe de l'éternel retour", „Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase", „Images et symboles", „Forgerons et alchimistes", „Mythes, rêves et mystères", „Naissances mystiques", „Méphistophélès et l'Androgyne", „Le sacré et le profane" etc. Mai mult decât atâta: avem convingerea că cele două vocații, științifică și literară, departe de a se dăuna reciproc, s'au susținut și îmbogățit una pe alta. O dovadă o aflăm chiar în aceste ultime „Fragmente de Jurnal", în care scriitorul își dă mâna cu savantul și amândoi — într'unul! — întrețin cititorul cu dublu profit.

E greu de ales într'o comoară atât de abundentă. Istoricul religiilor insistă, de pildă, asupra permanenței sacrului, asupra „camuflării misterelor în faptele realității imediate", până chiar în politică ori în formele degradate ale contestației americane, ale drogării cu stupefiante, ale presei *underground* și ale pansexualismului. Fiindcă „sacrul e un element al structurii conștiinței și nu un moment în istoria conștiinței". Cum „singură, istoria nu poate satisface toate dimensiunile existenței", e de neconceput o „societate areligioasă": „în caz că s'ar realiza, ar pieri, la capătul câtorva generații, de plictis, neurastenie sau printr'o sinucidere colectivă". Aspirațiile religioase, fundamentale, ale omului, primitiv sau contemporan, se traduc imperfect în diferitele „forme istorico-religioase" pe care le cunoaștem, nu se realizează integral decât în experiențele atemporale ale individului, și mai ales în extaz, în revelațiile transistorice, ce consimt „regăsirea Timpului de dinainte de Lume, când ‚timpul' nu era decât prezență fără început și fără sfârșit". Universul e plin de semne, de hierofanii, de mesaje, de unde interesul viu al autorului, ca istoric al religiilor, dar și ca romancier, nu numai pentru extaz și pentru tehnicile de inițiere, dar pentru vise — o temă insistentă în volum —, pentru șamanism, pentru fenomenele paranormale. Ocultismul și spiritismul, forme pseudoreligioase ale pozitivismului, care e mereu în căutare de *probe* materiale în domenii străine materiei și naturii, sunt dimpotrivă respinse de d-l Eliade, care-i consideră pe așa numiții „primitivi" superiori, cel puțin sub acest aspect, modernilor.

Autorul are, deasemenea, o concepție a sa despre literatură, și în special despre literatura narativă ca „mitologie"; perorează necesitatea „romanului-roman", a povestirii „exemplare", formă modernă, autonomă, a mitului, cu o demnitate metafizică proprie, de care și-au uitat romancierii psihologi, realiști, suprarealiști. „În literatura și în artele plastice ale celei de a doua jumătăți a veacului trecut, operele trebuiau să semene cu realitatea; după 1890—1900, literatura trebuia să simbolizeze ceva; în ultima vreme s'a înțeles că arta — literatura, muzica, pictura — trebuie să creieze universuri autonome (Bach o pricepuse de mult!)".

Nu mai puțin necesar și revelator e „jurnalul intim". Mircea Eliade, cum rezultă clar din acest ultim volum, e un cititor neobosit și curios de Journaux, Journals, Carnets, Cahiers, Tagebücher (Gide, Julien Green, Charles Du Bos, Amiel, Léautaud, Henri de Montherlant, Ernst Jünger), de mărturisiri, autobiografii, schimburi epistolare; e un pasionat al „Convorbirilor cu Goethe" ale lui Eckermann (față de marele scriitor german are o adevărată venerație, pentru „miracolul existenței sale, care nu a suferit niciodată de povara sa ‚istorică'. A trăi integral, fără a te lăsa trăit de ‚timp', a trăi exclusiv în clipa aceasta, fără a te lăsa co-

pleșit ori otrăvit de trecut, de ‚istorie'"). Cine a ținut un „jurnal", ca d-l Eliade aproape în permanență, din 1928 până astăzi — și e păcat că o parte s'a pierdut pe drumul exilului (cel din 1944, dela Cordoba, „era, cred, ce am scris mai valabil") vorbește în cunoștință de cauză. Jurnalul autentic nu e nici carnet de atelier, nici dosar inert de fapte, de impresii, de citate, nici gen literar: e „document" și „mărturie", în același timp, servind la reconstituirea, la distanță, a unui eveniment, a unui itinerar, a unei întâlniri, pe bază de notații chiar neimportante, de însemnări cu privire la o vizită, chiar banală, înregistrarea unui vis, a unei lecturi, a unei vizite, a unei călătorii. Un scriitor, cât de bun, poate să n'aibă știfa jurnalului intim.

Mircea Eliade o are. „Fragmentele" pe care le publică sunt, mai toate, iluminante, iar galeria de personaje pe care o prezintă, dela Jung la Borges, dela Ortega la Gabriel Marcel, dela Dumézil la Pettazzoni și Giuseppe Tucci, dela Jean Paulhan la Allen Ginsburg, dela Karl Barth la compatrioții Cioran, Eugène Ionesco, Herescu, Stéphane Lupasco, Brâncuși, George Enescu, e vie și adesea pitorească, în curiozitățile și maniile unor figuri de această talie: Gide, care în ajunul morții e atent cu medicul la corectitudinea gramaticală a ultimelor fraze pe care le mai poate rosti; Julien Benda, care-și obligă secretara să-i citească, ore întregi, din propria operă, fiindcă-i plăcea să se asculte rostit de alții; Beckett, care, după ce scria toată ziua, seara tăia cu foarfeca fraze și cuvinte izolate, amestecându-le după aceea la întâmplare; Joyce, ocupat tot timpul să-și reclamizeze scrierile și să le dea de lucru cititorilor și criticilor pentru toată viața („a reușit!"); Berdiaeff, renunțând la un foarte important congres internațional fiindcă nu știa cui să-și lase câinele; Santayana, care întrerupe un curs la Universitate spunându-le studenților, în timp ce privea pe fereastră, că are întâlnire cu primăvara („nu s'a mai întors!"); Moravia, care cunoaște toată lumea, numai că toți sunt „de dreapta" . . .

Există o parte politică în „Fragments d'un Journal", și care privește îndeaproape și România de după războiu, cu denunțarea unor crime oribile, ce nu pot fi bagatelizate, cum se încearcă de câtva timp, ca „erori", asupra cărora i-am invita pe actualii detractori ai d-lui Eliade, între care numărăm și distinși prieteni, buni români la care ținem și pe care-i admirăm, să reflecteze. Vom reveni asupra acestui aspect din cartea savantului nostru, cu altă ocazie. Aici și acum vrem să transcriem numai o observație din septembrie 1952, referitoare la condiția intelectualului de astăzi, în general: „Amenințarea gravă de a fi privat de destin, de a fi aruncat la lada de gunoi a istoriei, etc. constituie un șantaj ce sfârșește aproape mereu prin a prevala. Aderi ca să te salvezi, ca să rămâi în ‚viață', în ‚istorie'. După aceea, și din aceleași motive, semnezi manifeste ce spun exact contrariul a ceea ce gândești, îți faci autocritica și accepți condamnările tribunalului popular ce încarnează ‚Spiritul Timpului'. De analizat, o dată, această eroare gravă, girată și transfigurată de Hegel, care-i silește pe intelectuali să-și renege vocația autentică. A arăta limitele în care se poate accepta, ‚momentul istoric'".

Nu putem pretinde nici pe departe a fi spus tot ce trebuie pe marginea acestor „Fragmente de Jurnal" ale d-lui Mircea Eliade, care propun, sugerează, uneori

provoacă idei, soluţii, leacuri, interogative. E o carte deschisă spre toată problematica modernă, la care se revine neîncetat, chiar sau mai ales când nu absolut toate vederile autorului pot fi împărtăşite. Nu e aceasta calitatea rodnică, excepţională, a oricărei opere de valoare durabilă (ceea ce pentru un „jurnal", legat de notaţia zilnică, ar trebui să fie cu totul neobişnuit)?

MIRCEA POPESCU

SÜDOSTDEUTSCHE VIERTELJAHRESBLÄTTER. Im Auftrag des Südostdeutschen Kulturwerkes. Herausgegeben von Hans Diplich und Heinrich Zillich. Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, München 2, Güllstr. 7. Jahresbezug DM 22,—.

Revistă trimestrială. Prezentarea celor 12 numere din 1972—1974; anii XI-XIII

In decursul celor două decenii de existenţă, publicaţia trimestrială „Südostdeutsche Vierteljahresblätter" (SVB) a reuşit să se impună ca cea mai importantă revistă a Germanilor sudesteuropeni. Pentru Români ea prezintă importanţă specială nu numai prin conţinutul ei, dar şi prin valoarea autorilor care semnează articolele.

Prestigiul deosebit al revistei se datoreşte în bună parte celor doi redactori, cari îngrijesc scoaterea ei: pe de o parte cărturarul *Hans Diplich*, a cărui prodigioasă activitate atrage atenţia tuturor, creaţia lui afirmându-se prin măestria cu care mânueşte condeiul şi prin diversitatea domeniilor pe care le abordează. Pe lângă aceasta, dascălul bănăţean s'a evidenţiat în decursul anilor ca un devotat prieten al Românilor, atât prin opera sa literară, cât şi prin preţioasa contribuţie adusă permanent manifestărilor culturale româneşti.

Fără a subestima aportul deosebit adus de Hans Diplich, trebue recunoscut faptul, că existenţa şi succesul revistei SVB sunt în primul rând merite ale scriitorului *Heinrich Zillich*, originar din Braşov, personalitate marcantă a culturii germane care — cu aceeaşi vigoare, pe care o manifesta cu cinci decenii în urmă, atuncea când conducea publicaţia periodică Klingsor — asigură apariţia regulată a revistei. (Despre Klingsor a apărut o relatare în Revista Scriitorilor Români No. 12, pag. 176—180).

Ar fi greu a prezenta în câteva rânduri întregul tezaur literar publicat de revistă în decurs de 22 ani, mai ales că fiecare caiet conţine pagini valoroase cu teme variate. Pentru a avea însă măcar o imagine succintă despre importanţa contribuţiilor apărute aici în peste două decenii, este suficient a semnala unele aspecte semnificative din materialul tipărit în ultimii trei ani: 1972—1974, material care se poate grupa în trei mari categorii:

I. Literatură originală: proză, poezii, eseuri artistice şi literare, amintiri (notări din trecut), însemnări.

II. Comentarii cu caracter cultural-ştiinţific, artistic, sau chiar politic.

III. Notiţe, semnalări, cronici, evidenţieri, recenzii, necrologuri, critici.

Multe din textele publicate în revistă prezintă — direct, sau indirect — interes deosebit pentru poporul român, datorită sferei subiectelor pe care le abordează. Intre acestea ar fi de semnalat:

A) Probleme majore ce se referă la *lumea contenporană în general* ori numai la un spaţiu geografic determinat: Europa, sau doar Sudesteuropa. La tratarea unor asemenea subiecte merită a fi remarcate: clarviziunea cu care este privită confruntarea Est-Vest, criticile severe aduse diferitelor atitudini sau comportări ce lasă de dorit şi în fine recenziile pline de discernământ, despre publicaţii de actualitate.

B) Material privitor la viaţa şi activitatea *Germanilor sudesteuropeni*, inclusiv a grupărilor etnice din România.

C) Probleme *româneşti* din trecut, sau prezent, din ţară ori de peste graniţă.

D) Semnalări, contribuţii, reflexii despre *legăturile germano-române*, evoluţia lor în trecut, aspectele actuale şi perspectivele de viitor.

A) Abordându-se probleme de politică internaţională ce intră în sfera confruntărilor Est-Vest, în revistă sunt semnalate şi chiar criticate documentat diferite greşeli comise în Apus faţă de expansiunea pericolului comunist în sfera lumii libere, evidenţiindu-se printre altele:

1) Urmările nefaste pe care le pot avea în viitor unele prevederi incluse în tratatele încheiate de Germania apuseană cu ţările „socialiste" şi efectul demoralizator, pe care aceste convenţii îl exercită asupra populaţiei din ţările aflate sub dictaturi comuniste (p. 192—193/1972).

2) Atitudinea naivă a acelor observatori apuseni cari dau importanţa exagerată ideologiei comuniste, azi, când chiar la popoarele stăpânite de dictatura acestei ideologii, apar semne de hotărîtă renunţare la asemenea principii (p. 65/1974).

3) Adevăratul sens al noţiunii de imperialist, aşa cum rezultă el din politica expansionistă sovietică, exemplificată prin pătrunderea spre Apus şi subjugarea multor teritorii străine, printre care şi părţi de pământ românesc (p. 280/1972).

Deşi prin varietatea materialului revista are un caracter multilateral, se găsesc totuşi în paginile ei adeseaori texte cu conţinut special, ele cuprinzând aprecieri critice referitoare la anumite atitudini, comportări sau moduri de exprimare nepotrivite. In cazurile respective se sugerează soluţii adecvate de îndreptare, sau se biciuesc moravurile şi exagerările acelor „pseudo-intelectuali", care ţin să se ia mereu după modă, ori caută să apară altceva decât sunt în realitate. Se aminteşte între altele comportarea caraghioasă a unor parveniţi, cari pentru a apare „moderni", sunt gata să renunţe la orice conservatorism rezonabil (p. 36/1973).

Este caracteristic în această privinţă, următorul fragment dinr'un articol al scriitorului Heinrich Zillich:

„De când Karl Müller — care la început vindea zarzavat din căruţă — posedă: vilă, automobil, televizor şi câte odată merge la operă, el a devenit ‚un domn' care ţine să se evidenţieze prin semne de cultură. De aceea, îşi scrie pronumele cu ‚C' ... Tânăra lui fiică fluşturează dela o party la alta, pronunţă engleza din

gâtlej, vorbește francezt pe nas, călărește, face iahting, își etalează picioarele — deși prea scurte — în pantaloni colorați, strâmți și își zice Clementin în loc de Klementine. Un fiu și-a schimbat pronumele din Konrad în Conrat, celălalt și-l scrie Claus, în loc de Klaus, și speră că mai târziu — când va deveni de sine stătător — își va modifica și numele de familie din Müller în Mueler... De sigur, membrii familiei Müller sunt oameni normali. Ei se comportă la fel ca toți ceilalți; adică fac ceea ce pentru sclavii modei înseamnă a fi distins" (p. 36/1973).

Cu notări la fel de judicioase sunt ironizați acei mediocri stăpânitori ai limbajului, cari — din neștiință, sau grandomanie — folosesc expresii nemțești cu totul nepotrivite (p. 36/1973). Bineînțeles că îndrumările date în asemenea cazuri aduc un serviciu prețios tuturor cititorilor, dându-li-se astfel posibilitatea să-și perfecționeze cunoașterea limbii germane, sau să-și însușească diferite subtilități în exprimare. (Cum ar fi de pildă folosirea corectă a cuvintelor: „Ich darf", „in etwa", „anläßlich"), (p. 37/1973).

Uneori în revistă sunt criticate erori referitoare la noțiuni geografice, sau la nume de persoane din spațiul sudesteuropean a cărei proveniență se datorește documentării superficiale a autorului textului. Asemenea îndreptări se dovedesc deosebit de utile, căci ele contribue la mai buna cunoaștere a acestor regiuni din Europa, în cercurile opiniei publice apusene. (Notăm astfel bine venita contribuție a autorului Anton Tafferner, care se ocupă de terminologia unor străzi din München, cu denumiri geografice, sau de personalități sudesteuropene și menționează numeroasele greșeli ortografice, ce se constată în transcrierea cuvintelor (p. 39—43/1973).

B) In mod explicabil, cea mai mare parte a materialului din revistă se referă la personalități marcante sau nume mai puțin cunoscute sudesteuropene, de origine etnică germană; alternativ sunt publicate fragmente din creația acestora, se evidențiază activitatea pe care au desfășurat-o sau o dezvoltă în prezent, iar în unele cazuri se semnalează realizări ale unor anumite grupuri germane. Asemenea texte se pot clasifica în patru mari categorii:

1) Viața și opera unor persoane decedate.

2) Aniversări jubiliare în cinstea unor sărbătoriți cari au împlinit o anumită vârstă, cu evidențierea meritelor acestora.

3) Semnalări de distincții acordate unor contemporani sudesteuropeni (Germani sau reprezentanți ai unei alte comunități etnice din acest spațiu geografic), fie că asemenea distincții sunt acordate de către instituții, oficialități, asociații sau că ele sunt atribuite cu ocazia unui eveniment din viața sărbătoritului, pentru realizări speciale ale acestuia, ori pentru aprecieri excepționale.

4) Evidențieri despre creația unor artiști (muzicieni, pictori, sculptori) scriitori sau alți reprezentanți de afirmări spirituale. De sigur că aceste semnalări au o valoare deosebită, căci ele constitue un patrimoniu cultural neprețuit, atât pentru reconstruirea istoriei popoarelor din acest spațiu european, cât și un minunat exemplu pentru alte grupuri etnice, care ar putea să acționeze asemănător, evidențiind afirmările și meritele celor din comunitatea lor.

C) Fără îndoială, pentru Români, partea cea mai importantă din materialul publicat de revistă este acea care se referă la s p e c i f i c u l spiritualității românești, ori la e v i d e n ț i e r i ale afirmărilor realizate de reprezentanți ai poporului nostru, precum și aprecieri referitoare la c r e a ț i i culturale, fapte, atitudini ale acestora.

Căutând să păstreze deplină obiectivitate în înfățișarea cronicii evenimentelor, publicația prezintă în mod consecvent aspecte cultural-sociale atât din România, cât și din viața compatrioților care trăesc în afara granițelor țării. Atunci când se scrie despre meritele unui reprezentant al culturii românești, care a reușit să se impună în străinătate sau să obțină distincții deosebite în afara granițelor țării, prezentarea unor asemenea afirmări se face la fel de elogios, indiferent dacă cel în cauză trăește în patrie sau în Apus. Dar cu aceeași obiectivitate se critică fără menajament, orice încercare de a se influența libera exprimare a opiniei și mai ales orice formă de presiune politică exercitată asupra acelora care trăesc în țări cu regimuri dictatoriale.

Astfel, păstrând linia imparțială, cronica revistei a semnalat la timpul său acordarea medaliei de merit din partea Institutului German pentru legături cu Străinătatea (Institut für Auslandsbeziehungen) din Stuttgart profesorului Cornel Irimia (p. 51/1972) sau, premiului Herder profesorului Virgil Vătășianu (p. 51/1972), scriitorului Eugen Jebeleanu (p. 126/1973), compozitorului Zeno Vancea (p. 131/1974); dar în același timp au fost criticați pentru lipsă de obiectivitate sau documentare superficială scriitori de limbă germană din România ca: Paul Schuster (p. 130/1972), Georg Maurer (p. 24/1972) sau Adolf Armbruster (p. 136/1972), ori au fost făcute imputări, fără cruțare, chiar conducerii regimului dela București, care în politica externă apare ca un „misit nedibaci", în timp ce în țară populația trăește în groază, mizerie și este lipsită de libertate (p. 21/1972).

Aceeași linie obiectivă este adoptată și față de cărțile care se tipăresc în România. Pe de o parte este salutată apariția unor volume în care nu se observă tendință politică — este vorba în general de retipărirea unor ediții anterioare, fără modificări — așa cum au fost scrieri ale lui Lucian Blaga (p. 298/1974) sau povești săsești (p. 140/1972). Pe de altă parte se critică sever, dar obiectiv, cărți în care influența politică este vădită, fie că aceasta se confirmă prin expunere lipsită de obiectivitate, prin calități literare nesatisfăcătoare, sau prin propaganda exagerată adusă regimului, precum: Doina (p. 67/1972), Vintilă Ivănceanu (p. 68/1972), Ion Miclea (p. 212/1973), traduceri în limba germană din literatură română (p. 279/1973), cetăți medievale (p. 68/1974). Cu aceiași severitate — dar și cu explicabilă revoltă — sunt criticate lucrări apărute în Occident despre România, atunci când ele redau în mod naiv material propagandistic primit din partea regimului dela București — fără a-l corecta după realitățile obiective — ajungând astfel să prezinte lumii libere imagini false, situații neverosimile, năzuința de a repeta neschimbate exageratele autolăudări, așa cum se constată în diferite volume semnate de: Hans Leuenberg (p. 209/1972), Heinz Siegert (p. 298/1974), Siegfried Scharfe (p. 300/1974).

In ceea ce privește materialul publicat în revistă despre afirmările Românilor din străinătate, se poate preciza, că — alături de ziarul bilunar al Germanilor din Bucovina „DER SÜDOSTDEUTSCHE" — revista SÜDOSTDEUTSCHE VIERTELJAHRESBLÄTTER este s i n g u r a publicație periodică în limba germană,

şi chiar unica într'o limbă occidentală, care înregistrează toate evenimentele privind poporul român şi viaţa lui spirituală în mod cronologic, sistematic şi obiectiv. Partea din cronica revistei care se referă la problemele româneşti constitue pentru noi o contribuţie de n e p r e ţ u i t pentru istoria culturii româneşti; în acelaşi timp, ea aduce un serviciu deosebit de preţios şi prin faptul că face cunoscute în cercurile străine afirmările poporului nostru. Notările privitoare la viaţa culturală a Românilor din străinătate se pot grupa în trei categorii:

I. Realizări înfăptuite de *persoane* individuale, sau pagini memoriale, privitoare la compatrioţi decedaţi.

Demne de relevat sunt în special aprecierile omagiale aduse memoriei unor scriitori români decedaţi în ţară (Nichifor Crainic, Liviu Rebreanu, p. 53/1973) sau în străinătate (Vasile Posteucă, p. 199/1973), ori despre germani — prieteni ai poporului român — fie ei originari din România (Oskar Cisek, p. 105/1974, Hans Petri, p. 282/1974), sau din Germania, cum a fost profeseorul universitar Walter Hoffmann, deţinător a înalte distincţii româneşti (p. 262/1972).

II. In revistă sunt urmărite cu interes şi evidenţiate obiectiv meritele *publicaţiilor* cu caracter literaro-cultural al Românilor din străinătate, fie că ele au un caracter periodic, cum sunt BUNA VESTIRE (p. 122/1972, p. 365/1973, p. 226/1974), sau REVISTA SCRIITORILOR ROMANI (p. 72/1973, p. 151/1974, p. 304/1974), ori că este vorba de volume scoase la intervale mai mari, precum: ACTA SCIENTIARUM SOCIALIUM (p. 292/1972), ACTA HISTORICA (p. 90/1974, p. 227/1974).

III. O atenţie deosebită este acordată în paginile revistei şi manifestărilor culturale publice, organizate de Români din lumea liberă, sau la care ei îşi aduc contribuţia. Astfel se poate urmări aici cronologic merituoasa activitate desfăşurată de Biblioteca Română din Freiburg (p. 46—47/1972, p. 48, 122, 199, 272/1973, p. 272/1974). Sunt de asemenea evidenţiate manifestări ocazionale, cum a fost Expoziţia Cărţii Româneşti din München (p. 273/1972), sau reuniuni ale Germanilor sudesteuropeni, la care au ţinut referate Români (Sindelfingen 1972, p. 188/1972).

D) Obiectivitatea cu care în revistă sunt evidenţiate afirmările de seamă ale spiritualităţii româneşti se remarcă mai ales atunci când este vorba de legăturile culturale româno-germane. Fie că se scrie despre tradiţia istorică a acestor relaţii, de stadiul actual, ori de perspectivele viitoare, preocuparea de a le promova apare necontenit în textele publicate, ea evidenţiindu-se sub formele cele mai variate. Dar acţiunea de promovare a colaborării spirituale germano-române este condiţionată de posibilitatea ca ea să se desfăşoare *în deplină libertate*, cu excluderea influenţei sau presiunii politice. Iar în urmărirea constantă a acestor străduinţe, trebue subliniat ceea ce s'a spus la început: cei doi scriitori cari îngrijesc redactarea revistei par predestinaţi pentru o fructuasă colaborare: Heinrich Zillich cu lunga sa experienţă — câştigată mai ales în timpul când scotea revista Klingsor — Hans Diplich prin multilaterala sa activitate de cultivare a acestor legături.

De altfel, cei doi redactori amintesc înşişi ocazional despre misiunea ce şi-au asumat-o de a promova relaţiile germano-române. Astfel, Heinrich Zillich, răspunzând unor atacuri semnate de autori cari trăesc azi în România, scria:

„Aştept dela colegii mei din România să recunoască — ceea ce ştie toată lumea

— că poate nu a existat alt sas transilvănean, care între cele două războaie mondiale, să se fi străduit la fel ca şi mine, pentru colaborarea culturală cu Românii şi Ungurii“ (p. 167/1973).

Iar cu doi ani în urmă, aflând că autorul acestor rânduri a ţinut în faţa unui grup de români-americani un referat, în care a evidenţiat caracteristicile revistei „Südostdeutsche Vierteljahresblätter“ şi a subliniat rolul pe care publicaţia şi l-a câştigat în cultivarea legăturilor culturale româno-germane, în spirit de libertate şi egalitate, Heinrich Zillich scria:

„Noi dorim de asemenea, ca relaţiile prieteneşti dintre Români şi Germani — care în mod absolut liber se pot realiza astăzi doar în ţările apusene — să ajungă a se extinde tot mai mult, — fie prin adaptare istorică, fie prin clarviziunea conducătorilor de state — în întreaga Europă“. (p. 195/1974).

In sfârşit, atunci când din ţară a sosit vestea morţii lui Nichifor Crainic, Zillich publică unele mărturisiri (pe care abia acum le putea face) privitor la suferinţele îndurate de scriitorul român din partea comuniştilor, subliniind totodată că Nichifor Crainic, alături de Lucian Blaga şi Liviu Rebreanu, au exercitat o „puternică influenţă“ asupra creaţiei lui literare (p. 52/1973). Şi tot Zillich „regăsindu-l“ pe scriitorul Ştefan Baciu, azi profesor la universitatea din Honolulu, i-a tipărit o poezie despre Braşov, oraşul natal al poetului român, notând că talentul deosebit al acestuia a fost „descoperit“ de revista Klingsor, care i-a publicat primele versuri, cu mult timp în urmă, atunci când Ştefan Baciu avea doar 14 ani. (p. 304/1974).

In ce priveşte aportul adus de dascălul şi scriitorul Hans Diplich la cultivarea legăturilor culturale româno-germane, este greu ca acesta să fie fixat în câteva cuvinte, deoarece nu se poate preciza în care domeniu contribuţia sa are valoare primordială; căci subtilul poet bănăţean s'a afirmat pe de o parte ca neîntrecut traducător al poeziei populare româneşti în limba germană, apoi prin cercetări literare (despre colaborarea culturală în Banat, despre Eminescu, sau Balada românească), şi în fine prin muncă efectivă adusă în cadrul Bibliotecii Române din Freiburg, unde îndeplineşte din 1973 funcţia de preşedinte al Cercului de Prieteni ai acestei instituţii de prestigiu mondial. (p. 273/1973).

Pe lângă această activitate multilaterală privitoare la probleme româneşti, sau în sprijinul colaborării culturale dintre cele două popoare, merită a fi semnalat în mod deosebit studiul de sinteză publicat de Hans Diplich în 1974 (p. 88—95) în care el abordează tocmai evoluţia acestor relaţii şi în special împrejurările care au influenţat — favorabil, sau defavorabil — imaginea despre German, în concepţia poporului român.

Dascălul bănăţean cercetează transformările suferite de-a lungul anilor de părerile privitoare la raportul „prieten-duşman“ (Freund-Feind-Bild) din cadrul raporturilor româno-germane. Referindu-se la aspectele din trecut, autorul menţionează imaginea favorabilă creată în concepţia poporului român despre calităţile Germanului şi indică trei noţiuni, care s'au înpământenit sub influenţa germană, alături de expresiile vechi corespunzătoare, existente în limba română: profesia de zugrav-molăr, meşter-maistur şi ţăran-pauăr. In continuare, Diplich înşiră nume de personalităţi româneşti marcante, care au fost puternic influenţate de cultura germană, sau şi-au manifestat în mod hotărît aprecierile lor elogioase despre acest popor:

Mihail Kogălniceanu. Nicolae Iorga, Simion Mândrescu, Titu Maiorescu, Mihail Eminescu, etc.

In ceea ce priveşte situaţia actuală, Diplich semnalează apariţia după 1944 a unui „război psihologic", în care un rol primordial îl are imaginea despre germani, diformată de propagandă în mod intenţionat. In contrast cu această tendinţă, Diplich evidenţiază năzuinţa unor gânditori contemporani români de a crea propriului lor popor o concepţie cu totul nouă, bazată pe elemente izvorîte din: origine, limbă, filozofie şi religie. Diplich menţionează ca semnal iniţial al acestei tendinţe concepţia lui Lucian Blaga, de a aduce forţele colective conştiente în lumina cunoaşterii şi a căuta să deschidă în acest fel, drumul spre înţelegere cu popoarele vecine. Autorul indică şi numele altor cărturari români, cari au păşit ulterior pe acest drum: Constantin Noica, George Racoveanu, Dumitru Amzăr şi conchide că ar fi interesant să se stabilească, dacă aceştia din urmă, în raportul prieten-duşman, aplicat relaţiilor culturale româno-germane, îşi vor însuşi concepţia lui Lucian Blaga, sau îşi vor creia o imagine proprie.

Reflectând asupra bogatului şi importantului material, pe care-l conţine revista „Südostdeutsche Vierteljahresblätter", se poate spune că acest patrimoniu spiritual are o valoare nepreţuită, el ilustrând străduinţele neîntrerupte ale Germanilor sudesteuropeni, de a e v i d e n ţ i a tezaurul cultural din trecut, a a f i r m a creaţia lor contemporană şi a lupta pentru c o n s e r v a r e a în viitor, a tot ceea ce s'a realizat până acum de grupările lor etnice. Sunt deziderate care merită a fi luate de e x e m p l u şi de alte grupări etnice din exil, inclusiv de totalitatea Românilor cari trăesc în afara graniţelor ţării.

Infăptuirea importantelor ţeluri fixate este asigurată mai ales prin adoptarea unor imperative care constitue însăşi linia de orientare a revistei: u n i t a t e, î n f r ă ţ i r e ş i c o e z i u n e hotărîtă. Iar ca o completare a acestor năzuinţe, trebue remarcată păstrarea caracterului obiectiv în paginile revistei, fapt reflectat atât în respectarea părerilor fiecărui autor — dându-i-se oricând posibilitatea de exprimare a unor opinii contradictorii — cât şi în publicarea fără rezervă a rectificărilor necesare, atunci când se constată o eroare.

In sfârşit este de apreciat în mod deosebit felul în care autorii articolelor se străduesc să prezinte în mod p e r m a n e n t şi c u r a j o s situaţia r e a l ă, evoluţia istorică, socială, culturală şi politică din Europa în general şi în special din spaţiul sudesteuropean, remarcându-se astfel ca apărători hotărîţi ai a d e v ă r u l u i şi ai l i b e r t ă ţ i i g â n d i r i i. Iar menţinera consecventă a acestui mod de afirmare are o valoare cu atât mai mare, cu cât cei mai mulţi dintre semnatarii articolelor sunt purtători de cuvânt reprezentativi a mii şi mii de oameni, care trăesc astăzi în ţări unde nu se pot bucura de libertatea cuvântului. Autorii reprezintă pe acei mulţi — siliţi să tacă, sau să se resemneze — cărora exprimarea adevărului în scris, sau în vorbă, le poate aduce consecinţe dintre cele mai neplăcute.

CONSTANTIN SPOREA

ALEXANDRU V. BOLDUR: Ştefan cel Mare, Voievod al Moldovei (1457—1504). Studiu de istorie socială şi politică, Editura „Carpaţii" Traian Popescu, Madrid 1970, 356 pagini, introducere de Pamfil Şeicaru.

Lucrarea de care ne vom ocupa în cele ce urmează, este remarcabilă din două puncte de vedere. In primul rând, fiindcă autorul ne prezintă personalitatea marelui voievod moldovean într'o lumină cu totul nouă, iar în al doilea rând prin persoana autorului.

Până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, profesor de istorie la universităţile din Chişinău şi Iaşi, Al. Boldur este un profund cunoscător al trecutului patriei sale, fapt dovedit încă din anii 1938/43, prin publicarea unei istorii a Basarabiei.

Ceea ce impresioneaza în ultima sa lucrare, este felul cum încearcă să prezinte sobru faptele istorice din jurul voievodului. Lipseşte patosul, lipsesc glorificările folosite în alte lucrări de acest gen. Ocupându-se de tratamentul supuşilor şi prizonierilor recalcitranţi, autorul observă, foarte just, că secolul al 15-lea a fost un „secol al principatului italian", din care cauză faptele voievodului trebuiesc privite şi judecate prin alte prizme decât cele convenţionale. Nimeni, desigur, nu va putea reproşa autorului lipsă de patriotism, însă Boldur este în primul rând om de ştiinţă, conştient de misiunea şi răspunderea sa ca istoric.

Deşi lucrarea nu a luat naştere la „locul acţiunii", totuşi autorul recurge la lucrările colegilor din România, apropiate tematicei sale, ba se foloseşte chiar şi de lucrările unor autori sovietici, adoptând, unde e cazul, părerile lor, indicând — bineînţeles — sursele. In felul acesta, evită aprecieri subiective, unilaterale.

Ştefan cel Mare este descris cu toate virtuţile sale, fără a se trece totuşi cu vederea slăbiciunile de care a dat dovadă în cursul turbulentei sale epoci. Relaţiile sale multilaterale cu regii Poloniei şi ai Ungariei precum şi cu cneazul Moscovei, Ivan al III-lea, sunt redate prin prisma constelaţiilor contemporane, faptele sale apărând astfel într'o lumină nouă. Totuşi, găsim necesare şi unele aprecieri critice: Subtitlul lucrării promite o imagine cuprinzătoare a situaţiei sociale şi politice, deci a relaţiilor interne şi externe în timpul domniei lui Ştefan, care a durat o jumătate de secol. Or, constată cititorul, partea covârşitoare este rezervată politicii externe, de apărare şi războiu, — în dauna politicii interne incluzând economia, comerţul, administraţia, organizaţia internă. Chiar admiţând că, în tot decursul guvernării sale, Ştefan fusese obligat să dea prioritate luptei pentru neatârnarea principatului său, totuşi această împrejurare nu scuză neglijarea de către autor a celorlalte laturi ale activităţii de guvernare. Spre deosebire de alte lucrări cu aceeaşi tematică, politica socială este privită îndeosebi în condiţiile create de influenţa Poloniei, Galiţiei şi a Moscovei. Pe de altă parte, importanţa Ungariei şi a Transilvaniei este menţionată, în tot cuprinsul lucrării, doar în treacăt, deşi tocmai aceşti vecini apuseni au dat, precum se ştie, impulsuri hotărîtoare vieţii economice — meşteşugurilor şi negoţului.

Prin această tratare unilaterală a subiectului, impresia — în general bună — a lucrării este oarecum diminuată.

UDO ACKER

LUPTA DELA NICOPOLE

în povestirea lui

JOHANNS SCHILTBERGER

Unul dintre străinii care au adus prin povestirile lor o contribuţie la istoria românilor a fost, fără îndoială, bavarezul Johanns Schiltberger. El nu este singurul care ne informează despre lupta de la Nicopole (Septembrie 1396), în schimb ne aduce detalii preţioase.

Povestirile lui Schiltberger nu se rezumă numai la pregătirile purtate în vederea luptei menţionate şi la lupta propriu-zisă ci la toată captivitatea în care a căzut în urma victoriei otomane.

Schiltberger îşi părăseşte patria în anul 1394, la vârsta de paisprezece ani, în calitate de slujitor al lui Leinhart Richartinger. Ia parte la lupta dela Nicopole şi cade prizonier la turci; supravieţuieşte masacrului prizonierilor datorită faptului că toţi prizonierii sub douăzeci de ani au fost lăsaţi în viaţă. Ajunge în serviciul însuşi al lui Baiazid şi în această calitate nu este exclus să fi luat parte la asedierea Constantinopolului. In urma luptei de la Angora (1402), când Baiazid e învins şi prins, Schiltberger cade în captivitatea lui Tamerlan, rămânând în Asia Mică. Cu ocazia campaniilor purtate de Tamerlan, Schiltberger călătoreşte prin Armenia şi Georgia. După aceea, cu ocazia expediţiei de la Abhase poposeşte în câmpia Karabagh şi se înapoiază la Samarkand prin Persia.

In 1405, după moartea lui Tamerlan, Schiltberger ajunge să servească pe fiul acestuia Rokh, cu care ocazie ia parte la expediţiile din Mazanderan şi Armenia. După aceea e pus la dispoziţia lui Abubekr, fiul lui Rokh, servind astfel în Kars (după Bruun, localitatea Guria) şi în Erivan unde se întâlneşte cu armenii catolici a căror limbă o învaţă. Din Erivan face alte călătorii prin locurile stăpânite de Hoarda de Aur şi după aceea ia parte la o expediţie de cucerire a Siberiei. Il găsim apoi în Crimeea iar de acolo, trecând prin insula Imbros şi pe lângă Salonic, în Egipt. Din Egipt este trimes în Palestina şi Arabia ca să se înapoieze din nou în Crimeea şi la scurt timp să ajungă în Caucaz unde este încurajat de populaţia creştină să-şi recapete libertatea. Impreună cu alţi patru creştini, ajunge la POTI (după Bruun, localitatea Batum) în speranţa de a găsi o corabie pe care să se îmbarce. Soarta le este favorabilă şi ajung, după multe peripeţii, la Constantinopol unde sunt bine primiţi de împăratul Ioan VIII Paleologul. După o şedere de trei luni la Constantinopol, Schiltberger ajunge la Chilia unde îşi găseşte, fără dificultăţi, drumul spre patrie în anul 1427.

Se crede că Schiltberger nu ştia să scrie şi să citească şi că şi-a dictat amintirile, probabil în anul 1442, unui scrib. Neglijenţa scribului şi neputinţa lui Schiltberger de a citi cele scrise au dus la o serie de greşeli. La acestea s'au adăugat erorile provenite din cauza lipsei unor note sau a unui jurnal erori, care în mod firesc au dus la o evaluare incorectă a perioadelor de timp. Memoria excepţională a povestitorului a făcut însă posibilă întocmirea manuscrisului de care ne ocupăm. Inregistrarea descrierilor şi a întâmplărilor nu a fost însă făcută după un plan

elaborat ci în ordinea în care ele veneau în memoria povestitorului bavarez. Stilul inconsistent şi uneori disonant în care a fost întocmit manuscrisul dovedeşte încă odată lipsa de cultură a lui Schiltberger dar totodată se poate uşor constata inteligenţa şi modestia povestitorului cât şi veridicitatea celor relatate.

Manuscrisul original a fost copiat şi recopiat şi a avut o mare circulaţie şi se pare că lucrarea de care ne ocupăm ajunsese foarte populară în secolele XIV şi XV, toate copiile fiind aproape identice cu primul manuscris. Deasemenea, aceste descrieri şi povestiri au început să fie tipărite încă din secolele XV şi XVI.

Primul manuscris al călătoriilor lui Schiltberger, păstrat la biblioteca universităţii din Heidelberg şi cunoscut sub denumirea de Manuscrisul dela Heidelberg, conţine nouăzeci şi şase de foi scrise cu îngrijire, dovedind lucrarea unui scrib de profesie. Acest manuscris conţine portretul în aur al electorului Otto Heinrich-Palatinus Comes, cu iniţialele acestuia şi anul 1556. In interiorul manuscrisului este notat şi anul 1443 care indică probabil data când a fost întocmită lucrarea respectivă.

Un alt manuscris conţinând o sută treizeci şi patru de foi, se află după J. Buchan Telfer la biblioteca din Donaueschingen. Această copie este contemporană cu Manuscrisul dela Heidelberg şi în nici un caz dintr'o epocă mai târzie.

Pastorul protestant Adamnanus Rudolph Solger a fost posesorul unui alt manuscris întocmit la sfârşitul secolului XV sau începutul secolului XVI întitulat: „Hans Schiltberger von München ist ausgezogen da man zalt 1394 wiedergekommen 1427."

Acest manuscris ajunge în secolul XVIII în posesia bibliotecii de la Nürnberg.

In 1488 un alt manuscris al călătoriilor lui Schiltberger se afla în posesia lui Matthias Bratzl. Acesta dă manuscrisul să fie legat împreună cu manuscrisele lui Marco Polo, Sf. Brandon, Sir John Mandevile şi Ulrich din Frioul. Acest manuscris se afla la München la data la care este împrumutat lui Penzel în vederea traducerii lui în limba germană modernă şi publicării lui în ediţiile 1813 şi 1814. La moartea lui Penzel, în 1819, manuscrisul scris nu a mai fost găsit.

In afara manuscriselor menţionate mai sus, se cunosc astăzi o serie de tipărituri. Prima este considerată a fi lucrarea lui Günther Zainer, tipărită la Ulm poate în anul 1473. Două din exemplarele acestei tipărituri au ajuns în posesia bibliotecilor din Augsburg şi München.

O altă tipăritură este atribuită lui A. Sorg din Augsburg, datând probabil din 1475.

Au mai fost menţionate tipăriturile din anii 1494, 1513, o tipăritură la Nürnberg a cărei dată nu se cunoaşte, o alta în anul 1549 la Frankfurt şi în acelaşi an una la Nürnberg, alta la München în 1551, din nou una la Frankfurt în 1554 (data nu e certă), şi o alta în 1557, una la Magdeburg în 1606 şi în acelaşi an o alta la Frankfurt. Urmează o pauză până în secolul XIX cu excepţia poate a unei ediţii despre care Tobler presupune că a fost tipărită în anul 1700.

Abraham Jacob Penzel scoate la München două ediţii (1813 şi 1814). Meritul lui constă numai în faptul că el a inserat numele proprii şi geografice în ortografia lor originală. Altminteri aceste ediţii sunt considerate a fi denaturate prin introduceri de pasagii noi şi sunt socotite nişte „nefericite" traduceri în limba germană modernă.

In 1823 apare la München o nouă ediție în opt volume, semnalată de Grässe, dar despre care nu se știe mai mult.

In sfârșit, în 1859, călătoriile lui Schiltberger sunt editate în opt volume, la München, de profesorul Karl Friedrich Neumann. După această ediție apare traducerea în limba rusă a lui Philip Bruun în 1866 și aceea a comandorului J. Buchan Telfer, în englezește, într'o primă serie în cadrul lui „The Hakluyt Society", la Londra, în anul 1879, cu note explicative de profesorul P. Bruun.

SCHILTBERGER CĂTRE CITITORI*

Eu, Johanns Schiltberger, mi-am părăsit casa de lângă orașul München, situată în PAYREN, în timpul în care regele Sigismund al Ungariei s'a îndreptat spre țara necredincioșilor. Aceasta a fost, socotind dela nașterea lui Cristos, în anul 1394, cu stăpânul meu numit Leinhart Richartinger. Și m'am înapoiat din nou din țara necredincioșilor, numărând dela nașterea lui Cristos 1427. Tot ce am văzut în țara necredincioșilor, războaiele, și aceasta a fost minunat, deasemeni orașele importante și mările pe care le-am văzut și vizitat, le veți găsi descrise în cele ce urmează, poate nu tocmai complet, dar eu am fost prizonier și nu liber. Dar atât cât am putut eu să înțeleg și să notez, așa am (notat) țările și orașele, așa cum sunt ele numite în acele țări și fac aici cunoscut și public multe aventuri interesante și ciudate care merită să fie ascultate.

I. Despre prima luptă dintre regele Sigismund și Turci

Dela început, regele Sigismund s'a adresat creștinătății în susnumitul an, 1394, cerând ajutor, pe timpul când necredincioșii făceau mult rău ungurilor. Au venit din toate țările mulți oameni ca să-l ajute; atunci el a luat oamenii și i-a dus la Porțile de Fier, care separă UNGERN (Ungaria, n.n.) de PULGERY (Bulgaria, n.n.) și Valahia, și el a traversat TUNOW (Dunărea, n.n.) în PULGARY și s'a îndreptat către orașul numit PUDEM (Vidin). El este capitala PULGERY-ei. Atunci a venit conducătorul țării și orașului și s'a predat regelui; atunci regele a ocupat orașul cu trei sute de oameni, călăreți și pedeștri și după aceea s'a îndreptat către alt oraș unde erau mulți turci. Acolo el a stat cinci zile însă turcii nu au vrut să predea orașul; dar luptătorii i-au alungat prin forță și au dat regelui orașul în stăpânire. Mulți turci au fost omorîți și alții luați prizonieri. Regele deasemeni a ocupat acest oraș cu două sute de oameni și a continuat să înainteze către alt oraș numit SCHIITAW, dar numit în limba necredincioșilor Nicopole.

* Pasagiile reproduse au folosit ediția din 1859 a lui K. F. Neumann, în traducerea engleză a lui J. B. Telfer.

El l-a asediat pe apă și pe uscat timp de șaisprezece zile, atunci a venit în ajutorul orașului regele turcilor numit WYAKIT (Baiazid, n. n.) cu două sute de mii de oameni. Când regele Sigismund a auzit aceasta, a mers în întâmpinarea lui o milă, cu oastea sa a cărei număr a fost calculat la șaisprezece mii de oameni. Atunci veni ducele Valahiei numit WERTERWAYWOD* (Mircea cel Bătrân n. n.) care ceru regelui să facă o recunoștere. Regele îngădui acest lucru și el luă cu el o mie de oameni în vederea recunoașterii și se înapoie la rege și-i spuse că a fost în cercetare și că a văzut douăzeci de steaguri și că erau zece mii de oameni de fiecare steag și fiecare steag era separat de celelalte. Când regele auzi aceasta el vru să pregătească ordinul de luptă. Ducele Valahiei ceru să fie primul care să atace la care regele ar fi vrut bucuros să consimtă. Când Ducele de Burgundia a auzit aceasta, a refuzat să cedeze această onoare oricărei alte persoane, pentru precisul motiv că el a venit dela o mare depărtare cu șase mii de oameni și a cheltuit mulți bani cu expediția și l-a implorat pe rege ca să fie el primul care să atace. Regele i-a cerut să lase pe unguri să înceapă, dat fiind că ei au mai luptat cu turcii și știu mai bine decât alții cum erau ei înarmați. Dar el nu a îngăduit aceasta ungurilor și și-a adunat oamenii, a atacat pe inamic și a străbătut două armate și când a ajuns la a treia s'a întors și a vrut să se retragă dar s'a văzut împresurat și mai mult de jumătate din călărețiі lui rămăseseră fără cai deoarece turcii țintiseră numai caii astfel că el nu a mai putut fugi și a fost luat prizonier. Când regele a aflat că Ducele de Burgundia a fost forțat să se predea, a luat restul oamenilor și a înfrânt o unitate de infanterie, de douăzprezece mii de soldați, ce fusese trimisă împotriva lui. Ei au fost toți zdrobiți și distruși și în această luptă o lovitură omorî calul stăpânului meu Leinhart Richartinger și eu Hanns Schiltberger, slujitorul său, când am văzut aceasta, am alergat la el în învălmășeală și l-am ajutat să încalece calul meu și după aceea am încălecat un altul care fusese al turcilor și am călărit înapoi la ceilalți slujitori. Și după ce toți infanteriștii (turci) au fost omorîți, regele a înaintat către o altă unitate care era de călărеți. Când regele turcilor a văzut pe regele, înaintând el era cât pe ce să fugă, dar Ducele de IRISEH (Ștefan principele Serbiei, n. n.), numit despot, văzând aceasta, a venit în ajutorul regelui turc cu cincisprezece mii de oameni aleși și mulți alți cavaleri și despotul (armata, n. n.) regelui care a fost distrus; și când regele a văzut că drapelul a fost distrus și că el nu mai putea rămâne, se puse pe fugă. Atunci veni el de CILY (Herman de Cily) și Hanns, Castelanul de Nürnberg, care îl luară pe rege și-l duseră la o corabie cu care merse la Constantinopol. Când călărеții și pedeștrii au văzut că regele a fugit, mulți scăpară spre TUNOW ca să se îmbarce; dar corăbiile erau așa de pline că ei nu puteau să rămână toți și când ei încercară să se urce pe bord îi loviră peste mâini astfel că ei se înecară în râu; mulți au fost omorîți pe munte când se îndreptau spre TUNOW. Stăpânul meu Leinhart Richartinger, Wernher Pentznawer, Ulrich Kuchler și micul Stainer, toți cavaleri, au fost omorîți în lupă, deasemeni mulți nobili viteji și soldați. Dintre acei ce

* Telfer menționează că acest nume apare ca Martin în ediția din 1814; Merter Waywod în ediția din 1875 și Merte Weydwod în cea din anul 1549.

nu au putut trece apa şi ajunge la corăbii o parte au fost omorîţi; dar cea mai mare parte au fost luaţi prizonieri. Printre prizonieri au fost Ducele de Burgundia (Contele de Navara) şi HANNS PUTZOKARDO (John Boucicault) şi un nobil numit CENTUMARANTO (Stain Omer). Aceştia erau doi nobili francezi şi Marele Conte al Ungariei. Şi alţi însemnaţi nobili, călăreţi şi pedestraşi, au fost făcuţi prizonieri, şi eu deasemeni am fost făcut prizonier.

II. Cum i-a tratat regele turc pe prizonieri

Şi acum când regele WEYASAT a câştigat lupta, a venit lângă oraşul unde regele Sigismund avusese tabăra cu armata sa şi a mers pe câmpul de luptă şi a privit la oamenii săi care fuseseră omorîţi; şi când a văzut că din oamenii lui fuseseră omorîţi atât de mulţi, a fost cuprins de o mare supărare şi a jurat să nu lase sângele lor nerăzbunat, şi a ordonat oamenilor săi să aducă în ziua următoare, prin orice mijloace, în faţa lui, pe fiecare prizonier. Aşa au venit a doua zi fiecare cu prizonierii pe care reuşise să-i facă, legaţi cu funii. Eu am fost unul din cei trei legaţi cu aceiaşi funie şi am fost luat de cel ce ne-a capturat. Când prizonierii au fost aduşi în faţa regelui, el l-a adus pe Ducele de Burgundia ca să poată vedea răzbunarea sa pentru oamenii lui ce fuseseră ucişi. Când Ducele de Burgundia i-a văzut mânia, i-a cerut să cruţe viaţa celor ce îi va numi; aceasta a fost aprobat de rege. Atunci el alese doisprezece nobili, propriii lui compatrioţi, deasemeni pe STEPHEN SYNÜHER şi pe seniorul HANNSEN de BODEM. Apoi fiecare primi ordin să-şi omoare propriii săi prizonieri şi pentru aceia ce nu vrură să facă acest lucru, regele numi pe alţii în locul lor. Atunci ei au luat pe cei ce erau cu mine şi le tăiară capetele şi când îmi veni rândul, fiul regelui mă văzu şi ordonă să fiu lăsat în viaţă şi am fost dus la ceilalţi tineri, deoarece nici unul sub douăzeci de ani n'a fost omorît şi eu deabea aveam şaisprezece ani" . . . „Sângele a curs de dimineaţă până seara şi când consilierii regelui au văzut că a fost vărsat atâta sânge şi încă nu contenise, ei s'au ridicat şi au căzut în genunchi în faţa regelui şi l-au implorat în numele Domnului să-şi uite mânia ca să nu se abată asupra sa răzbunarea Domnului, căci destul sânge fusese vărsat până atunci. El a consimţit şi a ordonat să se înceteze iar oamenii rămaşi să fie adunaţi şi dintre ei el îşi luă partea sa şi lăsă restul oamenilor săi care îi luaseră prizonieri. Eu am fost printre acei pe care regele i-a luat pentru el şi oamenii omorîţi în ziua aceia au fost socotiţi la zece mii." . . .

*

In continuare Schiltberger istoriseşte călătoriile sale sub diverşii stăpâni ce i-a avut, terminând în capitolul 67 (aşa cum sunt împărţite povestirile sale în ediţia din 1859 a lui Neumann) cu înapoierea sa în patrie.

Dela Constantinopole, unde îşi recâştigă libertatea, Schiltberger ajunge în Germania trecând prin Ţările Române. Cu toate că această ultimă povestire nu are nimic cu lupta de la Nicopole, totuşi vom reda în continuare pasajul respectiv

pentru a completa, pentru cei interesaţi, lista călătorilor străini care au trecut în evul mediu prin Ţările Române.

„După trei luni, împăratul grec Ioan VIII Paleologul, n.n.) ne-a trimes cu o galeră la fortăreaţa numită GILY* unde TUNOW se varsă în Marea Neagră. La această fortăreaţă, m'am despărţit de grupul meu şi m'am alăturat unor negustori şi am mers cu ei la un oraş numit în limba germană Oraşul Alb situat în Valahia. După aceia am ajuns la un oraş numit ASPARSERI** apoi la oraşul numit SEDSCHOFF, capitala Micii Valahii; apoi la un loc numit în germană LIMBURGEH, capitala Rusiei Albe LESSER*** Acolo am zăcut bolnav timp de trei luni. După aceia am ajuns la KRACKOW" . . .

ŞTEFAN GHEORGHE THEODORU

UTOPIA SAU „VIITORUL TRECUTULUI"

Despre extraordinara, imprevizibila polivalenţă a d-lui prof. Alexandru Ciorănescu, care trece cu uşurinţă şi totuşi aprofundând serios, dela istorie şi critică literară la lingvistica pură, dela roman la ponderoase repertorii bibliografice, dela estetica barocului la scrierile lui Cristofor Columb, am mai avut ocazie să pomenim şi să ne minunăm (cu o oarecare invidie nemărturisită). Cartea apărută acum doi ani în seria de „Essais" (NRF) a editurii Gallimard, care publică astfel, după Eliade, Cioran, Ionesco, un al patrulea scriitor român, confirmă varietatea neobişnuită de interese a docentului dela Universitatea din Canare „L'avenir du passé", dedicat studenţilor din Bahia Blanca (fiindcă l-au ajutat pe autor „să descopere că Utopia e o utopie"), a trecut aproape neobservat, cum se întâmplă adesea, de presa exilului, deşi e o operă din toate punctele de vedere remarcabilă şi presupune unele implicaţii politice actuale, chiar dacă-şi propune să considere „utopia" exclusiv ca gen literar.

Dar care e, în primul rând, sensul real al titlului, paradoxal şi provocator, al volumului? E un fapt că „viitorul omenirii rămâne încă şi în permanenţă o simplă imagine literară. Noi nu suntem capabili să ne gândim la ceea ce va fi altfel decât la ceea ce a fost, şi cine îşi închipuie că utopia este viitorul poate să aibă dreptate sau să se înşele, dar cu siguranţă nu-şi dă seama că descifrează viitorul cu cheia trecutului. Noi concepem ceea ce va fi ca un trecut întârziat". Scopul autorului

* După Telfer, Chilia; nu este însă exclus ca Schiltberger să fi ajuns mai întâi la Vicina iar Chilia să fi fost oraşul următor.

** Bruun identifică Asparseri cu Ak-Kerman, Cetatea Albă, numită de slavi Bielgorod adică Oraşul Alb.

*** Bruun menţionează că Rusia Albă, pomenită în text, era partea de est a Galiţiei, regiunea cuprinsă în Marele Ducat al Lituaniei.

e de „a cerceta în ce fel utopicul se naşte din utopie după ce a produs-o, în ce fel viitorul se iveşte din trecutul pe care-l detestă". Motivul e că inteligenţa nu poate merge dincolo de propriile limite, aşa că utopia nu poate fi altceva decât „cette illusion qui nous pousse à abhorrer le passé et ses traditions et à le remplacer par des projets d'avenir qui s'inscrivent dans les meilleures traditions".

Distingând, pe cât e cu putinţă, fireste, genul literar al utopiei, descriere sau roman, de călătoriile imaginare, de science-fiction, de manifestele şi proiectele, politice sau sociologice, de viitor, d-l Ciorănescu îşi ancorează cercetarea cu precădere în literatură, ca fapt de conştiinţă, iar nu în realitatea obiectivă a istoriei; dar cum „genul" considerat nu poate face abstracţie de hinterlandul ideologic de care e condiţionat şi nici de ispitele politice şi sociologice inerente, stricta analiză literară se depăşeşte, voind în primul rând să urmărească „mecanismul de producţie a unui mit" şi după aceea să-i identifice, în linii generale, eventuala, dar foarte problematica, valabilitate filozofică, istorică, politică. Fiindcă e o contradicţie flagrantă a gândirii utopice de a transforma nişte imagini literare ori mituri în criterii şi valori ştiinţifice: greşală care nu cruţă desigur marxismul, în ciuda aspiraţiei sale declarate de a respinge orice formă de „socialism utopic".

Cele aproape 300 de pagini ale cărţii domnului Ciorănescu reprezintă o trecere în revistă exhaustivă, mai completă fără îndoială decât cunoscutele lucrări similare ale lui André Lalande şi R. Ruyer, a întregii literaturi utopice: dela Sir Thomas More, care, împreună cu Erasm, a inventat numele, şi dela Antonio de Guevara, cu al său „Reloj de príncipes", (tradus, cum se ştie, în româneşte de Nicolae Costin) până în vremile noastre, adică până la Huxley, H. G. Wells, Zamjatin, Orwell, Ray Bradbury, Ernst Bloch, E. M. Cioran, René Daumal, etc. Ultimele nume arată că autorul n'a neglijat „utopia negativă", singura de altfel — şi e foarte semnificativ — care atinge calitatea literară, cu precedente ilustre, de pildă, în Rabelais, în Fénelon, în Swift, în Voltaire

Cititorul nu trebuie să-şi închipuie că, plecând dela celebrul „Libellus de optimo reipublicae statu deque nova Insula Utopia", din 1516, şi dela clasicele tratate utopice din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea (Campanella, Bacon, între alţii), d-l Ciorănescu nu s'a uitat şi îndărăt: el vorbeşte, dimpotrivă, pe larg de mitul vârstei de aur, al paradisului pierdut, al Câmpiilor Elizee (localizate uneori chiar în Canarele autorului . . .), de „insulele fericite", de Republica lui Platon şi de „Civitas Dei" a sfântului Augustin.

Cu pretextul unei ţări ori unui tărâm imaginar, pretutindeni indicat, mai mult sau mai putin explicit, ca model, se tinde spre o critică a realităţii imediate. De unde definiţia următoare: „L'utopie est la description littéraire individualisée d'une société imaginaire, organisée sur des bases qui impliquent una critique sous-jacente de la société réelle". Numai că soluţiile propuse, şi care seamănă alarmant între ele, sunt tot ce poate fi mai antiuman şi inuman cu putinţă: e vorba, pe scurt, de societăţi totalitare, crude în care individul ca atare e sortit dispariţiei, de comunităţi stinse, stagnante, virtuoase cu sila, monotone şi plicticoase, care poartă gândul în mod fatal spre „fericirea morţilor". E şi cazul „utopiei socialiste", inaugurate de Cabet cu faimosul „Voyage en Icarie" din 1839. E totuşi interesantă, la acest punct, o remarcă a lui Marx, pe care d-l Ciorănescu o citează oportun, şi care

spune că „oricine elaborează un program de societate viitoare e un reacţionar" . . . Nu mai puţin, lui Marx însuşi, dar mai ales sociologului german Karl Mannheim, cu cartea să despre „Ideologie şi utopie", le revine grava răspundere de a fi dat o legitimare dialectică utopiei, care ar cuprinde toate ideile şi orientările neconforme cu o anumită ordine existentă, cu interesele unei ţări sau unei clase. Utopia literară şi-a descoperit astfel, graţie unor interpreţi interesaţi şi unei adevărate deturnări de semnificaţii, o vocaţie revoluţionară, cu finalităţi anarhice, pe care n'o avea la origine.

Procesul intentat de autor, implicit, din postura obiectivă de istoric literar, Utopiei şi utopismului, se actualizează deci, fatal, spre sfârşitul volumului. Care nu e, şi nu vrea să fie, totuşi, polemic. Bogatele note şi bibliografia finală, la zi, indică cititorului răbdător căile de documentare necesare. Deşi „L'avenir du passé", cu prefaţa metodologică revelatoare, cu prezentarea îngrijită şi precisă a întregii literaturi utopice, care-şi are dimensiunile ei, nu desigur indiferente, cu acuitatea critică a observaţiilor, într'un stil limpede, neîntortochiat, care nu refuză, ici-colo, tonalitatea ironică, paradoxală ori chiar, pe alocuri, comică, se poate spune că satisface toate exigenţele.

MIRCEA POPESCU

„LECŢIILE" ITALIENE ALE DOMNULUI COŞERIU

Deşi s'a format cu precădere în Italia, la şcoala lingvistică a lui Antonino Pagliaro, de pildă, şi la cea filozofică a lui Gentile şi Croce, cu rădăcini mai îndepărtate în Vico, domnul Eugen Coşeriu, basarabean get-beget, de care ne leagă afectuos amintirea perioadei petrecute împreună, în timpuri grele, la Universitatea din Roma, îşi vede abia de câţiva ani traduse şi publicate în italiană studiile, redactate mai toate în limba spaniolă, pe când era profesor la Universitatea din Montevideo, ce i-au dat celebritatea meritată în domeniul lingvisticei contemporane. În 1971, editura Laterza dela Bari a publicat „şapte studii" fundamentale în „Teoria del linguaggio e linguistica generale"; iar acum în urmă editorul Boringhieri dela Torino a strâns în volum („Lezioni di linguistica generale", în seria „Didattica — Proposte ed esperienze") cursurile pe care savantul român le-a ţinut, sub egida Ministerului italian al Instrucţiei Publice, pentru profesorii de materii literare şi de limbi străine, în vara anilor 1968—1971, la Grottaferrata, Chieti şi Viareggio.

Profesor, din 1963, de lingvistică generală şi romanică la Universitatea din Tübingen, d-l Coşeriu expune în acest volum din urmă, cu admirabilă claritate, nu numai diferitele faze prin care a trecut glotologia din antichitate până astăzi şi principalele teorii contemporane, examinate în amănunt şi obiectiv, dar şi propria sa concepţie lingvistică, derivată din structuralism şi din gramatica generativă transformaţională, cu vederi noi, însă mult mai coerent filozofice (oportun şi

ligitim) asupra creativităţii lingvistice într'o „lume a liberăţii". Ca bună parte din lingvistica teoretică, descriptivă, sincronică, de astăzi, dar pe un fond de gândire mai adânc, autorul respinge net pozitivismul, naturalismul, evoluţionismul, care în domeniul glotologic s'au tradus, cum se ştie, în ideologia neogramaticilor şi, mai în general, în lingvistica istorică, comparată, genealogică, diacronică, din ultimele decenii ale secolului trecut. Se revine în felul acesta — şi e un merit al d-lui Coşeriu că a identificat atâtea nebănuite izvoare — la teorii lingvistice ale antichităţii clasice, ale evului mediu, ale secolelor XVII şi XVIII. Atomismului lingvistic de ieri, bazat pe fapte şi materiale izolate, din care se generaliza inductiv, îi iau locul sistemul, structura, o reţea de relaţii, de funcţiuni, de opoziţii, de categorii universale, fiindcă limbajul — fapt ce nu trebuie uitat — e „o activitate universal umană (al cărei contrar e natural tăcerea, şi ea de neconceput altfel decât în categorii lingvistice), ce se realizează individual, după tehnici istoric determinate, care sunt limbile". Dar şi limbile sunt "tehnici deschise", iar nu cauzal fixate. Ele pot fi considerate într'adevăr ori ca fapt de creaţie, la nivel universal, ori ca fapt de tehnică (la nivel individual) ori ca produs (la nivel istoric).

Se pot nota aici ecouri, dar numai ecouri, din de Saussure (a cărui originalitate însă, savantul român o reduce simţitor, în favoarea lui Georg von der Gabelentz), din Bloomfield, din Hjelmslev, din diferitele şcoli structuraliste. Tendinţei analitice a acestora din urmă d-l Coşeriu le preferă însă sintetismul gramaticii generative transformaţionale, care „constă în a prezenta, în mod coerent şi în norme, tehnica pe care vorbitorul o foloseşte în executarea vorbirii (performance), competenţa, în sensul de ştiinţa sa", şi care iarăşi „consideră limba din punctul de vedere al capacităţii sale de a construi fraze sau, şi mai exact, toate frazele posibile, exprimate sau neexprimate".

Suntem, cum se vede, pe tărâmul abstracţiei pure, chiar dacă nu se rezolvă în acea formă de „algebră a limbajului", care e glosematica, nu renunţă nicicând la criteriul teoretic şi filozofic în reflecţia asupra limbajului. Reluând o distincţie ce apare şi la autorul nostru — între „limbaj" şi „metalimbaj", acesta din urmă fiind „un limbaj al cărui obiect e limbajul" —, am putea caracteriza şi noi, cu o parafrază, concepţia de „lingvistică generală" a savantului român drept o „metalingvistică". Ceea ce nu trebuie însă să ducă cumva la concluzia că exemplificarea concretă, în aceste „lecţii" pentru profesorii ce vor să se pună la zi cu noile teorii glotologice, ar lipsi. Dimpotrivă, buna cunoaştere a principalelor limbi europene, antice şi moderne pe care o posedă d-l Coşeriu îi permite să sprijine chiar şi conceptele cele mai generale, pe fraze, expresii, cuvinte, foneme comune, de toate zilele. Şi nici nu s'ar putea altfel într'o lingvistică ce se vrea universală, teoretică, dar în acelaşi timp descriptivă, şi prin urmare, nu izolată de „limbile istorice", cu varietăţile lor diatopice, diastratice, diafazice: o altă diferenţiere legitimă şi utilă, între atâtea altele, de care luăm cunoştinţă din aceste „lecţii" exemplare ale d-lui Eugen Coşeriu.

MIRCEA POPESCU

CU DINU ADAMEŞTEANU LA SĂPĂTURI

Avusesem ocazia să-l cunosc şi să-l admir pe teren, în plin exerciţiu al funcţiunii, cum se spune, acum vreo cincisprezece ani, în Sicilia. Cu câţiva colaboratori şi cu o echipă de simpli muncitori locali, care-l botezaseră, interpretându-i în felul lor numele prea lung, „Don Bastiano" (şi porecla a devenit mai târziu renume), scosese aproape de sub pământ şi de sub apele mării un strălucit centru al antichităţii, Gela, şi mă chemase să văd şi eu minunea: zidurile cetăţii, traseul străzilor de acum 2500 de ani, ruinele identificate cu precizie ale termelor, caselor, edificiilor publice, muzeul pus la punct, şi care se îmbogăţea din zi în zi. Dar, chiar mai mult decât ceea ce puteam vedea *in loco*, mă uimea pasiunea neostoită a arheologului, care trăia, vizibil, o aventură de dragoste (dragoste de pietre, de lespezi, de cioburi, de coloane pe care parcă le mângâia cu voluptate, le poseda).

În realitate, ne cunoşteam de mai multă vreme, din anii, când ne întâlneam la Şcoala Română din Valle Giulia ori, şi mai des (de ce n'am spune-o?), la o „foietta", într'o trattoria de pe lângă gara Termini, unde vinul era bun, *porchetta* excelentă şi preţul pe măsura pungilor noastre sărace, de bursieri rămaşi în acea perioadă tragică şi încurcată, cam în voia vântului. La drept vorbind, nu ne era, date fiind vremurile, prea de petrecanie, dar era singurul fel, oricât de uşuratec, de a menţine contactele cu ţara, în care nu ne putem întoarce, de a nu ne pierde ca români, de a ne mărturisi reciproc păsurile şi gândurile. Câţiva ani am pierdut, după aceea, contactele: grupul, nu prea numeros, dar oare cum omogen şi, nu desigur banal, s'a împrăştiat, nu numai în Italia, dar în Europa şi în toate colţurile lumii. Până ce, am aflat din ziare de isprăvile deloc comune ale unui arheolog român în Sicilia şi m'am dus, cu oarecare trepidaţie, să-l revăd.

Astăzi domnul Dinu Adameşteanu e, cum e notoriu, o autoritate ştiinţifică în domeniul său. Elev al lui Scarlat Lambrino, fostul director al Şcoalei Române din Roma, dar şi al lui Radu Vulpe şi Vasile Christescu, şi prin urmare, indirect, discipol al marelui Pârvan, dela care toate pleacă, actualul supraintendent al antichităţilor din Bazilicata operează, ca deobicei pe teren, la Metaponto şi la Policoro, pe coasta sudorientală a Italiei, unde se aflau odinioară centre eline importante, ca Heraklea, Siris, Metaponto: printre cele mai vechi şi preţioase din Magna Graecia. În cele două localităţi amintite mai sus, domnul Adameşteanu a creiat muzee bogate, dispuse raţional, după criteriile funcţionale cele mai moderne. Dar e greu să-l afli în muzee ori în vreun birou al supraintendenţei: de dimineaţa până seara, fără nici măcar meritata pauză la ora prânzului, e la săpături, printre muncitorii care-i urmează directivele şi care-l iubesc, fiindcă „Don Bastiano" e în permanenţă cu ei şi — slavă Domnului! — nu-şi dă aere, şi nici lucrul manual nu-i displace.

Între alte merite ale arheologului român i se recunoaşte unim acela de a fi impus definitiv, în opera de identificare a cetăţilor moarte, fotografia aeriană, cu care se obţin rezultate pe drept cuvânt impresionante (cu condiţia, firesc, de a avea un ochi pregătit şi intuitiv dotat). Dar ceea ce l-a impus mai ales atenţiei şi aprecierii, în ţara de adopţie am spune că e fanatismul aproape superstiţios cu care apără patrimonul arheologic italian. E gelos de orice frântură de vas antic, şi adesea i-a fost încredinţată sarcina grea şi delicată de recuperare a multor piese de valoare

ratăcite, dispărute, furate. Dacă ar fi după dânsul, Italia ar fi toată un şantier, şi necazurile cele mai mari i le dau autorităţile, care, din când în când, mai dau permis — nemaiauzit! — să se construiască, ici-colo case de locuit, fabrici, întreprinderi de tot soiul... O expropriere generală a peninsulei şi a insulelor, ori cel puţin a zonelor de cultură şi influenţă grecească antică, în vederea unei campanii generale de săpături, ar fi, poate, visul nemărturisit al prietenului Adameşteanu. S'ar salva, poate numai regiunile cu urme nu mai vechi de secolul al III-lea înainte de Cristos, care pentru arheologul nostru nu prezintă mare interes. Cât despre ruinele romane, suntem în plină decadenţă...

Mici şi amicale maliţiozităţi, ce nu pot scrijeli în niciun chip o vocaţie genială, o muncă uriaşă, realizări care-i fac onoare nu numai domnului Adameşteanu, dar arheologiei româneşti de ieri, pe care o moşteneşte şi o continuă cu demnitate. dăruindu-se total profesiunii sale, în care crede cu multă tărie, şi Italiei, care i-a oferit ospitalitate într'un moment greu pentru noi toţi.

Multe ar mai fi de spus de lucrările scrise, din ce în ce mai numeroase şi dense, de cursurile şi de conferinţele pe care d'l Adameşteanu e invitat să le ţină în cele mai de seamă universităţi şi academii ale Europei: de câte ori nu l-am urmărit, cu bagheta în mână, pe hărţi şi planimetrii în timp ce dă explicaţii şi stimulează auditoriul, de cele mai multe ori profan, să vadă în nişte vagi semne, linii şi forme, o întreagă civilizaţie de mult dispărută, pe care el o vede şi cu rară competinţă o descifrează!

Pe autenticul „Don Bastiano" noi îl vedem însă tot la săpături în mijlocul muncitorilor, când descoperă şi pipăie, delicat, ca un îndrăgostit timid, „comoara".

MIRCEA POPESCU

E. M. CIORAN: „INCONVENIENTUL DE A TE NAŞTE"

Scânteietor în paradoxuri iluminante care întâi irită apoi derutează, în fine; chiar când nu conving în plin, stimulează în orice caz, d-l Cioran ar fi trebuit, la rigoare, să înceapă seria de cărţi în limba franceză cu „L'inconvénient d'être né", culegerea de aforisme apărută de curând tot la Gallimard, şi s'o continuie, în ordine, cu „La tentation d'exister", „Syllogismes de l'amertume", pentru a sfârşi în mod logic cu neuitatul „Précis de décomposition", care a însemnat, în 1949, apariţia aproape bruscă a unui mare scriitor francez, pe linia şi nivelul „moraliştilor" clasici din secolele al XVII şi XVIII. Ordinea pe dos e de altminteri în spiritul filozofului nostru încă de pe vremea ce ni se pare preistorică în care scria, doar cu mai multă vehemenţă şi ardoare, în româneşte (şi excelentă ideie a avut d-l Cuşa de a retipări acum an turburătoarele „Lacrimi şi sfinţi" care ne-au dat posibilitatea de a măsura saltul calitativ dela Bucureşti la Paris).

Tot pe dos, o maximă finală justifică titlul ultimei opere a d-lui Cioran: „A nu te naşte e fără îndoială formula cea mai bună cu putinţă, numai că din nefericire nu

e la îndemâna nimănui". Autorul mărturiseşte că încă nu i-a trecut ciuda pentru propria, necăutata, naştere, şi că „fiecare dintre noi expiază prima clipă" (de existenţă). Lăsând de o parte sinuciderea, care e o temă mult mai puţin obsesivă decât în careva din precedentele volume, rămâne o singură soluţie faţă de ghinionul de a te naşte: a-ţi da seama că naşterea echivalează cu o înfrângere, în care caz „existenţa, suportabilă în sfârşit, va apărea ca urmarea unei capitulări, ca mângâierea şi repaosul învinsului". Într'o sinteză perfectă: „Totul se explică de minune dacă admiţi că naşterea e un eveniment nefast sau cel puţin inoportun; însă, dacă eşti de altă părere, trebuie să te resemnezi la ininteligibil ori să trişezi, cum face toată lumea".

Motivul naşterii e legat firesc de cel al morţii. Se dovedeşte cu totul legitimă, în această perspectivă, nedumerirea scriitorului: „Dacă e adevărat că, murind, redevii ceea ce erai înainte de a te naşte, nu era preferabil să fi rămas o pură posibilitate? La ce acest ocol când puteam rămânea pentru totdeauna într'o preistorie nerealizată?". Sarcasmul loveşte şi în această temă dramatică: „Ceea ce fiecare, cu mai multă sau mai puţină răbdare, aşteaptă de totdeauna este evident moartea; numai că o ştie abia în clipa când soseşte, când e prea târziu pentru a se bucura de ea". Cum „a trăi e a pierde teren", inexistenţa ar fi condiţia ideală. A fi e în sine suspect, iar condiţia umană, faţă cu alte condiţii, în special cu condiţia minerală spre care ar trebui să tindem, e o formă extremă de decadenţă. Trebuind s'o suportăm, vrând-nevrând, leacul nu e, nu poate fi, decât inacţiunea, strădania de a nu lăsa urme, de a pierde mereu. A activa, oricum şi în orice domeniu, e o probă de fanatism şi de gust de provocare. Rar de tot, prea rar, d-l Cioran se lasă dus de amintiri; dar când o face, o face ca să-şi precizeze şi mai bine gândul: „Pe timpurile când parcurgeam cu bicicleta, luni de zile, Franţa, plăcerea mea cea mai vie era de a mă opri în cimitirele de ţară, a mă întinde între două morminte şi a mă pune să fumez ore întregi. Mi se pare perioada cea mai activă din toată viaţa mea".

Nu e cazul să revenim la judecata, absolut negativă, asupra istoriei — o înşiruire de crime — şi „progresului". Omenirea a spus tot ce avea de spus, aşa că ar fi cazul să evacueze planeta, când dimpotrivă se agită „de parcă ar fi pe pragul unei cariere uimitoare". Occidentul, care continuă să creadă în superstiţia istoriei şi a progresului, e „un cadavru cu miros plăcut"; iar „albii merită din ce în ce mai mult numele de ‚palizi' pe care li-l dădeau indienii din America". Fiindcă se poate, în definitiv, accepta existenţa, istoria, renunţând la luciditatea care anemiază; dar în acest caz trebuie recurs la forţă, la ură, la violenţă, la răzbunare, la calomnie, la persecuţie, la tot ceea ce menţine treaz spiritul. Mila, toleranţa sunt, în această perspectivă vitalistă, vicii bizare şi periculoase, care au dus, bunăoară, religiile la pierzanie. Urmează de aici că numai un alt Neron ar putea salva creştinismul dela moartea care-l paşte. Dar raportul, complex şi contradictoriu dintre filozof şi religie ar merita un studiu aparte. Cu toate impertinenţele la adresa lui Dumnezeu, căruia i-ar fi eşuat Creaţia, dar pe care ar trebui să-L rugăm cu vorbe ascuţite ca pumnalele, fiul prototopoului din Răşinari nu isbuteşte „să dispreţuiască secolele care nu s'au îngrijit decât să elaboreze o definiţie a lui Dumnezeu".

Copleşit de un „taedium vitae" atât de radical şi care-l face să exclame, cu o nuanţă de humor: „Dacă desgustul de lume conferă singur sfinţenia, nu văd cum aş putea să evit canonizarea", d-l Cioran continuă din fericire să scrie, chiar dacă ne avertizează grav că „o carte nu e decât o sinucidere amânată", şi chiar dacă nu are îndoieli asupra înşelătoriei şi trădării cuvintelor, care ne dau iluzia, numai iluzia, că suntem liberi. Filozoful se simte vinovat: „Deşi am jurat că n'am să păcătuiesc nicicând împotriva sfintei concizii, sunt încă complice al cuvintelor; şi deşi sedus de tăcere, nu îndrăsnesc s'o abordez, mă învârtesc numai la periferia ei." În situaţia aberantă a omului, justificare ar avea numai urletul. E pe cât de sugestivă pe atât de semnificativă această notaţie viguroasă: „O transmisiune (la radio sau la televiziune) asupra lupilor, cu exemple de urlet. Ce limbaj! Nu există un altul mai sfâşietor. Nu-l voi uita niciodată nici în viitor; în clipele de solitudine excesivă, îmi va fi suficient să-l amintesc bine pentru a încerca senzaţia de a face parte dintr'o comunitate"!

E drept că stilul d-lui E. M. Cioran în „L'inconvénient d'être né" e şi mai lapidar decât în alte opere ale sale: se reduce, adică în realitate se înalţă la esenţe. Ne permitem să nutrim speranţa, motivată, că oroarea de golul, de falsitatea, de anemia cuvintelor, care nu sunt Verbul, nu-l va împiedica, şi de aici înainte, să ne dăruiască alte cărţi, fie cât de pesimiste şi disperate. Răscumpărarea, care nu e numai de stil, cum se pretinde uneori, e implicită (şi contrazice, la modul adânc, dar fără scandal, un negativism care are, pe lângă un temei, un tâlc al său).

MIRCEA POPESCU

CUPRINSUL

CONSTANTIN SPOREA: Cuvânt înainte 5
YVONNE ROSSIGNON: Vecinătate — Innoptare — Primăvara — Vătuiul — Zmeu tehui 7
MIRCEA ELIADE: Jurnal în Scandinavia 12
ŞTEFAN BACIU: Timpuri noi — Bilanţul poetului născut la Braşov, la 55 de ani în Honolulu — Florile dalbe, flori de bananier — Autoportret pe un colţ de ziar — Provincială universală 34
ALEXANDRU CIORĂNESCU: A doua vedere 39
SERGIU GROSSU: Pământ transfigurat — In nopţi de Mai 43
MIRA SIMIAN: Ibrahim 52
ŞTEFAN GHEORGHE THEODORU, Reîntoarcere — Mărturisire — Urât şi dor 58
J. N. MANZATTI: Film bucureştean 61
IOAN I. MIREA: A doua învăţătură dintr'o altă parabolă — Voi fi fost — Răspuns la scrisoarea din ţară 74
VLADIMIR IONESCU: Intâlnire cu Iuliu Maniu 77
MAGDALENA CONSTANTINESCU: Exil 1 82
DEMOSTENE NACU: Trei în una 83
NICOLAE PETRA: Psalm 85
MIHAI NICULESCU: Aşa a fost să fie 86
CONSTANTIN SPOREA: Un conac de neuitat: Wengelsdorf . . . 101
† GHEORGHE PUTNEANU: Gânduri din spital — Neştiut — Intâmplare în vis — Radiografia 108
BASIL LAPADAT MARCU: Roma — Sarmisegethusa 110

NEGRU PE ALB: Cronici, idei, fapte 111
TEODOR ONCIULESCU: Mircea Popescu — IONEL JIANU: Dimitrie Berea — ŞTEFAN BACIU: George Putneanu, înveterat visător — VINTILĂ HORIA: Pentru o cunoaştere literară a unor concepte ştiinţifice actuale — MIHAI CISMĂRESCU: O controversă care continuă — Cantemir al nostru — J. N. MANZATTI: Viorica Ursuleac la 80 de ani — HORIA ROMAN: Nina Batalli în Honduras — MONICA LOVINESCU: Deriziunea adevărului în numele puterii — VIRGIL IERUNCA: Retipărirea operei lui Pompiliu Constantinescu — † MIRCEA POPESCU: „Solitarul Ionesco" — „Jurnalul" domnului Mircea Eliade — CONSTANTIN SPOREA: Südostdeutsche Vierteljahresblätter — UDO ACKER: Alexandru V. Boldur (Ştefan cel Mare, Voevod al Moldovei) — ŞTEFAN GHEORGHE THEODORU: Lupta dela Nicopole — † MIRCEA POPESCU: Utopia sau „Viitorul trecutului" — „Lecţiile" italiene ale domnului Coşeriu — Cu Dinu Adameşteanu la săpături — E. M. Cioran: „Inconvenientul de a te naşte".

Maestrul DIMITRIE BEREA (†) a ilustrat numărul 13 din „Revista Scriitorilor Români". — MIRCEA POPESCU (†) şi CONSTANTIN SPOREA au îngrijit partea redacţională.

Fritz-Meyer-Weg 47/I, 8000 München 81 20,— DM

SOCIETAS ACADEMICA DACOROMANA
Rumänische Akademische Gesellschaft

NEUE VERÖFFENTLICHUNGEN (1968—1976)

A) IN MÜNCHEN VERLEGT

a) ACTA HISTORICA

T. X. Sammelband:

Carla Braun von Stumm: Der Widerhall der Vereinigung der Donaufürstentümer in der deutschen Publizistik 5—80 5—80

Friedrich Schürr: Das Lebenswerk Mathias Friedwagners und die Kontinuität des Dakoromanischen 81—92 81—92

Heinrich von Mast: Die k. k. siebenbürgische Militärgrenze 93—103 93—103

Georges I. Bratianu: Le thème de Bulgarie et la chronologie de l'anonyme hongrois 105—112

Edvige Fleischhacker: Antioh Cantemir, qui faisait „Parler à la poésie le language russien". Traduit de l'allemand par René Eucher avec la collaboration de l'auteur 113—123

Mihai D. Sturdza: A Moldavian Russophile. Le grand treasurer Iordake Roznovanu 1764—1836 125—156

Ioan Filip: Il matrimonio nella chiesa romena unita 157—203

München 1972. 206 S. DM 28,—

T. XI.

Mario Ruffini: L'influsso italiano in Valachia dell' epoca di Costantino-Vodă Brâncoveanu (1688—1714).

München 1974. 270 S. DM 42,—

b) ACTA SCIENTIARUM SOCIALIUM

T. III. Sammelband

Michael Cismărescu: Reformen im Rechts- und Justizwesen Rumäniens 1965—1970 1—102

Anghel N. Rugina: National Purpose: „Social Liberalism" 103—134

Constantin Sporea: Gegenwartsfragen der Rumänischen Landwirtschaft 135—171

München 1971 171 S. DM 18,—

T. IV.

Demetrius Leonties: Die Industrialisierung Rumäniens bis zum zweiten Weltkrieg.

München 1971 360 S. DM 36,—

T. V. Sammelband

Michael Cismărescu: Die gerichtliche Kontrolle von Verwaltungsakten in der Sozialistischen Republik Rumänien. Studie unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung 5—62

Udo W. Acker: Das ländliche Genossenschaftswesen in Rumänien von seinen Anfängen bis heute. Eine wirtschaftsgeschichtliche Studie mit einer Einführung in die Agrarverhältnisse de Landes. 63—152

München 1972 152 S. DM 18,—

c) REVISTA SCRIITORILOR ROMÂNI

Nr. 7	München 1968.	224 S.	DM 16,—
Nr. 8	München 1969.	228 S.	DM 16,—
Nr. 9	München 1970.	172 S.	DM 16,—
Nr. 10	München 1971.	168 S.	DM 16,—
Nr. 11	München 1972.	172 S.	DM 16,—
Nr. 12	München 1973.	206 S.	DM 20,—
Nr. 13	München 1975.	196 S.	DM 20,—

B) IN ROM VERLEGT

a) COLLANDA DI STUDI E SAGGI

T. IV.

Mircea Popescu: Poesia romena moderna

Rom 1969 166 S. DM 10,—

T. V.

Mario Leporatti: Nicola Bălcescu e il risorgimento nazionale in Romania.

Rom 1971 94 S. DM 5,—

T. VI.

Giuliano Bonfante: Studii romeni

Rom 1973 355 S. DM 36,—

b) REVISTA SCRIITORILOR ROMÂNI

Radu Enescu: Leagănul gândirii.Istorie analitică a gândirii greceşti.

Rom 1971 150 S. DM 12,—

c) VERSCHIEDENES

Horia Roman: Cenuşa visărilor noastre

Rom 1969 68 S. DM 10,—

d) ACTA PHILOLOGICA

V. VI. Sammelband

Rom 1976 (Im Druck)

Die Werke sind zu beziehen

I. In Rom verlegt:

SOCIETA ACCADEMICA ROMENA
Sezione Italiana
Foro Traiano, 1 A
I-00187 ROMA, Italy

Credito Italiano, Agenzia 15
c/c Società Accademica Romena
Via della Conciliazione, 6 - I00193 ROMA

II. In München verlegt:

RUMÄNISCHE AKADEMISCHE GESELLSCHAFT
Zweigstelle Deutschland
D-8 MÜNCHEN 81
Fritz-Meyer-Weg 47/I, Germany

Konto Nr. 326 436, Bayer. Vereinsbank
D-8 MÜNCHEN 2, Kard.-Faulhaber-Str. 14